

Tandori Dezső

Kolárik Légvárai

„Induljunk el Te meg én...”

APráterban vagyunk. De nem a stadion „pokla” körül, semmi foci profizmus. Igaz, az ügető felé igyekszünk, de ezt a történetet a végére hagyjuk: odaérünk-e ma. Holott alig egy kilométernyire tőlünk a pálya. Elhagyjuk az óriáskereket, Rex felügyelő nem ront ki méla szelíd-vadsággal a bokrok közül, nem; tekintetünket zavartalanul emelhetjük a magasba, s mit látunk a fák koronái közt, a gyérülő lombon át: egy feliratot. Vagy én nem tudom, külön-külön faragott betűket, ha még járok arra egyszer, nem biztos, megnézem. *Kolárik Légvárai*. Ez a felirat, közlemény, ez az Akármí állt ott a magasban, nyilván valamiféle vígasság helyét hirdetve. Perceken belül el is felejtettem, meg hát eszembe se jutott volna bemenni. Hagyjuk, mondom, eljutottam-e az ügetőig („Die Krieau”). Megálltam büfés bódémnál, kérdő tekintet a tolóablak mögül, bólintás a részemről, már előttem az 1/8 fehér bor, a savanya. De nem volt hozzá türelmem. Idegesen ledöntöttem magamba. Mert Kolárik Légvárai megint visszatért, most már a legrosszabb helyen: képzeletemben. És az ugrott be véle, vagy annak ugrottam be én, hogy egy ilyen könyvet fogok írni. Ez lesz az én egyik következő, nem vastag, könyvem. Ellenben mert végképp nem szeretem már halmozni a dolgokat, s mostanság könyveket halmozni nem is nagyon lehet, kímélni kell Téged s tárcádat, drága Olvasó, úgy döntöttem, egyelőre csak próbálkozni próbálok és különös, netán nem is történeteket, esetleg nem is mesélek, csak mondom, mi volt – másokkal, velem –, s ha a kedves Kolárik meg nem nehezít a bitorlásért, hogy egy kis könnyedségért, mintegy vitorlásért hozzá folyamodtam, elindulhassak a légben, nos, akkor semmi akadály, hogy belekezdjek.

„Egy énekes rigó naplója”

Avagy Reinhart Brandau, a madaras művész.

Másodszor találkoztam vele ma hajnalban.

Csak úgy a biztonság kedvéért jegyeztem meg, nem Brandauerről van szó, és hát nem is rokonok (azt hiszem).

Nem volt jó éjszakám.

Pár hete, mit, jó tíz napja még takaró nélkül, gatyában vagy úgy se, aludt az ember, ez a helyes, sehogya se aludt, én bevezettem az Aszpirin-placebót egy Andaxin mellé, csak az egy szem Andaxintól is másnap estig aludnék aztán, nem megoldás. Sokszor mostanság is visszatér hajnalban ez az állapot: sorozatosan azt hiszem, nem alszom, olykor éjjel fél kettőtől hajnali negyed ötig, amikor madaraink kosztjáért kell mennem, s nem vehetném bizonyosra, mi történt velem ekképp éjjel, ha nem emlékeznek vissza a leheletnyi, pontosabban leheletnyit a „felszín” alatt zajló álmaimra. Jellemzőjük, hogy teljességgel valóságosnak rémlenek. Nos, ma éjszaka rájöttem, hogy szénanáthám, allergiám – olykor egész napi orrcsorgás, óránként tizenvalahány tüsszögés, kétpercenként kézmosás, délutánra teljes megtörtség, beletörődés, türelem – rendes torokfájásba ment át. Mármost az orrcsorgásos napokon mindig vigyáztam, Mátyás kis alakjától Totyi névre „keresztelt” madaram meg ne kapjon tőlem valamit, sokszor órák hosszat nem hoztam ide magamhoz, ahol dolgozom, vagy újabban a tévé előtt tétlenül üldögélek, esetleg dzsesszt hallgatok a lomok alól ismét előbányászott lemezjátszókon. Nem hoztam ide a Totyit, akit ide kell hozni, mert visszafejlődött a repképesége, talán a vedlés teszi ezt, mindenképpen siralmas látvány, ahogy szinte pingvini állapotba csúszott vissza, két méter után már sikrepülésben közelíti a szőnyeget, csuklóm és vállam közt ugrik legföljebb egyet, hogy fülem csipkedhesse, más nagyobb mozgás nincs.

Erre még visszakanyarodik az elbeszélés.

Azt tapasztaltam hát ma éjszaka, hogy erősen fáj a torkom. S mert a Totyi négyszer is beleütött tegnap az orromba, riadalmaim támadtak. Ha a torokgyulladás fertőző... Számmal is megérintettem olykor a Totyi hátát.

Más bajaim is voltak.

Az írás.

A munka.

Az idő, értsd, a telő-múló.

Hajnalban felébredek, előszedem a ma már igen egyszerű madárkosztot, odateszem főni a krumplit. Saláta van, füvek, miket a feleségem hoz haza (magam gyalázatosan elpasszívtam, csupaszivból), kis sajt, alma, kész. Rudi mezei verebünknek lisztukac. A Rudi mezei verebünk, ó! Legjobb úton van, hogy jelentéktelen, tőlünk (ma már egyáltalán nem annyira!) elzárkózó lényből szármadár legyen, korelnök. Ha október 5-ét megéri, lehagyta a 13 évet, 2 hónapot és 6 napot (nálunk) élt Samut.

Csutura és Herti sosem barátkozott meg velünk, kalitkáikból kijönni sem voltak hajlandók. Csutura több, mint tíz éve él így, holott ugyanolyan madár, mint a Szpéro, a Totyi, az Alíz (közülük ketten: már csak volt-madarak), veréb tojó, házi.

A mezei veréb állítólag vad lesz, ha nem szőlóban él házadnál.

Szorongások törtek rám hajnalban. Miért írok olyan „rosszkedvűen” mostanság. Kicsit olyan „hadakozóan”.

Talán a szabadság teszi. Az érlelte be lassan. A hatvanas-hetvenes években, a nyolcvanasok közepe tájáig, majd 1990-eseink derekán (fájó!), mintha sokan nem szerették volna, illetékesek vagy illetéktelenek, a rosszkedvű írást. Nekem szegény Artaud és az evidenciátörténetek révén a magam számára sikerült áttörni ezt a hang-határt; balszerencsém volt viszont a *Vér* és *virághab* című rémregényemmel: ahol azt akartam elmondani, hét év keserveskedései után, semmi kétség, nem a legkönnyebb stílusban, hogy a világot ilyen sötétnek látom. Omagh után (a robbantások sűrű hálójában, eleve) minden vallásból és politikai rendből (mint hitből) kitérnék legszívesebben. De erről is lesz szó.

A madarak se voltak szeretgetve (illetékesek és illetéktelenek által). Ja, és hogy a harcosabb hangnemet elhallgattassa itt (éjszaka ismét szorongtam miatta, lásd Kafka, lásd, ahogy én minden ficni vagy remek-sprintbe hajló cikkem miatt), a *Vér*...-ről: 5 embert tudok mindössze, aki így-úgy visszajelzett (pedig szorgosan ajándékoztattam is; többé nem teszem!) a könyvre, és megértette, hogy „a fő lényeg” a nagyon tisztán szóló rémhang és a fura elégikusság... de még fontosabb a sors változathatatlanúsága, az események önmozgása... és a „legfontosabb” az, hogy el kell fogadni: nem is tudhatjuk, ki tette, miért tette, a sűrű sors- és eseményháló, aktualitásgubanc lehetetleníti ezt, el kell fogadnunk egy új élményformát (a regényírásban). Ha új.

A legendák makacsul tartják magukat, lásd szegény Chandlert, akiről egy kacat kis életrajzi könyvet nem sikerült kiadni ma itt; szorongásaim és megalázottságom másik oka (rejlik emögött): örökké, mintha szívességgel volna (ki, kik részéről?), hogy az író valami

igazán nem túl jelentős pénzzel támogatják egy-egy könyvéhez. Ezt én szégyellem. Én nem vásárolok könyvet öt éve; muszáj könyveket kiadni? Kérdez ilyesmit az ember. Nyilván ugyanúgy a lényegnek melléje fogok ezzel, mint akik madarainkra „szöszmötölést” mondanak, erre a foglalkozásra.... De itt hamar bejön Brandau.

Kis türelem. Még nem ért véget az éj.

Még ott szorongok, teljes pizsamában, fülemre húzott takaróval. El-elsuhanok a felszín alá kurta álmokkal.

Chandler, szegény, lassanként a saját állítólagos követhetlenségének „hőse”. Hogy a filmrendező (na, aztán ki volt az filmrendező, mi volt az a stáb) nem értett valamit a *The Big Slepp* című könyvben. Ki ölte meg a sofőrt, miért ölte meg, hol van ez a szál elkötve, és a többi. Felhívták Chandlert. S ő se tudta (megmondani)! Innen a legenda.

Nem kell annyira ostoroznunk magunkat (meg hát azt is tudni kell, volna mit), kis irodalmi közegünket: lám, a nagy amerikai testvér háza táján sincs különül ez. Esküszöm, ebből itt, amit írok, minden szó érthető lesz. Az utolsó „indázás” ez a Brandau-dolog, Brandau dolga, aki madaras ember már tizenegy éve, abbahagyta a repülőgéptervezést, elvonult, ír és fest, főleg a madarairól. Ő írta az énekes rigóról a könyvet.

Brandauról pedig rémálmaim hajnala után láttam egy kis filmet. Megint. Ezúttal más szöveggel, más madraival. Pillanat.

„Hogyan él egy író, ha nem madarazik vagy práterezik?”

Ez egy erősen szocio, ugyanakkor bio, sőt, pszicho jellegű kérdés. Nem is részletezem.

Csak azért emeltem ki ezt a kérdést, hogy mentségem legyen (na, tessék: csak megfekszi a lélek és az elme gyomrát a „szöszmöt”, az „érthetelenség, olvashatatlan” vádjai!), miért mondom ezt: hátha mások is küzdenek (írók, nem írók) szorongásos álmokkal és ébrenlétekkel (főleg erről van szó, ezekről!), és meg szeretném nyugatni őket, semmivel sem vagyok jobban eleresztve én se.

Gyalázat volt most, hogy legalább négy könyvem tervét kellett lemeszárolnom. Például két gyűjteménynek is lehetett volna ez a címe: Kolárik Légyvárai. Be is lelkesedtem. Igent is mondtam, elvben; túl korán. Egyrészt jött az, hogy mindenki ugyanazon a két helyen kilincselne pénzért, s nekem már három, minimum két könyvem azonban régi, kedves (új, kedves) kiadóimnál (kiadóimnál) ott van már... s ha azt mondom (dehogy harcosan!) netán: miért nem keresnek más forrásokat az újabb jelentkezők (nem szólva oly nevetséges írói honoráriumainkról ily esetekben is, hogy körberöhögnek a csövesek érte!), akkor is előjön (nem éji órán, napvilágnál!): ki fogja megvenni? Megvenni megvan a könyv, de megvenni ki van? A gyalázat, akkor, hogy eladhatatlan, az íróra tapad. Lásd legendák. Vagy sem. Most akkor mi legyen? Felhagynék az írással, érzem leheletnyit a felszín alatti álmaimban, csak ennek komoly akadálya: nincs gályamunka. Nincs fordítás. Egy pillanat, bizony, halványan irigyeltem (életemben másodszer érzek ilyet!) Kamaszkoromban némely férfitársam külleme miatt. Ha én köztetek lehetnék, lásd Toldi), sajtó szívvel néztem Brandaut, aki ír, fest, a felesége ráadásul lóidomár, szép vad farmon élnek Németországban, nem folytatom.

Ráadásul a madarakkal még gazdagabb a kapcsolata: ki-be járnak háza ablakain. Mindjárt elmesélem.

Most, mikor egy bélyeget keservesen ragasztok fel, levelet postára hat napig viszek (hurcolom; de a szabadságom többet ér; épp a műfordítói gályával voltam, lehettem – humoros szó itt! – annyira rab, egy-egy körmondat foglya, klozettra nem mentem közben, de akkor jött, hogy félbe az oldalt se hagyjuk, és így tovább, napestig; viszont, ha gyatrán fizették is, lehetett keresni, önkiszákmányolással, mert volt mennyiség! kitaláltam egy evidencia-mondást: hogyhogy te ilyen olcsón is tudsz dolgozni? mert olcsó munkaerőm van! volt a választom;??? én magam!!!), most még olyan leveleket is kell írnom, hogy „Kolárik Légyvárai” nincsen elveszve... marad, mint egy nemes eszme, csak türelem, nekem a legrosszabb. Pocsék érzés.

Az írást azért nem lehet abbahagyni, mert író vagy. Ebből kiszállni – nonszelenca. Ez egy ilyen szelence, kiszállni nonszelenca.

A „kiszállni” szó átvétel Brandauhoz és az ő énekes rigójához.

Előkészítettem hát madaraink kajáját, ők még jócskán szenderegtek a sötétben (létező másik szobánkban, mely egykor a dolgozószobám volt, ám néha tizenöt madár is élt benne, de szép idők voltak! nyaranta a nagyobbik szobába átcipeltek őket, felsorakoztattuk a kalitkákat, kinyitottuk az ablakot, s mert „házaik” tele voltak jóféle – így kell mondanom! – füvekkel, sokuk kedvenc táplálékával, s a füveknek a mi számunkra is volt története, ahogy kettesben vagy külön-külön eljártunk közeli-távoli rétekre, dombokra, feleségem és én, és nejlonszatyorszám hoztuk haza a sok zöldet), madaraink a még-már létező négyes alakzatban, ott aludtak egy csukott, kétszámnyas ajtónyira tölem (még háború előtti ajtó), és igazán nem légyvár volt a szoba, ahol egyedül felébredtem (feleségem kutyánkkal vidéken volt, együtt sosem mehetünk, épp a madarak és a kutya miatt, sehova), nem volt légyvár, amiképpen azok a fűillattal sorakozó kalitkák a hetvenes-nyolcvanas években igenis csodakertek, paloták voltak, madár-paloták, az egyikben egy vakon hozzánk került veréb, a másikban ellőtt szárnyú, harmadikban-negyedikben széncinege, barátposzáta, madarak, akiket kert híján végképp nem lehetett a természetbe visszabocsátani, miután kényeztető körülmények közt nevelkedtek fel, mentődtek meg a biztos haláltól, és soroljam-e?, ahogy tehát kész lettem dolgommal, írni meg egyáltalán nem ígérkezett kedvem (könyvet minek kezdjek? cikkekkel elláttam a számomra belátható sajtót) (majd folytatom! nagy ambícióm ez a cikkezés, s akkor még keveset mondtam! fura, hogy öregedő lóként lettem rövidtávú sprinter), kinyitottam a tévét.

Napjaim így telnek (ha egyedül vagyok) (mert ha nem, túl sok a duma – jó duma, itthon, mégis túl sok, az agyamnak, fizikailag, és én dumálok többet, igen, ha valakivel vagyok, az a természetese, az az „alkotás”): estém várom már középdélutántól, érjen véget a nap. Amíg a placebózást (és igazizást) ki nem találtam, rettegetem az éjszakától. (Nagy volt a hőség.) Tudok-e (alig tudtam) aludni. Hallottam rendre-másra: rendre mások se tudtak aludni. Hajnalban – vagy késő délből – leszaladtam mindig, vásárolni és postára, vásárolni madarainknak, magamnak valami nem hizlalót, meginni négy-öt pohár bort, megtárgyalni, hol volt 98 helyett 48 a paradicsom, merre találsz még egész elfogadható gombát 170 forintért kilóját, hogyan változott a bor minősége itt meg ott, meg az ára.

Siettem mindig haza. A legjobb az volt, ha majdnem az egész „normál-emberi nappal” itthon tölthettem már. Totyit áthozogattam, próbáltam tévézni, cikkeket hajnalban írok, verset szintén, mit tegyek egész nap, mihez kezdjek magammal? Nem telefonálgatok, sorra végigveszem, kikkel lehetne beszélni, ugyan, csak zavarnám őket, nem azt hallanám, amit szeretnék, még tíz változat, nem jó.

Évs? Vígázát, alig mozgok, felkapkodnám a kilókat. Olvasni semmi kedvem. Megsimogatom könyveinket, persze, ez jó, régi képzőművészeti folyóiratokban lelek cikkeket ma félig feledett nagyokról (itt nálunk félig feledettek, vagy nem ismeretesek), Dubuffet, Rothko, Twombly... aztán hogy majd megírom őket. Morris Graves, a madaras festő! Aki a vak madarat festette. Londonban egyszer megnéztem egy túlpártról áthozott nagy amerikai kiállítást. Museum of Modern Art? Hát a Graves vak madara nem volt az anyagban. Bartók mondja: ne hidd, hogy féltésből nem hozták. Nem tartják annyira fontosnak. Szomorú lenne, ha így volna ez. Fontosnak tartják, én tudom, de ... hát nem tudom.

Tudom, de hát nem tudom. Ez a mai kor „gondolkodom, tehát vagyok”-ja. Nem „tudom, tehát nem tudom”. Ismétlem: tudom, de hát nem (is) tudom.

És itt térjünk a tárgyra, ha eddig nem azt tettük volna.

„Okos madár, jó madár”?

Mint „okos kutya, jó kutya!” – meglett a jutalmam. A rémálom-sorra, a szorongás-képekre és képzetekre. A ZDF-en ismerős téma csendült. Zendült, kezdett hangzani. És látszani. Hogyan is mondjam.

Ez – az. Tudtam. A Brandau. Ismételnék a múltkorit? Ahol a szócinegék rajokban lakmározta a ház körül Brandauék kosztjából, aztán beszállingóztak a házba, a Mester fejére ültek, kedves kockafej, vékony, vállig érő haj, néha hetes szakálltarló, ennek szálait csipkedik, de komolyabb méretű szárnyasok is: rigók, varjak, szarkák, én nem tudom, negyven-ötven madárfajta él ott. A házon „át”, szó szerint.

Volt egy levelezőtársam, egy még régebbi, még nagyobb „volumenben” munkálkodó angol ember (házaspár, gyerekek) Oxford környékéről. Egy Wildlife-folyóirat-számban bukkantunk rájuk feleségemmel, hamar írtam levelet, kaptam választ, aztán elapadt a dolog. Ez az ember a könyvét is elküldte, majdnem Weörestől van a címe, az én madaras könyvemé egyenest a Költőtől. Az angol ember az északi költőmadarak vonulásának „tengelyében” él, van módja kanadai vadludakat menteni, de ragadozókat is, közben háromdekas énekeseket, magevőket, vízi szárnyasokat.

Brandau volt a jutalmam az átkínlódottakért. Brandau és madárnépe. Ezen a mai hajnalon.

Megörültem, hogy ez egy másik film, csak a személy és a tárgy ugyanaz. Az előbbieken sok mindent elmondtam már itt, amit ma tudtam meg. Néhány kis monológját ismertetem még, aztán be is fejezzük, némi összefoglalás – vagy lesz, vagy sem.

Brandau mindenféle madárral látható, egyikük mintha citromsármány lenne, mások meg: varjak, csókák, rigók, apróságok. Fejére szállnak, szálkás-szakállas arcát csipkedik, karján tanyáznak, teszik, amit külön-külön bárki papagájos, kanáris (ritkábban) „felmutathat”. A különbség az, ami az átlag (bot és vészon, paprika és spárpa) illetve a zászló s a paprikafűzér közt van. Brandau felfűzte az életét „erre”, vagy, ahogy Cs...ny Ákos barátom mondja az Adu Büfében, kibillent a gondolkodása (a madarak révén). Ákosé is kibillent rég, így józan, s több. Persze, hogy kalandos zagyaságnak is hangozhat, ha valaki olyasmit emleget: a magafajtajú embernek két lelke van (németül a „Seele” mást is jelent, felfogást, vélekedést, alapállást, vízjelet), a madárnak csak egy. Ákossal beszéljük az Adu Büfé előtti búcsúzkodva: francokat, a bagoly például „kattog”, ha viszed hozzá lassan közel a kezedet, aztán kattog, ha hússal az ujjaid közt közelítesz, aztán ha másodszor is így, elkapja, utána meg ráugrik nevezett testrészedre, dörzsölgeti is magát hozzád, akár a macska. A bagoly. Nem okvetlen a macskabagoly.

Szóval, itt mindenféle nézet, fogalmazás ugyanúgy lehetséges (madaras dolgokban, Brandau-ember dolgokban), mint az emberi és a madári élet, a brandaui dolgok és csak úgy általában a dolgok világában. A lényeg, ha van külön ilyen: Reinhardt Brandau rávette az életét erre, és madarak közt él, és azt állítja, a madarak jobban megértik őt, mint más, s ő viszont, jobban érti, mint mást, sőt, azonnal érti a madarakat. Mit tesz „érteni”? Brandau nyelvi honfitársa, Rilke mondta, közhely: „mit tesz az, győzni”? Túlélni, ez minden. Bírni a távot. Meddig? Az emberi és a madárkor végső határáig.

„A magam csekély példái – Krieau”

Hol tartott Brandau, mennyire közelített a maga Szent Lajos király hídjá felé, amikor a madarak, egy varjú képében, az életébe bezuhantak, aztán onnét nem volt visszaút, ki tudja? Hol tartottam én, mikor Szpéró 1977-ben nem bezuhant az életembe, de a megmenteni nem tudott, szörnyűségesen elpusztult Flóri veréb után egyenest azzal mentem el hazulról, hogy „mert most már tudom, hogyan kell” (milyen emberközpontú, hiú felfogás! és a cselekvés, az el-járás, az elvárás: mennyire középkorias hitű, nem?), azzal, hogy hozok kipottyant fiókat. (Brandau is csak rászorult, rászoruló madarakkal foglalkozik. Ellőtt lábú gém, kipottyant fióka stb.). Hol tartottam? Miért a karkai (utólagos! még rémesebb, mert felesleges) rémkép, kényszerű képzet, hogy hogyan is hoztam haza a Szpérót (a később így elnevezett fiókat). Nem zacskóban. A tenyeremben. Elugorhatott volna, akkor vége; vége? Hazahoztam, papirkosárban lakott, egy függönyrúdon vagy a kezemen. A kapcsolatot minden misztifikálás nélkül azonnal a legbensőségesebb volt. Tizenegy évet élt (keves híján) a Szpéró, története annak, aki meg akarja ismerni, megismerhető, nem tartozik ide. Nem csinálók hókuszpókusz abból sem, hogy az utolsó nem-szabad választások napján döbbszünk rá, haldoklik. Mert a tojások végkimerítik. Megmentettük, erőteljes táplálással. De a 27 tojás után a következő évben 18 következett, aztán 9, és azt mondtuk, ha 1988-ban egyet is tojik, vége. Egyet és egy aprót tojt, és halála története sok könyvemben, egyebütt – olvasható. Egy éjszaka...

Nagyon csodálatos azonban, amit Brandau mond: énekes rigója esetében a „szerelem” is bejött náluk. (Sokszor bejött, nálam is, hogy úgy mondjam, például Alízzal. Érdekes, a bice, kalitkájából soha ki nem engedhető Aliz milyen párkapcsolatot tartott fenn velem. Bátran itt lehetett hagynom őt, Szpéró idején még Vecsésre sem utaztam, egész életemet átalakítottam, megváltoztattam, ha tetszik, tönkretettem – semmi német ösztöndíj, hús meghívás lemondása etc. –, s Szpéró után jöttek a lovak. Ki a zárjelből.)

A Krieaub (Práter) csak az összes végignézhető kulturális program végignézése után mentem el. Utoljára írom le: hogyan jött be Szpéró révén a ló. Mikor aznap éjjel Szpéró meghalt, szárnyai az anyagfáradástól már kifehérültek. És a Krieauban, az ügetőmezőny felsorakozásakor mit látok? Egy autó áll a lovak-kocsik élére, a rajtoltató autó, és két nagy fehér szárnya van. Itt fogá be könny hályoga szemem (Jékely Zoltán verse alapján), s mert ráadásul egy Jacinthe nevű ló indult (s nyert, nekem 10.– sillingre), és mert Szpérónak egy Jacint nevű kanári volt „a távbarátja”, az A. Annamáriával folytatott családi levelezésünk révén... hát megvoltak a paraméterek, két egyenes is metszette egymást, meg akkor is az volt, 1989-ben, hogy fejreállt a világom, semmi fordítás stb., pénzközelben akartam maradni. Én naív! Ma ugyanez van, csak már nem vagyok naív, nem annyira, megírtam két lókönyvemet, és a lovak fénysebességgel eltávolodtak tőlem. Nem tudok kéltáki lenni, nekem a madarak világa „a lak”.

Brandau azt mondja énekes rigójáról, a róla szóló könyvben (ergo nem igaz, hogy TD-től német „területre” reménytelen volna könyvet fordítani, a „túlpolitizált” németek nem értenék. Nem igaz. A Weörestől vett című könyv („És megint messze szállnak...”) egy-egy árva hajnalon sok „németnek” ugyanúgy „mondhatna valamit”, ahogy a Brandau-film mondott nekem ma. És nem is folytatom a továbbiakat. Hogy a bölcs megállapítás tevőjének fogalma sincs, milyen könyveim jelentek meg németül és milyen sikerrel, na ja, „győzni, sikerrel”.

Csak az biztos, hogy én a Szpéróékra és nem az idegen nyelvű megjelenésre tettem az életem.

Ne ingereljük, urak, a százados urat, hét fejlődése van, véd meg egy közepes bakatísztet Ottlik regényében egy felsőéves. Ennyi írónak is kijár. „Ezek után” többé nem akar valamit, hagyják békén. Ez nem a bagoly ügye.

Brandauer felolvasta könyvéből a kérdéses részletet. Szerelem volt az közte s az énekes rigó (egy madárfaj) között. És mindenben tökéletesen egyet értettek (jó, hát izléses a könyv, nem párosodtak, nem volt orális szex, ha a madár belevert Brandau szájába, már pardon!), de egy dolgot nem értett az énekes rigó, azt, hogy bármint hívja is Brandaut, repülne vele az erdőbe – kiserken a könny a szememből! –, nem repült vele Brandau sosem. Ezt az énekes rigó nem értette, nyilvánvalóan nem is érthette, ám madárvállat vont, ha fájdalmasan is, és délben, este mindig visszatért. És kerek szemmel nézett Brandaura, meghúzkodta haját stb.

Cs...ny Ákos barátom azt mondja, amit én is. Persze, hogy nem érti, nem következteti „ki” logikailag a madár, hogy ... és hogy miért „dehogy”. Brandau teljesen tisztán, égi szerelem képében gondolja el, amit szerelem címszóval jelöl. Hogy aztán mi az „égi”, még sosem dőlt el, mindenesetre egy ősképzetünk, nem a madaré.

„A madarak ősképzete”

Hogy a madarak nagyon is őslények, tény. Mik ősképzeteik, épp ezért „még annyira se tudható”. Mire kellene nekünk ők, ha kellene? Ezer féle eset van. Például Ákos meséli, a nagyragadozók, de a kicsik se támadják meg az embert. Verne története a sassal: „LFS esti fényben”, így Cs...ny. De a sas, a kondor, a vércse sem támad meg téged. „Miközben” a sas a birkák közül is bármelyet elragad. A madarokról a költő-tudós Huxley (Julian) azt írja, kb. Kosztolányi fordításában, hogy azt hisszük róluk, édes énekek, külön egyének stb. De annak, aki a mélyükre néz le, ők a hatalmas Élet csonka része, mely tiszta fényt keresve messzi árad, nincs bennük ábránd, gondolat, se bánat, az égbolt szárnya érzelmei ők – na tessék, megint az ég –, örök Jelenbe örök Repülők.

Magam így mondtam egyszer, húsz éve: ember és ember közt, mesélem Ákosnak is, van az a hazugság, hogy egyik leszünk, azonosságra van remény stb. A madár és az ember közt nincs hazudás, mert mindig is meg fog maradni egy „ezredmilliomnyi milliméter távolság”, és ezt (mi) tudjuk is. Mit tudnak ők? Nagy rejtély. Totyi például boldogan elidőzik kis barátjával, Hertivel, nem zavarom. Én is „fejlődtem”.

Mi volt még? Elfeledtem, mi mindent akartam írni. Bizom benne, aki olvassa ezt, ismer már ezt-azt az érdekes szakirodalomból. Vannak előítéletei, melyek okán úgyis mindegy, mit mondok én. Vannak rokonszenvei, melyek nem szorulnak részemről megerősítésre. Még csak ennyit: a madarak látogatnak-e minket Kolárik Légvárainak világán, ahol élünk, vagy az ő világuk ez, kapcsolatunkat mi képzeljük ilyen „koláriklégvárasan”, ember és madár, madár és ember kapcsolatát, maradjon szárnytáv-nyílt titok.

És ami a jó: Brandau azt mondta, mindaz, amit elmondana, merő próbálkozás csak, reménytelen, szavakba nem foglalható. Itt találkoztunk: ő ezzel a hasonlíthatatlan nagy élet-művével és tanulságával, én a magam sokkal csekélyebbjevel, és ugyanígy a milliméter-ezredrész szakadékaival, meg sokkal nagyobb hézaggal a valóság (madaraink) s az irodalom közt. De az igyekezet mindig „a goethei” volt.

Én, veréb

Tarján Tamás

A megtiport köntös*

Tandori szonettkoszorúi

Hogyan keletkezik egy mű, épp a hija helyének a helyén (vagyis egy *helyett* helyett) – kérdezhetjük a *Szonettfos (és jegyzetek)* megjelöléssel ellátott, *Hekatomba* című szonettkoszorú olvastán, melyet Tandori Dezső lényegében (noha nem valójában) „egyetlen nap alatt” írt: a keletkezés helye Bécs, a műegész datálása: 1997. február 8. de. Az 1966-os nyolcsoros, a *Félreérted* „hija helye” fordulata három évtized alatt, ezernyi idézés hejehujái közepette szinte elfeledtette, hogy ott még személyről volt szó („Így keletkezik egy személy, / még csak híjának a helyén se”), mára viszont e személyt, azaz a Tandori-életmű nonstop beszélőjét a mű, a műhely, a mű-hely, a mű-hely helye, a hely hija helyének a helye (stb.) helyettesíti. Az az, ami így (hogy) keletkezik; kvázi-tüntében, tűnése mohó akarásában jön létre.

Ez – egyszerűbben és egyetlen (komplex, ciklikus) műforma példájával szólva azt jelenti: a költő szonettkoszorúi egymás helyén és helyett is fölfoghatók, értelmezhetők. Kezdetben volt a *Szonettkoszorú*, mely a válogatott versek – *Vigyázz magadra, ne törődj velem*, 1989 – lapjain jelent meg, s már maga is helyettesített-fölváltott valamit: a sokszor variatív jellegű, s olykor az ironikus-komolyan teljesítményelvű automatikus, „öníró” technikával létrehozott, a mechanikus sorozatosságon kívül más, magasabb eszmei vagy formai rendbe nem illesztett Tandori-szonettek tömkelegét. E klasszikusan szabályszerű nagyszerkezetet követte, helyettesítette, negligálta az *Enigma* című folyóirat 1995-ös évfolyamában publikált *Szonettkosz*, csonkoltan jelentésszerű című megújulással, szóelemzéssel is föltárva a szonettkoszorú telt szépségéhez és kívánatos tökélyéhez való kompozíciós viszonyát. Az egyértelmű dekonstrukciós törekvés a struktúra le-, sőt visszafosztásában mutatkozott meg. A tárgy és a versalak csak a játékos imitáció szabályait elfogadva felelt meg a szonettlánc, a szonettkorona méltóságának és kötelemeinek. Ugyanakkor a figyelmes olvasó számára a parodisztikus karakter, a szakasz- („strufni”-) szaporító lazaság, a majdhogynem élőbeszédbe váltó úgy-ahogy rímes megnyilatkozás ellenére bizonyosságot nyert az a kétarcúság, kettős jelleg, melyet újabban Szepes Erika fejtett ki. Szerinte a feltűnően nagy számú rontott szonettek a felbomló századvégi világ, a hasztalan keresett alkotói és emberi önazonosság formai megfelelői. Ám a szonett épp bomlása közben újul – talán mert megszabadul gyönyörű szabályozottságától és monotóniájától, túl-hosszú tradíciójától és értelmezésének sablonjaitól –, s megmarad az európai irodalmi hagyomány univerzális, szellemidéző alakzatának. A szonettkoszorúban mindez halmozottan érvényesülhet.

A *Hekatomba* a 2000 1997-es évfolyamának hasábjain nyomult előzménye helyébe, illetve csupán „helyébe”. Amennyire a szonettkosz emlékeztetett a szonettkoszorúra, nagyjából annyira emlékeztetett a szonettfos a szonettkoszra. Az immár terjedelmes jegyzetekkel (keletkezés- és szenvedéstörténettel) is kiegészített szonettkoszorú „a 14+1 formát legalább váz szerint tartsuk be!” jelszóval íródott, de mesterszonettjéből *Szégyenszonett* lett, s ugyanúgy nem gyűjtötte össze az előző tizennégy szonett kitüntetett sorait, amiként a *Szonettkosz Mesterszonettje* sem (hiszen ilyen ismétlődő, kötelező helyre, helyekre sorolt, „kultikus” egységek ebben a két szonettciklusban eleve nem is voltak).

Mivel a három szonettkoszorút különböző külső és belső sajátosságok – a sok tudatnyi idézettel megvilágítható, Tandori által is evidenssé tett József Attila-i ihletés, *A Koszmosz éneke* hatása; a madarak mint lények, teremtmények súlyosan meghatározó életélmény-halálélmény-jelenléte stb. – összefonják, korántsem indokolatlan a *Szonettkoszorút* úgy tekinteni, mint ami *már akkor* a *Hekatomba* helyén jelezte híját. Tehát nem pusztán lefokozó, dekonstruáló linearitást, hanem sajátos, többjelentésességet eredményező körköröséget vélelmezhetünk a három alkotás között. Kiterjesztve Doboss Gyulának azt a nézetét, miszerint Tandorinál – főleg epikájában – az irodalom nagy kontextusa nem bomlik régire és újra, magyarrá és külföldre, eredetire és lefordítottá, megélt életre és megírt életre. E kettő – valamennyi pár, és valamennyi együtt is –: egy; vagy ahogy Tandori mondja: *Író vagytok. Ezt írom*.

A mostani keretek között, mondhatni, csak a Tandori-szonettkoszorúk létéről és összefüggéseiről szólhatunk. Struktúrájuk, szókészletük, rímtechnikájuk elemzése éppúgy kényszerűen elmarad, mint az oeuvre egészébe történő beágyazásuk. Ám hiába küzdünk tárgyunk önkörén belül is a helyszíkével, ki kell lépünk a vizsgált műforma tágabb terepére. Ki, mert részint épp Tandori szonettjeinek és szonettkoszorúinak köszönhető, hogy a „14+1” szonett, e tíz-tizenöt esztendővel ezelőtt még igen ritka lírai alakzat költészetünk egyik divatszerűen művelt, mára nagy példatárral rendelkező formációjává lépett elő. Természetesen Tandori első, mives vállalkozása előtt és mellett – tőle függetlenül – is születtek formahű, becses szonettkoszorúk: Gergely Ágnesé, Székely Jánosé, Markó Béláé, Láng Éváé például (egyikük-másikuk tollán nem is egy ciklus). Ezek mindegyike valamilyen módon azt a világteljeséget kereste – akár negatív lenyomatában is –, amelynek kimondása, újraalkotása a szonettól kapott programja és hivatása a szonettkoszorúnak. Különböző minőségüket tudva, de értékelő attitűd nélkül Imre Flóra, Jánosházy György, Bágyoni Szabó István, Pálfi Ágnes és mások szonettkoszorúit is ebbe a vonulatba illeszthetjük. Viszont Tandori ihletése nélkül aligha íródtak volna meg Horváth Ferenc és Károly György kanonikus formaelveket álarcként magukra öltő, mégis kikacsintó, a szonettkoronához társított értékekre rálegyintő kompozíciói. Feltételezhető, hogy a szakirodalomban bőségesen elemzett Tandori-szonettek – és általában a szonettműfaj reneszánsza –, valamint az egyre-másra feltűnedező szonettkoszorúk nélkül a mindig is mestervizsgának tudott szabályozott ciklus mint poétai játék nem pezsdítette volna meg az irodalmi folyóiratok, versrovatok szerkesztőinek fantáziáját. Különbőféle híres szonettek különbözőféle megfontolásuk szerint választott soraira a közelmúltban nemegyszer írtak látszat-szonettkoszorúkat (1998. április 11-re, a költészet napjára például az *Élet és Irodalom* szemelte ki Weöres Sándor *Hála-áldozat* című szonettjét, melynek két-két megadott sorát tizennégyen foglalták újabb szonettekbe. Ezzel a literatúra köztársasága látszólagos szellemi érintkezésekben és szerencsés véletlenszerű gondolattalálkozásokban térképezte föl önmagát. A késő hetvenes, valamint a nyolcvanas évek folyamán Tandori Dezső szinte egymaga is irodalmunk „köztársasága” volt azzal, hogy a világnézeti vagy esztétikai irányultságokat alig mérlegelve majdnem valamennyi magyar folyóiratnak adott kéziratot. Engedékenynek tetsző gesztusa nem pusztán a hatalmas termésnek nyitott utat: akarva-akaratlanul is jelképezett valamit a táborokra oszlott „tisztos ipar”, az irodalom eredendő céhtudatából. Nem az „egységéből”, mert erről álmodni botorság; s az „egység”, az uniformizáltság nem is kívánatos. Kívánatos csupán a rossz megosztottságok kiiktatása).

Még érdekesebbek a szabályszerűtlen szonettkoszorúk. Orbán Ottóé a Tandorietől abszolút független (sőt, részben talán oppozíciós) intellektuális teljesítmény, amely azonban Tandori két újabb szonettkoszorúja közelében helyezkedik el. Kukorelly Endre

és Marno János a mester-tanítvány kötődés szolgálatánál sokkal szabadabban, mintakövetés nélkül – fogalmazzunk így: Tandori-tudatban – vetették papírra a magukéit a rontott-átformált koszorú alakzatában. Nem kizárt, hogy a legradikálisabban nem-szonettkoszorú szonettkoszorú, Dippold Pál már nem is lírai anyagból dolgozó *Arnold Schwarzenegger szonettkoszorúja* – gondolkodásmódját tekintve – ugyancsak összefüggésbe hozható Tandorival.

Fábi Péter, Penckőfer János és különösen Lackfi János szonettkoszorúi is rászógnának az említésre. Éppen Lackfi munkája egy kardinális kérdést is előhoz: a mesterszonettre való igény hiányát (szonettkoszorú-e a szonettkoszorú mesterszonett nélkül ...? Tandori a két „tagadó” koszorújából sem hagyja el a *Mester-*, illetve a *Szégyenszonettet*: megírásuk ér fel az elhagyással). Kodolányi Gyula egy „idegen” tizenötödik szonettel váltja ki a mesterszonettet, egy másik vállalkozásával pedig a szonettkoszorú derékbátörésére (meglehet: folytathatatlanságára, végigírhatatlanságára?) szolgált példát.

Mind a Tandori-életmű szonett-hálója, mind a szonettkoszorú imént láttatott „koszorúja” elegendő lenne ahhoz, hogy a Tandori-szonettkoszorúkkal külön is részletesen foglalkozzunk. S különösen nyomós ok – addig is, amíg az alaposabb elemzésre sor kerülhet – a *Szonettkoszorú*, a *Szonettkosz* és a *Hekatomba* fázis-szimbolizáló jellege: bő évtized címerverseiként (verssorozataiként) is funkcionálnak.

Ezzúttal a lehető legrövidebbre fogva, az alábbi három alkotói stádiumra következtethetünk. A *Szonettkoszorú* – bár 1989-ben látott napvilágot – hosszan elnyúló időszak kontempláló, nosztalgikusan meditatív, diszharmóniái ellenére is megbékült, a jövőt kíváncsian fürkésző versegyüttese. József Attila-i formáltsága mélyén a József Attila-i gondolattal, hogy a konszonancia nem egyéb, mint megértett disszonancia. Noha „lombtalan, madártalan faszor”-ról nyomatékkal esik benne szó, ez a mű még a „madaras” Tandori-pályakorszak (vagy korszakok) dokumentuma. A versbeli én filozófiai dilemmái az egón belüli, kavargó, de nem kaotikus problémák. Megéltességük, sorsszerűségük evidensen ered a választott-vállalt szolgálatlétből, a madarak gondozásából: az én-alárendelő, egyben én-kiteljesítő morálból. Talán bővebb magyarázat nélkül is átérthető, miért volt ennek az állapotnak művészileg bizonyára legjelentékenyebb (akár evidenciaszerű) összegzése a *Szonettkoszorú*, a kötött és a szabad lírai formák közt ingázó (mindkettőben maradandót és újat nyújtó), ám gyakrabban a szabályozott versalakoknál időző költő mesterműve.

A *Szonettkosz* a madarak halála, távozta utáni gyászverssorozat. Kezdése is ez – a rövidítéssel, szövegjátékkal, a foci említésével stb. keservesen ironizálva a szituációt –: „A bromptoni közp. temetőbe / halottak napján bevetődve / – halottak központozása, / lábunknak botladozása! – // az FC Chelsea pályája felől, / ahol a lonc alatt / lötyög a lakat, / de a kerítés eleve bedől: // ott mentem, evidenciás úr- / nak szólítván magam...” Ez az „emineciás úr” éppenséggel nem evidenciás, mivel létformájának „madár”-evidenciái (mindennapjainak jótét, zárt szabályozottsága) megszűnve, a létdilemmák együttese a személyen kívüre helyeződött. Míg a „madaras” Tandori írásaiból káprázatos ajándékként és biztonnáként sugárzott a Lánchíd utcai otthonlét (nem annyira otthonosság: inkább a célszerű lakásban-lét), most a csatangoló eltévedtség, a véletlenszerűség a jellemző: a (futball-műszóként is érthető) bevetődés. A kilencvenes évek elején-közepén Tandori a „naplózó”, a (Farkas Zsolt kifejezése) „minden-leíró” versbeli én számára a külvilág esetlegességeiben keresi, a váratlan szellemi, valamint az alkalmi eseményeszerű találkozásoktól várja a tematizálható, végiggondolható intellektuális és morális problémákat, amelyek érdemesek írásművek alkatelemeivé (sőt teljes „alkatává”) lényegülni.

Az életforma-váltás – az évtizedes, lemondani kész otthonlét után az utazások, a külföldi tartózkodások – önmagában nem feltétlenül eredményezte otthontalanság-tudatot. De egyre több a jelzés a szövegekben, hogy a fogkrémet szopogató aszkéta, a kiflivéget rágcsáló vándor, a (fordítói) penzumait idegen szállodaszobákban, lehetetlen testhelyzetekben teljesítő literátor (akinek attribútuma az írógép – ezért is lett részben „írógép-kötet” a *Koppar Köldüs*) egyre nehezebben találja a helyét a hirtelen rászakadt-elfogadott-kihívott nagy szabadságban.

Több készletésnek, elsősorban a Wittgenstein-élménynek jönnie *kell* ebben a stádiumban. A „lóverseny” korszak lokális változatossága és nyelvi (lónevek!) tarkasága messze felülmúlja a mindkét vonatkozásban statikusabb „madaras” korszakot. Mégis az előbbi rendelődik hozzá az utóbbihoz (vagyis: időben megfordítva – az előbbi értelmezi a későbbit). A madarak – lélekvándorlás ... –: lovak. Ahogy a négy soros remeklésben (*Királynő kózsása*) áll: „Homlokcsillagod, / Szpéró, lovacskám, / fehéren ragyog. / Nézd rám le. Gazdám”. Szpéró, Tandori legnevezetesebb és legszeretettebb (legszakrálisabb) madara: lovacska. Ennél is beszédesebb – a változott szituációt feltáró – a szerepcsere. Szpérónak a költő volt a gazdája. A homlokcsillag formai-jelentésbeli átvitelével lovacskává és égi tüneményé – a verscím és egy verssorozat mitológiájával királyivá is – vált madár fehér ragyogásával már olyasfajta mennyi Gazda, mint amilyenről, némiképp rokon viszonylatban, Babits versel (*Ádáz kutyám*).

A *Szonettkosz* kosz szava meg is jeleníti a hétköznapok „elkoszoltságát”. Szó szerinti kifejezést nyer, hogy kosz van, koszorú nincs. S tele a vers (a 7, a 9, a 12) hívásokkal és reményekkel: tán Samuel Beckett, Francis Bacon („ll.”), Lucien Freud vagy más felkínálja azokat a kérdéskötegeket (vagyis persze újabbakat), melyeket Szpéró gazdája magától értetődően – az értés óhajával – tulajdonolt. Ezek a vágyak végül is a Wittgenstein- (familiárisabb természetességgel majd a Witt-) ratalálásban realizálódnak. A „lóverseny” korszak nagy befutója Wittgenstein. Amikor 1995-ben Tandori első két verseskötete, a *Töredék Hamletnek* (1968) és az *Egy talált tárgy megtisztítása* (1973) új kiadásban megjelent, kísérőszövegeiben csakis a három évtizeddel korábban még nem is ismert filozófus téziseinek és aforizmáinak jegyében értelmezhetette vissza e két könyvet.

A második (1995-ös) szonettkoszorú *Mesterszonettje* nem csupán a *Master*-elemű lónevekre mond „Vagy igen, vagy sem”-et („Lesz-e annyi valódi lónevem. / Ha nem, feladom a mesterszonettet”). A „madaras” Tandori halk (és határozott) – a madarakra mondott – igenje a főntebb választás vagy-vagyából filozófiai is-isnek, netán sem-semnek hangzik. Ami lehetne a megengedés előnye, ha nem a kedélyhullámozgás csapongása szerint váltakoznának a feleletek.

Mára a „lóverseny” periódus csitulóban, a Wittgenstein-szemeszterek megszűnőben. Az igen helyén a nem kiált, csattan föl. A ne, a nem, a semmi sem, a senki sem. Két 1998-as Tandori-próza (*Vér és Virághab; Játék-történet*) is ezt – kendőzés nélkül szólva: a nemlétvágyat – ekhózza. „...talán nem érthető, ha azt mondom: senkit igazából látni nem akarok. (...) A jeltelenségbe szeretnék elsüllyedni, azt pedig élve már nem lehet. Ezért szeretnék nem élni”, például. Megtámogatásként is, replikaként is: „A mozgás szabadsága az egyetlen érték nekem az egészségen, az elalvás képességén kívül”, például. Szabadság és egészség a fő vágya annak, aki nem-lenni vágyik. Hamlet üzenne...?: „Meghalni, – elszunyadni, – semmi több” („és alunni!”); ez az a *Vagy majdnem az?*

A *Hekatomba* jelenébe érkezve – véljük – a versbeli ego sem sajátként, a lélek bentjéből élt-birtokolt tiszta létproblémák, sem „talált tárgyként” kapott művésztaári létproblémák fölé nem hajolhat. Ami nem jelenti, hogy nincsenek létproblémái. Fő létproblémája épp az, hogy van-e (megírható) létproblémája, s az (ez) létprobléma-e? S ha igen, megírandó? Kinek?

A *Szonettfos* (és *jegyzetek*) mottó-alcím utáni 14 tétel és (a fentiek miatt ily című) *Szégyenszonett* a kései József Attila elforduló-átközödő költeményeire utal (Tandori állandó kontrakarórozó nyelvi ötletességével). Vagy inkább az ősz Vörösmarty arca és faldoklása dőbben belénk? „A gyalázatos földön botladozva: / „haza”; „...köröm az agy, tépi agy az agyat”; „...lakat / csattan tudón, májón, veséket // önt el a vér. Mekegve sírok”... József Attila Vörösmartyt memorizál?

A *Szonettkoszorú* univerzumba nyíló és lakásba visszazáruló közttere, a *Szonettkosz* halottaknap-i temetővíziója után: *Hekatomba* –

tömeges mézszárlás, ember és anyag monumentális pusztulása; sír. És „Rohadjon le a a száj, ki nevem szájra veszi. / Szakadjon le a kéz, ki »Kedves Barátom« / levelet ír”, és „Mindenkim meghalt, vagy meghal, az egész / le van szarva”, és „Vissza. Nincs vissza, ezért nincs előre. / Nincs valahova, így nincs sehova”, és „Az isten verjen meg az összes / átokkal, vagy bottal, vagy adja, / hogy legjobb szívemet az eszem meghaladja, / és fussa egyre trükkre”, és „Nem akarok lenni, nem akarok lenni, nem akarok lenni”.

Nem csekély mértékben a Wittgensteint követő – s szintén „kívülről”, véletlenszerűen „kapott” – fenomén, a világló bomlott elme, a színházcsináló és költő Antonin Artaud sajátta modulált kölcsönhangja ez. *A Másnap. Utó. Nyakig-lábjegyzet* „finomítani próbál” („Nem ment”): „Világos, hogy magánemberként NEM kívánom senkinek, szakadjon le a szája, a keze...” Felfedve az Arany János-utalások – ezek mégiscsak csöndesültebbek (Tandorinál is, *A dal változásai*, 1994 és a *Vagy majdnem az*, 1995 óta), mint Vörösmarty – őt nem kötötte a jó Isten kévébe... – aggkori kitérésai; s igazán telivér, életigenlő az élet nemigenlésének sültkrumplis, borüzletes, Ralph Waldo Emerson-könyvecskés krónikája. A *Hekatomba* hosszú jegyzete megmagyarázza, miért nem tud (és miért nem lehet) megmagyarázni semmit; miért megtaposott köntös.

Félelmetes a *Hekatomba* – de felemelő. Szép alpáriság a „Keményen, vékonyan” előrebocsátás, a József Attila-parafraízis: a *Szonettfos*... egy fáradhatatlan intellektus szellemi anyagcsere-terméke. Hatvanadik születésnapjához közelítve művei problémaanyagát cseréli Tandori Dezső. *Az evidenciátörténetek* (1996) írója ma még annyira sem evidenciás úr, mint a *Szonettkosz* temetőjének karnyújtásnyi távolában. Tandori legjobb alkotásai mindig evidenciáktól lettek evidensek (korszakosak, időtállóak, gyönyörűek). A halál evidencia volt, *nyelvi* problémaként, *megírhatóság*-ként is (*Töredék Hamletnek*) – a fel-feltörő halálfélelem és a vissza-visszavont halálvágy nem az (*Kész és félkész katasztrófák*, 1997). A madarak jelenléte evidencia volt (hány, de hány könyv!) – jelen-nem-létük nem az (egyre több könyv). A három-négy legújabb Tandori-kötet nem evidens.

De például az a lappangó-készülődő verseskötet (nagy gyűjtemény?), amelyben végre a szonettkoszorúk együtt lesznek benne, evidens lesz. Lépcsőfoka meg nem jósolható – és *bizonyos* új, az alkotót feltüzelő evidenciáknak.

Alig várom, hogy Tandori Dezső hatvan és fél éves legyen.

* A műfaj, formai beöltözködés értelemben értett szóval utalni igyekszem arra, hogy korábban – főleg Tandori költeményei kapcsán – írtam már a szonett és a haiku kérdéseiről (Két köntös), majd a Szonettkosz illyési Koszorú-áthallhatásairól (A széthasított köntös). – Jelen gondolatsorom épít arra az élősóbeli előadásra, mely lassacskán egy éve, az MTA Irodalomtudományi Intézetének sajnálatosan szűkkörű Tandori-konferenciáján hangzott el.

Utassy József

Világ lustája

Én, világ lustája,
ím leheveredtem.
Isten a megmondhatója:
nincs fölkelni kedvem!

Én, világ lustája,
ím: leheveredtem.

Bizony, orra bukhat
egyszer még az Eiffel,
de akkor se mondja nekem
senki: „Józsi, kelj fel!”

Orra bukhat, bizony,
egyszer még az Eiffel.

Felőlem jöhetnek
már a marslakók is!
Vendégszerető a palóc:
majd arrább húzódik.

Jöhetnek felőlem
már a marslakók is.

Lusták lustája, én,
derék magyar ember,
nem állhatom, ha fejemnél
zörömből a vekker:

hisz úgysem kelek fel,
nem én, istennek sem!

Búcsú a nikotintól

Cigarettám,
utolsó szál cigarettám,
piros paraszadra esküszöm,
nálam jobban nem imádott senki,
száz szeretőm sem kapott annyi csókot,
amennyit te tőlem, búzrudacsám!

Egyetlenem,
te drága köhögtetőm, te,
nézd riadt arcomat! Szívem üzent:
szűk alagútjain sunyít egy vérrög.
Alkalomra vár csak, alkalomra,

Ég veled hát,
nikotinok nikotinja, ég veled!
Jobb lábam immár a fájdalomé.
Bizony:
sántítva sántítok sétáimon.

Sándor Iván

Rocinante nyomában

(1998 szeptember-október)

Földényi Lacival múzeumi sétáinak naplójáról, a *Veronika kendőjéről* beszélgetünk; főképpen a spontánul támadt mondatok születésmechanizmusáról, az „álomban írt” jegyzetekről, a hajnali felriadások alkalmával papírra vetett mondatförmélekről.

Úgy gondolom, hogy ezek a kincsek a leírás tudatosságában kapnak formát. E közben generálódik az energia, amely további spontaneitásként működik, egymásba játszatva az észlelést és az értelmezést. Minden spontán jegyzet kidolgozásában ott a tudatos elem. Ahogyan Proust írja: „... csakis az értelem nyilváníthatja ki, hogy az első helyet az ösztönnek kell elfoglalnia.” Ösztön és értelem abban a felfedezetlen valóságban dolgozik együtt, amelyet a regényíró, – a szavak csúszdáján beléhatolva – képekben formál meg.

*

Nem foglalkoztatott sohasem az, hogy a *Recherche* előtt írt-e bárki a proustiéhoz hasonló hosszú regénymondatokat. Közmegegyezés, hogy a modern regény történetében őt tartjuk az ilyen mondatok megteremtőjének. Ebben a mondatban találkozni tud a külső és a belső idő; olyan textura, amelynek rétegezettén sok dimenziójában alakul ki a szövés minta. Az ilyen mondatnak rostjai vannak, mint az élő szervezetnek. A külső és belső idő ennek az egyediségnek a tengelyén simul egymásba

*

Claude Simon is ilyen hosszú-mondatokat írt. Kettőjük között legmaradandóbban Hermann Broch dolgozott hasonlóan telített mondatokkal. Ez az egész azonban azért érdekes, mert az epigonok között elterjedt az üres hosszú-mondat, amely öncélú (és olvasófárasztó) *táv*, szöveglabirintus, nem sűríti sem a külső és belső idő, sem az érzések és értelmezések kapcsolódását.

Claude Simon hosszú-mondatai, – anélkül, hogy esztétikai szerepüket ezzel kimeríteném –, mintha a Proust-mondatok leszármazottai volnának, azzal az organikus különbséggel, hogy a családfának ezen az ágán azért virulnak *más* virágok, mert, ha azt mondjuk, hogy a prousti-mondat a külső és belső idő tartálya, akkor elmondhatjuk, hogy Simon mondatai felfedezik és formába öntik a belső idő és a történelmi idő kapcsolódását.

Érdekes paradoxon, hogy ezt a majd félévszázaddal későbbi teljesítményt gyorsabban meghaladta az idő, mint a prousti hosszú-mondatot. (És nem egyszerűen azért, mert Proust nagyobb író.) Az ok, úgy gondolom az, hogy az elmúlt egy-két évtized felgyorsulása, mindennapivá tette a megközelítésekben a történelmi tudatot. Annyira kiismertük a történelem természetét, hogy „belső mechanizmusai” kevesebb kiaknázni valót tartogatnak a regény számára. A belső idő, a lélek távja, az emberi természet azonban véget nem érő felfedeznivalókat tartogat.

*

A *szefforiszi ösvény* első olvasói közül többeket meghökkentett az, hogy a „Lévi-út”, a „Ruben-út”, a „Simon-út” *egyaránt* az Én veszendőségének az útja. É. S. a televíziós interjúban feltette a kérdést: akkor hát mi a lehetőség az emberi megőrzésére?

Figyeltem a tekintetét. Nem riporter rutinkérdés volt. Mintha személyében lett volna megérintve. Ennek örültem. Mások is feltettek hasonló kérdést, s az ő tekintetük is hasonló személyességről árulkodott: ha minden út az „elveszés” útja, akkor mégis, merre lehet elindulni?

Próbáltam válaszolni a kamera előtt. Zavart, hogy talán túl magabiztosak a szavaim. Lassítottam. Szünetet tartottam. Megkezdtem a vissza(*ma-gamba*)-vonulást. Azt feleltem, hogy talán az egyedüli lehetőség *rálátni* az emberi veszendőségre, a szellemi ember önáltatásaira, a társadalmi ember hazugságaira. Félredobni a maszkokat. Úgy lenni *benne* az új civilizációban, hogy tudjuk és megvilágítjuk: a korszak az áltatások, a hamisítások, a másolatok kora.

Mészöly Miklós egy évtizede a *negyedik útról* írt. Őt akkor még erősen foglalkoztatták a történelmi alternatívák, (sokunkkal együtt). A „két út” között és után, a „harmadik út” illúziója helyett egy negyedik: az emberi empátia, a szolidaritás, a bensőben való „elhelyezkedés” kollektív és szabad, értelemcentrikus és önzetlen útja. Egy évtized elteltével az általános megoldhatatlanságokban összetalálkoznak a történelem relatív-alternatívái, és átláthatóak a személyes autonómiák párbeszédképtelenségei.

Nem gondoltam mindezt végig a kamera előtt. De azt hiszem, megérintett belőle annyi, hogy kiegészíthetem a magabiztosan indított feleletemet: egy regény attól az *ami*, hogy habár tágabb világot modellizál, de szerencsés esetben itt és most segíthet ráébredni az illúziókra, önáltatásokra, hazugságokra.

*

Ciorán néhol lenyűgöz a tisztánlátásával és őszinteségével, de vannak gondolatai, amelyek használhatóságában kételkedek. Például az, hogy ő azért keresi hiába a válaszokat, mert a történelem is, a művészet is „véget ért”, s ha valaminek „vége” van, akkor ott nemcsak feleletek, de kérdések sincsenek.

Egyetlen korszaknak sincs úgy vége, ahogyan egy könyv utolsó oldalát be lehet hajtani. A korszakok egymásba hullámszerűen. Az viszont rendkívül inspiráló, hogy úgy gondolja: „... túlonúl is tisztánlátóak vagyunk ahhoz, hogy ne féljünk, miután kiábrándultunk az illúziókból, sőt, az illúziók hiányából is...” Azt hiszem, itt nem gondolt a regényre, (arról már régen levette a tekintetét), ám mégiscsak arra az emberi helyzetre irányította a figyelmét, amely a századvégi regény, illetőleg a századvégi ember lelki-tudati helyzetéhez tartozik hozzá. De ez egyáltalán nem a tizenkilencedik századi illúzióvesztések kora, illetve regényanyaga. Olyan *új helyzet*, amelyik arról „szól”, hogy a személyiség veszendőségében, ami, – Hermann Broch szavaival – félévszázada, mint lehetőség borzongással töltötte el a civilizációkat, már benne élünk. Ez akkor is titokzatos helyzet, ha nem vagyunk misztikusok. Titokzatosságának *egyik* paradoxona az, hogy az áttekinthetetlenül gomolygót, áttekinthető-befogadható új regényanyanyelven kell(ene) „elbeszélni”.

*

Olyan átláthatóak az irodalomteoretikus műhelyek esztétikai maszkokkal elfeledett hatalmi küzdelmei. Az vész el a kardcsörtetésben, – szerencsére vannak meghatóan konzekvens és magányos „kiiratkozók” –, ami azt hiszem, minden mérvadó elemzés kiindulópontja, az *intuáció*, mely a műben valami lényegeset fedez fel Élet és Föld kapcsolatáról, és az *újat*, amit a szenzibilitás tapint ki, aztán értelmezői apparátusának latbavetésével – a mű és poétikai eszközeinek átvilágításával – közvetíti a befogadóig.

*

A regény egyik legizgalmasabb újabb kérdése az, hogy nemcsak a *történetben*, hanem a *nemtörténetben* is van feszültség, van esemény. Egy érzés, akár a közöny, a tehetetlenség, akár a veszendőség leírása, ugyanolyan *elbeszélés*, mint egy gyilkosságé. Minden hozzánk tartozik. A megelőző gondolatmenetek kontextusában: az is *történet*, hogy az emberi egzisztencia még „összerakható”, és az is, hogy már „összerakhatatlan”.

*

Minden múltfelidézés jelenidejű. A felidézett érzés, emlék, esemény, annak az érzés-tudat tartományában jelenik meg, aki emlékezik. Elsősorban arról ad hírt, hogy a jelenbeli Én-nek milyen a „kondíciója”? mit, miért, hogyan képes felidézni?; mit, miért nem tud felidézni? Egy előhívott arc, tárgy, pillanat aztán összekapcsolja az időben távol lévő arccal, mozzanatokkal is. Ez az Idő használatának egyik újabb lehetősége, mondhatni, az *idő kiiktatása*. A mondat, miközben a jelen teste, így lehet az Idő tartalma. A jelenből generált, bármilyen időtérbe való behatolás azt sűríti, hogy a pillanat megragadása közben, milyen az a fenomén, amelyik koherens, vagy inkoherens a kollektív emberi tradícióra.

*

Kilenc hónapja fejeztem be *A szefforiszi ösvényt*. Milyen lesz annak a hangzásnak az első üzenete, amely majd (nem tudom, mikor) megszólal (bennem)?

Amikor több, mint egy esztendeje feljegyeztem, hogy egy regénynek van az első mondatok leírása előtti élete is, nem erre a várakozásra (vágyra?) gondoltam. Az, hogy a regényíró üzenő-felfogó Énjét működésben tartja, a kezdő mondatok leírása előtti, praeszakaszt is megelőzi.

Mi történik akkor, amikor megjelennek az első képek, ezek az első morzejeleket „visszhangozó” metaforák? És mi történik akkor, ha nem *egyetlen* mindent magába sűrítő kép jelenik meg? Ilyenkor a képi metaforákban „hangzó” üzeneteknek még nehéz küzdelmük lesz egymással. Nekik kell (egymás között) eldönteni azt, hogy melyiküktől nem tud a regényíró megszabadulni. Az érzéki „küzdelenben” kialakuló hierarchikus elrendeződésben derül ki, hogy melyikből lehet földallam (kép), és melyikből az eljövendő regény mellékdallamai (motívumai). De bizonyos, hogy mindez csak az érzéki tartományban játszódik. Mindenesetre meghatározhatatlan a kétségtelenül „játékban lévő” tudatos elemek aránya.

*

Annyiszor hivatkoztam ezeknek a jegyzeteknek a címébe foglalt forrásra, hogy ideje lenne azért egy búcsúpillantást vetni *Daumier* lovára és lovasára: a *regény mítoszára*.

Meghökkenő, hogy Broch úgy gondolja: a regény – ellentétben a költészettel és a drámával – alkalmatlan rá, hogy benne mítosz fejeződhessen ki. Azért, mondja, mert (szerinte) nem rendelkezik a minden nagy művészethez nélkülözhetetlen stílussteremtő szimbolikával. Vannak hatalmas regények, de „a regény nem stílusgyártó, hanem stílusfogyasztó, nem stílus-szobjektum, hanem – objektum, és az általa teremtett szimbolika jóformán mellékesnek számít, melléktermék”.

Lehet, hogy Broch azért gondolta ezt, mert az irodalmi tudatba akkor még nem kódolta be magát a Kafkával kezdődő, Borgesig, Beckettig, a mai spanyolnyelvű regényig, vagy az új osztrák regényig terjedő mítoszkereső/teremtő regény? Lehet. És az is valószínű, hogy korunk irodalomteoretikusai számára például az ilyen problémák lehetnének a közhasznú kérdések.

A regény mítoszt hordozó lehetőségéről, mint szimbólumjel él bennem, hogy az elmúlt századvégen a Rocinante nyomában haladók egyike felfedezte, hogy Don Quijote helyén már Sancho ül a nyeregben. Valóban a huszadik századi regényben megtörtént a lovascsere. („... mikor a te hű Sanchód, nemes lovag, fegyverzeted magára öltve, lándzsád kezébe véve felül Rocinantéra, akkor támadsz fel majd őbenne...” – Unamuno).

Eltelt azóta egy évszázad. Rocinante nyergében ma mintha Dulcinea ülne. Miért? Mert ő az, akiről nem tudjuk, ki is, azt sem tudjuk, hogy van-e valójában, vagy nincs, álmodjuk-e, vagy elgondoljuk. *Ebben a voltában jelenti az új fenomént*. Nem is az fontos, hogy meg tudjuk határozni, hanem az, hogy megtestesül benne a korszak változó „lénye”, a személyiség átláthatatlansága, mint veszendőségének „időszerű” stációja, s mindaz, amit erről érzünk, gondolunk, álmodunk, örzünk, elveszítünk, visszakövetelünk. („Csak az Isten tudja, van-e a világon Dulcinea vagy nincs, pusztá fantom-e ő vagy sem, s ez nem is olyan tárgy, ami felől szükséges volna az utolsó percekig bizonyosságot szerezni...” – Cervantes).

Poszler György

„A Törvény Szövedéke...?”

Sándor Iván: A szefforisi ösvény
– elemzésekíséret három tételben

„... és várták a választ a bölcsőtől. Az belekezdett. Egy történetet akart elmondani a bölcsről, akitől választ vártak, ám amikor belekezdett, elfelejtette a történetet, amit egy bölcsről akart elmondani, aki amikor belekezdett a történetbe, elakadt, mert elfelejtette azt, s így nem tudta elmondani a történetet arról a bölcsről, aki elfelejtette annak a történetét, aki amikor felelni akart a kérdésekre, szótlán maradt, mert elfelejtette azt, amit erről az emberről próbált elmondani, aki elfelejtette a történetét. Ám a történet nem tudása így végül is éppen a nemtudás megismerése lett.”

Tömény példázat. A változásról és azonosságról; elfelejtésről és megőrzésről; a nemtudás tudásáról. Bölcséleti talány és gyermekkori mondóka. Bölcséleti talánnyá emelt gyermekkori mondóka. A megemelés a folyamatban történik. A folyamatban, amelyről a történet szól. A megemelés egyben a folyamatról is szól. A folyamat végső értelméről vagy végleges értelmetlenségéről. És ez vonatkozik a történetre, ami a folyamatból kikerekedik. És ez vonatkozik a történelemre, ami a történetből kikerekedik. A történelemre, ami mindig megmarad és mindig változik; mindig ugyanaz és mindig más. Benne éppen a lényegyet nem érintő változások hordozzák a lényegyet érintő változatlanyságot. A folyamatból kikerekedő történet és a történetből kikerekedő történelem egész megmaradásában és változásában minden rész bizonytalan. Nem tudni pontosan, hogy felkel a nap vagy lenyugszik. Meg főként nem tudni pontosan, hogy miért kel fel, és miért nyugszik le. Nem tudni pontosan, hogy ugyanaz a császár vagy másvalaki. Meg főként nem tudni pontosan, hogy miért maradt ugyanaz, és miért lett másvalaki. Nem tudni pontosan, hogy ugyanazok a koldusok vagy mások. Meg főként nem tudni pontosan, hogy miért maradtak ugyanazok, és miért lettek mások. Mert a nap felkeltében és lenyugtában a fények változatlanok. Mert a császárok meggyilkolásában és megválasztásában a szertartások változatlanok. Mert a koldusok mozdulatlanosságában és cserélődésében a városkapuk változatlanok. Erről szól a regénypéldázat. A megmaradás vagy változás történelmi titkáról. És a megmaradás és változás történelmi titkának történelmi miértjéről. Amiben a megmaradás történelmi túlélés is lehet, az új történelem születése. Vagy éppen fordítva. Amiben a változás történelmi pusztulás is lehet, a régi történelem halála. Vagy éppen fordítva.

Fehér izzásban széteső vagy fehér izzásban összeszerveződő világ. Fehér izzás a perzselő hóhalál előkészítésében? Fehér izzás a feszítő ósrobbanás előszelében? A táj és az élet vakító fénye, ami pusztulást hordoz? A táj és az élet vakító fénye, ami keletkezést ígér? Nem tudni. De inkább az előbbi éreztetik mint valóság. Az utóbbi legfeljebb sejtetik mint lehetőség. Mindenesetre a fehér izzás a történet és a történelem alapszíne. Látászavart, szemgyulladás okozó. Érdes homokot, éles kagylótörmelék hord a forró szél. Mindent megülő por, bűzhödten poshadó víz, szomorúan fonnyadó gyümölcs. Világvégi, életem túli, halálon inneni táj színei és anyagai. Amelyek, esetleg – ez a regénypéldázat művészi-gondolati tétje – lehetnek világkezdeti, életem inneni, halálon túli táj színei és anyagai is. Mindez a III. századi Galileában. Szefforisz körül. Pontosabban Tibériás, Szefforisz és Róma között és vonalában. Szefforiszban, a világ perifériáján. Ahol pontosan, sőt, felnagyítottan látszik, mi történik Rómában, a világ centrumában. Az ösvény pedig Tibériás, Szefforisz és Róma között húzódik. Ezen történik minden.

Szefforisz és Róma között a regény kronopozsza, időtere. Mindkettő és minden, ami benne történik, magasan általánosított. Szefforiszból Rómába menve az út jelképes, az idő mindig és soha, a tér mindenhol és sehol. Mert ez időtérben minden szimbólummá vagy allegóriává sűrített. Szimbólummá, amelyben az ábrázolt mozzanat túlnő egyszeri önmagán. És sejtet valami általánosabb, derengő tartalmat. Vagy allegóriává, amelyben az ábrázolt mozzanat nem azonos egyszeri önmagával. És helyettesít valami általánosabb, azonosítható tartalmat. Így kis részpéldázatokból, szimbólumokból vagy allegóriákból a nagy egészpéldázat, szimbólum vagy allegória művészi megismerészetten, egységesen összeáll. Mint a Bibliában, amelynek jelképépítésére és nyelvhasználatára a történet jelképépítése és nyelvhasználata tudatosan és többszörösen rájátszik. E sok összetevőből megteremtett magas általánosítási szint pontos költői kifejezésforma. A világvégén vagy világkezdetén megvalósuló történet tudatosan kidolgozott poétikai megfelelője.

E magas általánosítási szinten megvalósuló világvége vagy világkezdeti mélységében kettős jelentésréteget hordoz. Az első-felső jelentésréteg egy világbirodalom agóniája. Gyilkos és meggyilkolt császárok. Üldözött és üldöző ezredesek. Lázadó és elnyomott légiók. Véres halálmenetek a szikkadt sivatagban. Fellobbanó tűzveszek a túlszűfolt fővárosban. A második alsó jelentésréteg egy világrend agóniája. Megfogalmazódó és eltűnő törvények. Megtalált és elveszített igazságok. Megtöltött és kiürült iskolák. Lassan emelkedő kagylórétegektől fenyegetett városok. Döglött halaktól messzire bűzlő vizek.

E világirodalom- és világrend vége „világ”? állapotban kerestetik a törvény értéke, érvénye és értelme. Intenzív-belső-bölcséleti-, nem extenzív-külső-eseményteli történetben. Mégis jelentős feszültség a szerkezetben. Legfőbb összetevője ősi epikai jellemző. Az elbeszélés ideje és az elbeszélés idő termékeny ellentéte. Az első, az elbeszélés ideje sűrített. Tíz fejezetben néhány ív. Ilyen sűrített befogadást is ösztönöz. A második, az elbeszélés idő végtelenített. Néhány évben egész történelem. Ilyen végtelenített elmélkedést is ösztönöz. Változó állandóságában szinte megszünteti az időt. Múló időtlenségében évszázadok sejlének. Meg egymásnak ellentmondó világtörténelmek. E múló időtlenségben a törvény keresésének, értékének, érvényének, értelmének három változata. Ez elemzésekíséret három tételle. Lévi kötelező törvénye. Jehuda és Ruben választható törvénye. Simon lehetséges törvénye. Az első kettőben összeáll „a törvény szövedéke”. Kérdés: „felfeslik”-e valahol? A harmadikban felsejlik a törvény nem „szövedéke”, de finom pókháló-szerkezete. Kérdés: Ha nem szövődik „szövedékké”, nem is feslik fel sehol (?)

Első tétel: a kötelező törvény

„Lévi gyötrődött: miben tévedett. Uram, milyen bünt követtem el? Hol tértem le arról az útról, amelyet kijelöltél a számomra, hogy a gyülekezet elfordult tőlem? Hogyan köszönjem meg, hogy nem vontad meg tőlem a bizalmadat, és visszasegítettél a szolgálid közé? Hálát mondom érte, amiért hirdethetem, hogy egyetlen története van a népnek, a te törvényeid követésének története. Hálát mondom, hogy a parancsolataidat hirdethetem, és olyan erővel ruházol fel, amely rajtam keresztül átsugárzik a vétkekre.”

A kötelező törvény Lévi tétele. Lévié, a prófétáé. Ő hirdeti a gyülekezetnek – egyetlen lehetséges változatként. Kezdetől fogva, amikor már taníthatott. A végzetekig, ameddig még taníthatott. A törvény keresésének, értékének, érvényének, értelmének világvegét vagy világkezdetét eldöntő kérdésére az első válasz.

Most is erről az öngyötrő töprengés. A kezdetén csupa kérdő mondat. A végén csupa kijelentő mondat. Ahogy a megrendítő kételyből a megrendíthetetlen bizonyosságba – hirtelen, de természetesen – átvált. Érdemes azonban a szöveget pontosabban megfigyelni. Csak annyi kétely, amennyi a bizonyosságot nem megkérdőjelezi, de megerősíti. Nem megingatja, hanem hitelesíti. Meg másra vonatkozik a kétely, másra a bizonyosság. Ugyanis nem az Úrra vonatkozik és törvénye érvényére. Inkább önmagára vonatkozik és törvényhirdető erejére. Vagyis nem a törvény megteremtőjére, ám a törvény tanítójára. Nem arra, hogy létezik az igaz-egyetlen, kötelező törvény. De arra, hogy megértetik és továbbadatik az igaz-egyetlen, kötelező törvény.

A küldetés megszállottság rendíthetetlen magatartása. Valóban a próféta pozíciója. Tragikus mag van benne. Sőt, tragikus erő. Ahogy abszolút azonosság lesz önmagával. Ahogy abszolút elveti a másikat. Teljes igenlés a saját hitének és magatartásának. Teljes tagadás a másik hitének és magatartásának. Klasszikus értelemben tragikus erő. De klasszikus értelemben tragikus bűn is. Tragikus erő az önmagával való abszolút azonosság, a saját hitének és magatartásának teljes igenlése. Tragikus bűn a másiknak az abszolút elvetése, a másik hitének és magatartásának teljes tagadása. E tragikus erőt és bűnt hordozza a tanítás. Egyetlen nép van. Egyetlen törvény, egyetlen követés, egyetlen történelem. Ha ilyen egyetlen, csak kötelező lehet. Ehhez igazodik minden. A törvényhirdető hangja is. Összetéveszthetetlen. Messziről megismerhető.

Csak hogy történik valami. A történetben és a történelemben is. Hogy a próféta pozíciója körül megváltozik minden. A próféta a hit és törvény születésének igehirdetője. Amikor felépül a hit és a törvény. De Lévi a hit és törvény halálának igehirdetője. Amikor leépül a hit és a törvény. Nem próféta? De igen. Csak korszerűtlen, anakronisztikus próféta. Kicsit antipróféta is. Egy nem prófétikus kor prófétája. A változatlan hitet és törvényt hirdeti. Egy korban, amely nem hiszi a hitet, hanem töpreng rajta. Nem követi a törvényt, de változtat rajta.

A megváltozott helyzetet a hang jelzi. Kicsúszik mögüle az ember. Tanítványában már bérbeadható. Múlhatatlan prófécia helyett múlandó portékát kínál. Itt válik a tragikus erő is kérdésessé. Már nem biztos, hogy abszolút azonos önmagával, csak abszolút elveti a másikat. Már nem biztos, hogy teljesen igenli a saját hitét és magatartását, csak teljesen tagadja a másik hitét és magatartását. Így pedig a magatartásból szerep lesz. A szerep a magatartás torzképe lehet. A magatartás hordozhat tragikus erőt. A magatartás torzképe, a szerep nem hordozhat. Legfeljebb tragikomikus viszolygást. Vagyis a tragikus minőségből tragikomikus minőség lesz vagy lehet. Ennek jelképe az utcai igehirdetés – járommal a nyakában. Amikor a járom nem a megkerülhetetlen sorsot hordozza, hanem a megszerkesztett alakítást. Ezért követi nevető-üvöltő-csúfolódó gyerekhad az utcán. Ezért nem ismerik fel tanítványai Isten küldöttét, az áruház törvényhozót. Ezért nem találnak semmi szent titkot, se Türoszban, se Jeruzsálemben.

Lévi kötelező törvényében „felfeslik” a „törvény szövedéke”. Nem is „felfeslik”, inkább érvénytelenné válik.

Második tétel: a választható törvény

„A sokfélebe ugyanúgy nem fér bele minden, amiként az egyetlen kizárja magából a különbözőt. A sokféle időből és tájról összegyűjtött feljegyzések ugyan-úgy egyféle sorrendben és meghatározott keretek szerint nyerték el törvényalkotó erejüket, amiként a küldetéstudattal eltöltöttek egyértelmű parancsolatai. A sokféle ugyanúgy üres, gondolta Ruben, ha nem szívja magába azt, ami a mindennapok kérdése, mint az egyféle.”

A választható törvény Jehuda és Ruben tétele. Jehudáé és Rubené, az írástudóké. Ők gyűjtik különböző tekercseken a különböző törvényeket. És átadják a gyülekezetnek – sokféle választható változatként. A törvény keresésének, értékének, érvényének, értelmének világvegét vagy világkezdetét eldöntő kérdésére a második válasz.

Ott, Lévinél egyetlen, kötelező törvény. Ami felépíti a világot – egyetlen akarat szerint. Itt, Jehudánál és Rubennél sokféle, választható törvény. Ami felépítheti a világot – sokféle akarat szerint. De a választható törvények is rendet alkotnak. Rendszerbe álló, törvényalkotó erőt sugallnak. Az, mármint az egyetlen törvény kiürül, mert minden más lehetőséget kizár. Ez, mármint a sokféle törvény is kiürülhet, mert nem minden lehetőséget fogad be. És egyik és másik is kiürül vagy kiürülhet, mert mindkettőből kimaradnak a mindennapi gondok. Tibériásban, Szefforiszban, Rómában keresik az értékes, érvényes, értelmes törvényt. Egyetlen vagy sokféle változatban. Ám az egyetlen törvény és a sokféle törvény is elrepül a hétköznapot élő emberek feje fölött. Ott vizsgálják az égi törvényt. Itt csinálják a földi hétköznap. A kifizetendő adó, beszerzendő élelem, megszerzendő pénz, háborús védelem, házastársi béke – és még sok minden létfontosságú apróság földi hétköznapja. És a kettő – végzetesen – elkerüli egymást. Ebből lesz a szakadás. A hétköznap nélkül élettelen lett törvény és a törvény nélkül elhetetlenné lett hétköznap között.

Ez a világvége negatív erkölcsi bázisa. A hiány, az érvényes törvény hiánya mint negatív erkölcsi bázis. Kirajzolódik mindkét változatban. A kötelező-egyetlen- és választható-sokféle törvényben is. Éppen a hétköznapotól való elszakadás miatt. Az élettelen lett törvény és élhettelessé lett hétköznap a közeledő világvége kialakuló világállapota. Amely egyben a megszűnő idő világállapota is. Mert az idő a tartalmas-értelmes mozgások közege. A tartalmas-értelmes mozgások időben realizálódnak. Az idő tartalmas-értelmes mozgásokban realizálódik. De a tartalmas-értelmes mozgásokból tartalmatlan-értelmetlen változások lettek. Az időtlenség pedig a tartalmatlan-értelmetlen változások közege. A tartalmatlan-értelmetlen változások időtlenségben szimbolizálódnak. Az időtlenség tartalmatlan-értelmetlen változásokban szimbolizálódik. A tartalmatlan-értelmetlen változások időtlenségében érvényüket-értelmüket veszítik a szavak. Meg természetesen a szavakból álló szövegek is. A gyűlő tekercseken gyűlnek a szövegek. De nem érvény-értelmen, hanem szöveg szüli a szöveget. Önnemző szövegek halmazából áll össze az érvényét-értelmét fokozatosan elveszítő törvény-, azaz tekercsgyűjtemény. Ez önnemző szöveg nemcsak zár és rögzít, de nyit és lebegtet is. A tekercs – a szövegek réseiben – üres helyeket hagy. Ahol a szöveg továbbírható, kiegészíthető, változtatható. A szöveg elhalványul és eltűnik, kirajzolódik és feltűnik – vásznon és kövön egyaránt. Eltűnteti a régit, helyet ad az újnak. És így – a világ végéig és a szövegek haláláig – szüntelenül tovább. Az önnemző szöveg zárása és rögzítése vagy elhalványulása és eltűnése egy régi törvény megtalálását vagy elvesztését jelentheti. Az önnemző szöveg nyitása és lebegtetése vagy kirajzolódása és feltűnése egy új törvény közeledését vagy megérkezését jelentheti. Mindez eldönthetetlen. Marad a nyitott bölcséleti kérdés a nyitott költői szerkezetben.

Most, a regény időterében mindenestre az érvényüket-értelmüket veszített szavak és önnemző szövegek világában vagyunk. Ám a regény meghozza a bölcséleti hiány művészi kitöltését. Értelemről kiürült vagy megkérdőjelezett szó helyett érzelmmel telített vagy hitelesített mondatot. Tartalmatlan beszéd helyett tartalmas némaság. Térdre simuló kéz, ajakra találó ajak, ágyékre feszülő ágyék. Archaikus és eleven, primitív és nélkülözhetetlen, halált késleltető, életet átmentő jelbeszéd. A pusztulásra félt kreatúra hangtalanul megfogalmazódó szolidaritása. Az egész poétikai kompozíció néhány, tudatosan kiválasztott helyen felvillanó költői csúcspontja.

Ott, a kötelező-egyetlen törvényben a tragikus erőből tragikomikus viszolygás lesz. Itt, a választható-sokféle törvényben a fenséges keresésből alantas kiszolgálás lesz. Jehuda gyűjtötte a törvényeket, de nem találta bennük a szervező erőt. Ruben tovább gyűjtötte a

törvényeket, de elveszítette bennük az éltető hitet. Cippora pedig eladta őket. Nem a megszerkesztett törvényeket, hanem az összegyűjtött tekerceket. Nem végleges igazságként, csak gyakorlati útbaigazításként.

Jehuda és Ruben választható törvényében is „felfeslik” a „törvény szövedéke”. Nem is „felfeslik”, inkább reménytelenné válik.

Harmadik tétel: a lehetséges törvény

„A képviselet: az igazság. Az igazság birtoklása: az emberi személy tündöklése. A képviseletek: az igazságok. Az igazságok birtoklása az emberi személy szétesztődése. Amikor már minden igéből az igazság szól, amikor már a próféták szétesztődött lelkéből lelkek olyan sokasága lesz, hogy mindegyik magának követeli a szívedet, és a hangzavar káoszában el kell fordítanod a tekintetedet, a füledre kell tapasztanod a tenyeredet, hogy a magad lelkének szavát meghallad, akkor elkövetkezik a legüdvösebb cselekedet ideje... akiket megriaszt a hangzavar, bensejük szavában próbálják meghallani az Örökkévalót.”

A lehetséges törvény Simon tétele. Simoné, a nem prófétáé, nem írástudóé, legfeljebb hétköznapi igazságok áldozópapjáié. A törvényt hirdető próféta és törvényt gyűjtő írástudók között. A törvény keresésének, értékének, érvényének értelmének világvégét vagy világvégezdétét eldöntő kérdésére a harmadik válasz.

Ő hallotta a példázatot a változásról és azonosságról, az elfelejtésről és megőrzésről, a nemtudás tudásáról. Ő hallotta azt is, hogy a tanítványok nem ismerték fel Isten küldöttét, az álruhás törvényhozót. És ő nem talált semmi szent titkot, se Türoszban, se Jeruzsálemben. Meg sok mindent keresett és tanult máshol is. De a törvény titka helyett a törvénytelenység nyilvánvalóságát találta – majdnem mindenütt. Sokszor találkozott a koldusokkal. Akik mindig ugyanazok maradtak, és mindig mások lettek. Kijárta az iskolákat. Lévi kötelező-egyetlen és Jehuda választható-sokféle törvényének meddő iskoláit. Ezután pedig figyelni kezdett. A külső helyett a belső hangra.

Mert a külső hangok összezavarodtak. Az egyetlen igazság bővületében, de annak igazolása nélkül, nem tündökölt, hanem elhomályosult személyisége. A választható igazságok keresésében, de azok tisztulása nélkül, nem gazdagodott, hanem szétesztődött a személyisége. Ezzel a két tagadással, kívülről kapott két tagadással indult vissza Szefforiszba. Hogy megkeresse az egy állítást, belülről kapott állítást. Legalább annak az ígéretét vagy sejtését. Nem tudni pontosan, hogy Szefforisz felé menvén, merre is megy. Egy régi világrend biztos vége felé, vagy egy új világrend esetleges kezdete felé?

Ekkor történik, a szefforiszi ösvényen a furcsa csoda vagy félcso. A kapuhoz ér. Ahol örökkévalóan ott ülnek a mindig ugyanaz és mindig más koldusok. Most is ott ülnek – koldusként – súlyosan. Ám egyszerre hirtelen felrepülnek – madárként – könnyedén. Koldusból madárrá változnak. És madárhangon megszólalnak. Szárnycsapásból és szélzúgásból áll össze a sejtelmes madárhang. Mintha a természet vagy a történelem szólalna meg benne. De első hallásra megfeythetetlen. Úgy tűnik Simonon, Simon sorspillanatán múlik minden. Ha nem tudja megfeyteni a természet vagy a történelem sejtelmes madárhangját, nem találkozhat saját lelkének szavával. Nem lesz a madárhangból emberi értelem, tisztázatlan marad minden törvény. Egy régi világrend végét jelzik a sorsmadarak. Ha meg tudja fejteni a természetet vagy a történelem sejtelmes madárhangját, találkozhat saját lelkének szavával. Lesz a madárhangból emberi értelem, tisztázódhat a lehetséges törvény. Egy új világrend kezdetét jelezhetik a sorsmadarak. Akkor pedig a szefforiszi városkapun a madárrá lett koldusok hangja az elveszett törvény helyett a megtalált törvény ígét jelezheti. A kérdés szerencsére – a regény művészi szerencsésére – eldönthetetlen.

Eddig a történet. Pontosabban az esemény. Mert a történet folytatódik. Az esemény az elmondott történés. Ami a regény elején kezdődik, a regény végén befejeződik. A végtelen egész-történésből kimetszett véges résztörténés. A Szefforiszban és Szefforisz körül megvalósult törvénykeresések konkrét sora. A történet az érzékeltetett történés. Ami a regény elején már folytatódik, a regény végén még folytatódhat. Maga a végtelen, érintetlen, sejtetett egész történés. A mindenhol és mindenkor megvalósult törvénykeresések absztrakt sora. Az ígék hirdetésében, a tekercek gyűjtésében, a szövegek feltűnésében és eltűnésében, a sorsmadarak hangjában – a régi világrend végén vagy az új világrend kezdetén. Vagyis a történet kiegészíti, folytatja és főként értelmezi is az eseményt. De a történet szövegben, regényszövegben rögzítődik. A történet szövege, regényszövege pedig kiegészíti, folytatja és főként értelmezi is a történetet. Legvilágosabban amint megadja a történet elbeszélésének tónusát. E tónus úttal az általánosítás nyilvánvalóan magas szintjéhez, szimbólummá vagy allegóriává sűrített minőségéhez, bibliai példázattá emelt jellegéhez kötődik. Még hozzá nemcsak a színén, hanem a visszáján is. A színén, amint az általánosítás e magas szintjét reprezentálja. A visszáján, amint az általánosítás e magas szintjét ironizálja. Lévi tragikus alakjának tragikomikussá csúsztatásában. Jehuda és Ruben fenséges törekvéseinek alantassá süllyesztésében. Vagy akár Simon sikerének vagy sikertelenségének eldöntetlenségében. Mert e befejezésben is benne rejlik a fenségesség vagy alantasság alternatívája. A madarak hangjában a fenségesség–, a gyerekek csúfolódásában az alantasság lehetősége.

Simon lehetséges törvényében nem „feslik fel” a „törvény szövedéke”. Nem „felfeslik” inkább remélhetővé válik.

*

Eddig a három tétel. A törvény keresésének, értékének, érvényének, értelmének három változatáról. Kettőről, ami érvénytelenné lett. A régi világrend végéhez vezet. Egyről, ami érvényessé lehetett. Az új világrend kezdetéhez vezethetett.

Ez alternatíva hozza létre az egész kompozíció összetéveszthetetlen világát. Ami érzékelteti: valamin kívül, valami után, valami nélkül, valaminek a végén, valamihez képest „poszt” vagyunk. De érzékeltetheti: valamin belül, valami előtt, valamivel együtt, valaminek a kezdetén, valamihez képest „pre” lehetünk. Ez adja végig az elbeszélés és befogadás intellektuális feszültségét. Ami állandóan ide-oda vibrál az ellentétek, főként az után és előtt, a „poszt” és „pre” között. Persze nem extenzív-szenzuális, de intenzív-intellektuális feszültségről van szó. E feszültség külső, szerkezeti eleme – láttuk már – a végletekig vitt ellentét az elbeszélés ideje szűkösége és az elbeszélés idő tágassága között. Ami sűrítő, feszített szerkezetet teremt. E feszültség belső, jelentésbeli eleme a végletekig vitt ellentét az egészen kibontott elbeszélés és az egészen lebontott fabula között. Ami – végső soron – a fabula leépítését, az elbeszélésben való feloldását jelenti. Ahol a mi történikre, azaz a történet vázára kérdezni lehet. De a miért történikre, azaz a fabula vázára alig. Mert az általánosítás e magas szintjén, a szimbólummá vagy allegóriává sűrítés minőségében, a bibliai példázattá emelés jellegében az összefüggések reprezentáltak, de nem argumentáltak. Analógiás alapon, hasonlóságok-felvillanások szintjén, szenzuálisan-művészi, sejtetett megteremtett összefüggésekről van szó. Nem kauzális alapon, indoklások-kifejtések szintjén, racionálisan-elméletileg, ábrázoltan megteremtett összefüggésekről. Ez pedig az okokat sejtető elbeszélés erősítésével, az okokat ábrázoló fabula meggyengítésével egyértelmű.

Ezt érzékelteti az elbeszélői helyzet, az elbeszélői nézőpont állandó változtatása is. A kívül és belül tudatosan játékos felcserélésével. Az alap a harmadik személyű, „Ő-elbeszélés”. De az elbeszélő és elbeszélés helyzete oly közeli, hogy a harmadik személyű, „Ő-elbeszélés” gyakran első személyű, „Én-elbeszélésbe” vált át. Amikor harmadik személyű elbeszélés, akkor a szereplő tudatát megszólaltató átél beszéd. Amikor első személyű elbeszélés, akkor a szereplő tudatában megszólaló belső monológ. Nagyon

rokon eljárás. Mindkettő belső pozícióból szól. Annyit tud és lát, és úgy tud és lát, amennyi és ahogy a szereplő helyzetében és helyzetéből, tudatában és tudatából tudható és látható. A kettőből együtt tevődik ki az elbeszélés tónusa. A magas általánosítási szint reprezentálásával és ironizálásával egyszerre. Amely szüntelenül kommentálja az eseményt és történetet, meg az elbeszélést és fabulát is. Kihangsúlyozván a biblikus paradigma és intellektuális irónia termékeny együttlétét és ellentétét.

Nyitott mű. Kérdést fogalmaz, nem választ. Mi lesz Simonnal? A lehetséges törvénnyel – a pusztuló régi – vagy keletkező új világrendben? Visszaváltoznak a madarak ismét koldussá – vagy sem? Lefordíthatók a madárhangok emberi szóra – vagy sem? Ettől függ minden:

„Vágyódott rá, hogy értse a megnevezhetetlenség dermedtségén, az alkony vallatófényében áttörő hangokat. Ha sikerülne, akkor – habár minden véget ért – mégsem fejeződne be semmi. Ha rést tudna hasítani az egyetlen megmaradt, de befelé vezető úton, hogy átjusson a történetek, az emlékek, a mindent elfedő nyelvtörmelékek szétszálazhatatlan gubancán... Három nap, három éjjel nem mozdult el a romoktól. A negyedik nap elindult.”

László Noémi

Földrajz

Vasámap a folyón
leutazik a lámpafény,
az est, a város;

korlátan elidőz a kéz,
a test kapaszkodik,
nem ért a távolsághoz;

kevésre képes,
súlya annyi csak,
amennyit magáénak érez;

vasámap a folyón
leutazom a kezdet kezdetéhez;

úttalan út,
tetézi áldás,
figyelmetlen átok;

te megszületsz –
ott vagy, ahova bármikor
visszatalálok.

Tengertánc

hová sietsz
a füst után
szeszélyeit hol ismerem

lassú a szív
feledni fél
melengeti a félelem

erős virág
a szürke test
fanyar kegyetlen illatos

hová sietsz
a föld fedez
elejt eléget visszahoz

Magaviselet

Egyszer
folyóvíz légy nekem,
homok, tűzszimú
kender.

Éhes
ha volnék,
ennem annyit adj,
amennyi kell
az éhezéshez,

máskor
szorítsd a csuklóm
két kezéd közé:
ments meg a hosszú
koplalástól –

mennyi
mosolyra adsz okot –

*mily könnyű így
a percek pusztulását
elviselni.*

Caius Licinius Calvus*

I.

*Lyd Etruria volt eleimnek a hajdani fészke
kődbe, homályba vesző
ősi korokban. A tuszk meg az umber elődök
hős sora hordta vidám*

*arcomat egykor a tág, a titokteli Tuscia földjén.
Enyhe, finom mosolyom,
még a szemem szomorúbb vágása is annyira tyrrhén!
S telve a távoli fény*

*bús örömeivel – enyém! Még Clusium és Volaterrae
küldte nekem – csak enyém!
S nem tagadom le sosem – tán megmarad át az időkön...
Tarquiniába szakadt*

*(---) kecsesebb, tüzesült agyaguma a lelkem:
benne halottak (--)*

II.

*Nem baj, Quintiliám, ne sírj
kis nyakláncod után – a kert
harmatfriss füve közt valahol talán*

*megvan még, s neked őrzí meg
mától fogva örökre szép
zálogként az idő tavaszok során,*

*sokszáz éveken át... Ne félj,
majd szebbet veszek én neked:
víg szőlővenyigést, falevélbe font*

*diókkal, dionysosít,
drágácskám! De nem is ... Tekints
inkább, kincsem, a nyár delejes, tüzes*

*égboltjára – csak azt adom
mindörökre szerelmem új,
tékozló jeleként neked, ó, parázs*

*éjszakák berakásos, ős,
mély ékszerdobozát!... Ni, hány
melltű, fülbevaló, bizsu, hány tömött*

*csillagfürt – lecsiszolt, csodás,
pörgő gyöngysorok, ékkövek,
kígyós karperecek kavarnak! Ó,*

*nézd, nyakláncod is ott ragyog
köztük, s néha lecsillan... És
már mind, mind a tiéd csak, amíg
leszünk,*

*míg fényt szór, sugaraz belénk
Uranus birodalma, míg
rajtunk végtelenül suhan át a vágy.*

III.

*Bájos Quintiliám után bujább tűz
perzselt: Fulvia égetett! Magába
roskadt lelkem a gyors, futó
szerelmek
pajzán súlya alatt (---)
Szívtam Caelia illatát s a mellét,
s közben Flora, a kurtizán, bolondult
értem... Olykor Adoneus lehettem*

én is, ámde hiába (---)
(---) szerettek úgy! Ma éjjel
Postumilla parázslik, ó, vad ágyam
Orcusában: elégek én örökre!

IV.

Fucinusom, mi az új filozófia gondja manapság
Capreae szigetén? Miként
megy sorod? Írd le, hogyan telik egy napod? Írj meg akármit,
rég várom (---)
Most miket olvasol épp? Avagy egyre henyélsz, ahogy én? ...
S ha
Phoebus feszt süti, fő-e főd,
míg a bögyödbe Minerva bogyóit tömködöd? Úgy tán
majd bölcsőbb leszel, azt hiszed?
Arrafelé gyönyörűbbek a nők csupaszon, ha fürödnek
csurdén? Ízlik a kecskesajt?
Úszol-e borban? Ohó, lefogadnám: Néreisekkel
pancsolsz, buksz te alá? Netán
gyakran alájuk is? Ők kitanultabbak, vagy a dardán
kurvák? (---)
légyen időd színarany, s még számtalanabb, hogy a fősvény
Pactolus fővenyét (---)
könnyen múlja fölül! Te meg élvezz jó nagyokat! Ne
füstölögj, de vadabb legyél,
mint a Vezúv, ha kítör kilövellve az isteni lávát!

V.

Úgy szeretlek én, hogy szisszenek, ha fűre
fekszel!
Rögtön áll a férfiékem is, miként Priapus
szobra póre makkal, hisz gyakorta gyakna,
toszna
ő is itt a kertedben, édes... Ipsithilla rakd szét
lábadat, kalimpájlj, lábfejjel rúgj a légbé –
tárd ki újra mindened ma, nyisd magad meg
ismét!
Pázsiton pucéran hemperegjünk,
játszadozzunk,
mintha isten gyúrna, tépne, döfne, tömne téged,
s égi magja dúsan hömpölyögne, szétömlne
benned ádáz szép örömmel, ó, kis Ipsithillám,
úgy, akár az élet – bőven árad fényözönnel
szét a földeken tavasszal... Ipsithilla, szántlak,
mert szeretlek, áldlak, mint eső a mély
barázdát,
vagy paraszt a búzatermést – Ipsithilla, tedd
szét!

VI.

Ügyes legyél, te kerti törpe, tartsd távol
kiváncsi szarkák, varjak, agg hollók, tolvaj
leselkedők, szar cenzorok, közemberkéék
s erénycsőszök vést károgó karát, mert itt
vagyunk, miként a múltkor is, megint ketten,
habár tavaly tán Fulviát tekertem még –
már szinte fuldokolt a túl sok kéjtől, úgy
nyögött ziláltan... Ó, nem ő, de más volt! Tán
Lydém... A fűre nyomtam én, s lihegtünk szent
Lupercal ünnepén – elébb lovacskáztunk
nyerítve, majd mekegve vágtattunk, hágtunk,
egymásra mászkáló kuttyák, karmos macskák,
fúván dühöt... Ledér Dione, szégyenkezz,
mert mégsem így volt – Lyde csak letérdelt, és...
Jaj, az nem ő volt!... Postumilla tán? Mindegy.
Most Portiával áldozunk neked. Pajzán
kacorral állsz – segíts, hogy jól bírjuk!
Jöjjön kilencre hat vagy öt menet, s végül

egymásba olvadón omoljunk bús vággyal,
mint Trója rég – álomba roskadó bástyák.

VII.

*Portia, Porcula, ejnye, maszatka, be összekenődtél!
Nem csoda, Porcula, szűz malacom, hiszen épp malacot szopsz.*

VIII.

*Flora, kis hetérám, nyisd ki már az ajtód –
rádtöröm különben... Tömni, kúmi ismét,
folyton úgy szeretnék! ... S csak fecsegni aztán.
Róma híreit majd nedves ajkaidról
részegen fölinnám, mint a testi nektárt,
mely kitárt öledből csurdogál, ha fekszel
harmatozva, csurdén – s nyelv hegyére csöppen
égi ihlet... Áldott múzsatej buzog föl,
mintha fürge forrás Delphiben, de (– –)*

IX.

*Nyögött alatta Gallia s Britannia,
de ő, a hős, Mamurra úr alatt nyögött.*

X.

*Nini, jönnek a hős győzők! Száz
hadijelvény leng, diadal döng,
harsány hadikürt rivalog szét –
hiszán, gall, brit hadifogyot
hajt, s harciszekér tetején int
a kopasz kéjenc, a sasorrú.*

*Nosza, ugrani, hé, Salisubsilus ősz
hadipapjai, hopp! Kiki szökdös a tánc
örömében a tört ütemekre, miként
kanalaszgém lejt bicegőn, kardját
suhogatva merész képpel... Ma talán
picikét bugyutább, sánta a tánc már –
belebotlik a bőszt főpap is olykor...*

*De se baj! Sose tudd – mibe' sántikál,
ki legyűrte a gallt!... A vejét sose kérdd,
de ficsúrja, kinek lyuksógora lett,
bizonyára erőst érti a dolgát...
Csodanagy diadal napja virul – de a
zsákmány hova tűnt, hova lőn, hol a kincs,
no, Mamurra komám, hol a sok pénz,
te pimasz tolvaj, te parázna?*

XI.

*Nagy triumfus ez, Mamurra! Galliának kincseit
megszerezni önmagadnak!... Birtokolni tudsz,
hiszen
mind befektetéd haszonnal, míg a hőst
lefektetéd!*

XII.

*Mentula birtokait s vagyonát tán senki se sejtí –
pedig Comata Galliát úgy lefölözte! ... Kopasz,
harci komája szemet hunyt: hagyta, hogy elpazaroljon
pár milliót... Hibéria s Pontus után kizsarolt*

*krózsusi kincseid, ó, hova tűntek?... Mély, feneketlen
a zsákosod – ócska segged is, Mentula, egyre mohóbb!
Kapni, lenyelni, lenyúlni nagyon tudsz, hősi parázna!
Szétpallanád talán egész tág Ausonia bő*

földjeit, ősz javait – s keseregnél közben a köznek,

*hogy oly szegény vagy, mint a bűn... Egy garasod se maradt,
nélkülözöl, feneked ki-kibájlík a rongy tunikádból –
s falánk, miként magad, ki fészít más nyomorán spekulálsz!*

XIII.

*Vatinius nagy ember, ó, csak épp a lelke apró:
erénye sáros, magtalan, csökött, akár egy öszvér,
ha nászi ágyra hágna (-----)*

XIV.

*Zörgessék házad reteszét s kusza csontjaid is majd
a kapzsi, rabló Harpyák, Vatinius!
Az sem elég, te erény uzsorása! A három Erinnys
törjön reád, ha épp szűzet toszol szobád
mélyén... Tajtékozó Furiák dühe megzavarítson,
s midőn javában állna tán a renyhe fasz –
űzzön Alecto, Megaera, ugasson Tisiphoné torz
haragja! Ronda szárnyasok, kígyós szukák,
orrfacsaró bűdösök raja falja föl étked előled –
és mocskolódo szádba fofson, gaz hazug!*

Kovács András Ferenc műfordításai

* Caius Licinius Calvus (i.e. 82. – i.e. 47?) előkelő plebejuscsaládból származó római szónok és költő, Catullus legjobb barátja. Irodalmár barátaival együtt elhatárolta magát Caesar és Pompeius politikai törekvéseitől. A szónoki pályán Cicero vetélytársának számított. A fiatal, művelt ifjak körének, a "neoterikusok" néven emlegetett csoportnak irodalomelméleti megalapozójaként kedvelt költő maradt az augustusi aranykor idején is. Számos költői művéből mindössze 124 vers, illetve 23 töredék maradt ránk.

Margittai Gábor

Két sziget kantáta

Első szieszta

(Torkolatok)

(Lehetne talán: Grinell, de a zárlat fenyegető szigora tehetetlenségbe lök: a *g* és az *r* még biztatóan pördül egymáson, az *ine* nyugodt, erőteljes ívelése azonban szétkenődik a kettős / betonfalán. Grinell – nyomasztó csönd maradna utána.

Lehetne: Pluvialia – tagadhatalanul dallamosabb, vagy: Sanka dvipa, ez pedig különlegesebb. És nem lakatlan, nem zörög egyik sem. Csakhogy a hézagos deszkafalak, a tenyérnyi ablaknyílás, a posztókárpitok úgy ontják a tűzforró levegőt, hogy a kézfejről csurgó izzadság elmázojja betűiket. Ez sem jó.

Legyen tehát: Galtelli, Bolótana, Anghelu Ruiu, Castelsardo, Macomer, Orgosolo, Gennargentu, Ollolai, Gonnosfanádiga és Ullusai. Északi és déli iszap keveredik bennük, szabdalt, világos lagúnák nyílnak a hangsorok közepébe. Ha kiejted őket: a véghangok kertbe nyílnak, mely citrom- és eukaliptusz-szagával, pálmasisztergésével, sójával, delfinbőr-bűzével hozzádragad, salom az utazónak. Mondom, vedd fogaid közé: Arzachena – s kőkori kertészek, vedd, hogy Perdaxius vagy Tharros – s kereskedő-gályák, alacsony Zeusz-templomok, mondd: Stintino, Porto Cervo – és lámpát lóbáló parti őrzáratok sziluettje.

És ha résen vagy, meghallod a mormolást: mintha tengeralatti barlangból szólna, túl az őrtornyokon megpillantod a partvidék üvegösvényeit, törékenyek, mint az olajfaág, a kopár hegyeken a nyájakat, a családi bosszú ültetvényeit, a frank grófok várconkjait, a katalánok sikátorait, és a parasztok reggeli fecsegését, ezt a kopogó nyelvet is hallod már, mert mindent finoman odarajoltam, hogy útban legyen.

Legyen útban, legyen.

Ne félj, mert megszólítottalak, neveden hívtalak téged, enyém vagy.

*

Fekete vászonkendőbe bugyolálva, eltakart arccal imbolyognak a ligetben, hasuk lassan, lépésről-lépésre gömbölyödik, vállukon megrakott kosarak. Az ágak hajszálvékony sebeket metszenek kezük bőrére, és ahogy az érett gyümölcs leve kibuggyan markukban és lecsorog könyökhajlatukba, megpuhulnak, kitégulnak a sebszélek. A vörös homokfelhő térdükig ér, derekukat csípi, mellükre szítál. Olvadt narancs szaga, narancsfoszlányok a körmön, a bőrön, a szemhéjakon; amíg az algaszedők keservesen összelapátolnak egy kisebb rekesz moszatot, a szüretelők három-négy ládával is végeznek, amíg az algaszedők sóban pácolódva, elmélyülten kapargatják a kékeszöld kavicsokat, a szüretelők, sebes kezüket már-már szétptattanó, kifeslő, túlérett hasukon nyugtatva, átengedik medrüket a hullámszámoknak.

*

Merinkai a mentőcsónakok árnyékában törökülésben bóbiskol. Szandálban, könnyű nyári ruhában támaszkodik a hajókorláthoz Bacsue Vacocho, bokáját forró levegő horzsolja. Lábszárára sikló tekeredik, száraz bőre kísértőn borzongatja Bacsuét.

Bonifacio.

Nézd, Bacsue, mondja Merinkai a vizet kémelve, nézd a bazaltmasszát: hogy keményednek-formálódnak a sziklafalak, a sötétszürke folyosók, nyílnak szét az utcák és válnak el egymástól a keskeny mólók, a piacok alattunk. Nézd csak a tornyokat, a tengerbe szakadó mellvédeket – zsoldosok pökhendisége és hajlékonysága gyűrűzik a vízben. Bonifacio: délhez vonzódás. Bonifacio: fegyelmezett ellenállás, a hangsor hullámaiban azonban szakadár vágyak bukdácsolnak. Nevében sekély tenger locsogása, hallgasd csak. Bacsue Vacocho és Merinkai a forró, szűk utcákon sántikálnak, omladozó hivatali paloták között, a repkényt bámulva a házfalakon, mely bekúszik az ablakokon, rácsavarodik a függönyökre, a tükrökre, befonódik a kárpit akantuszmintáiba, lassan összeroppantva a karosszékeket, behálózza, összeköti a rondellákat, gyanakodva közlekedik a kávéházi fényekben, és mindenhova fojtó port-csöndet hurcol magával. A sötét utcák sikátorokba, a sikátorok alagutakba, az alagutak Korzika testébe csúsznak, vagy a temető szőlővenyigés utcájába. Ahogy vontatottan lépkednek a sírok között, talán a könnyű szagtól, Merinkai lassan kijózanodik. Bonifaciot a lagúnáiról, a luxusvitorlásairól és erről a sírkertről jegyezzük meg, mondja halkán, és kalandoznak a temetőben, amely egy századeleji város kicsinyített mása: szabályos utcák, friss sugárutak keresztezik egymást, a színes kőházak között terek, tekintélyesebb kripta-operákkal és örökmécses-világítással.

Bacsue nyugtalanul forgatja a fejét. Fenyegető, ahogy összeérnek a terek: a résnyire nyitott kamraajtókból, a gyertyafényes arcképekből, a feliratokból áradó édeskés bűz – és a tenger. A márványablakon összeolvadó két birodalom: a francia keresztnevű és az olasz vezetéknevű, a tenger a sűrűsége alatt, vagy fordítva, és ezt, a föld feletti halottakat meg az ölmos ciprustúket már nehéz elviselni, mégis (bár utálok a szót) ez a mi beavatásunk, okoskodik Merinkai: kapu, a Földközi-világba. Egy épülő kamra előtt torpannak meg, kapu, mondja Bacsue is, csupa új csempe meg valami figura a falon, egy siránkozó, tárt szárnyú kerubot, egy fűzfát, egy szomorú, de békéltető arcú Krisztust, vagy más alakot keresnek, de csak az a figura, közelebb lépnek, egy állatpár lesz, nem galamb, mondja Merinkai, nem is angyal, tűnődik Bacsue, úgy látom, mondja zavartan, ez két egymásbafonódó delfin.

Feltámadás-Delfin,

Dionüszosz.

*

Ha két szárny idegenben találkozik, akár a sivatagokban, akár csak Piombinóban, a szomszédban, azt kisebbfajta ünnepség kíséri: ismeretlenül is testvérként fogadják be egymást. Összeköti őket a közös tértapasztalat. Az efféle találkozás a falakat erősíti meg a külvilág felé: magukban még rongyos, lenézett hajótöröttek odakint, ketten már önálló kis kontinenssé állnak össze. Alacsonyak,

kerekdedek, amolyan hegylakó-formák a szárdok: sötét olíva-arcuk, rövid tagjaik gyakran kövérkés, de izgékony testtel párosulnak; kedélyességükkel, nyíltságukkal az olaszokra, mokányosságukkal, bárdolatlanságukkal valami bizonytalan körvonalú, de régóta keresett népségre emlékeztetnek. Hiába irtják ki egymást családotul, ha a bosszú úgy kívánja, idegenben elválaszthatatlanul, szinte tektonikus szükségszerűséggel tapadnak egymáshoz, ahogy ezek a nevek is bennem: Florinas, Galtelli, Villanova Tulo és Bonari.

Ha *Florinas* hangzik, a dél metafizikáját látni a legforróbb órák vákuumában. Állni egy pálmafának támaszkodva a zenit-világba ágyazódva – a megfelezettség kísértéseit állni. A kettémetszett nap szakadékaiban egyensúlyozni. És átélni e pár óra zavartalan jelen mozgási szabadságát: beszabadulva a délbe, megszabadulni az idő felelősségétől. Ahogy 11 körül megakad az idő, a Nap csak saját tengelye körül forog, vakufényben izzanak fel az utcák, a szökőkutak vize láthatatlanná válik, mert minden atom megtorpan, fölfüggeszti létezését. Bacsue takarékosan mozog, Merinkai viszont tobzódik a melegben: lobog minden porcikája, a tereken lohol, az utcákon meg a zsaluk mögé lesve ácsorog – fűti ez a kifordított lét. Nemcsak a pálmák és az alvó vörössárga por, de a magnóliák bőrlevele, az üres padok is ontják a merev és olvadt fényt. Éles, sebző fény-lemezek. És látni a dél metafizikáját az esti órákban, amikor a falu öregei kitelepednek a templomtérré ülőfürdőt venni az eseménytelenségben. Florinas egy templomkertet is mutat, váratlan és keresetlen érzékiségű belső udvart, mely: *kert*, gondolja Merinkai, és körbepillant és legyint a levegőbe, ez a kert az Éden szót formálja, a Hegyi Öreg lugasai öltének testet benne. Két narancsfa áll a kapuban, roskadásig savanyú gyümölcsrel, mögöttük egyenes pálmatorony vezet a homokkő harangtoronyig, a falakhoz leánder simul, halványvörös virágok, szétloccsant narancsok erjedt leve, barázdák gyémántszilánkokkal. Külvilágot cáfoló zártság. Bacsuéra emlékeztet, hogy a szagok forrók és édeskésen-foszladozóan részegítőek, hogy tőlük kiszárad a torkom, gondolja Merinkai.

Ha *Galtelli* hangzik, csupán egy öreg gyékfészket látni, bár a gót kultúra leleplezőn hat mediterrán környezetben. *Villanova Tulo* annál elszántabb. Hangok törnek föl belőle: először csak megdermedsz, fűelve:

nem morgás, nem is dallam ez,

legyen körbejáró áradás,

de mikor üvegesednek a csigolyáid, amikor már

fölpattintanak

kíváznak

elmosnak a hangok, akkor engedelmesen lankadsz te is a morajba, hajlékony morajlás vagy csupán. Hangok a Sziget alól. Négy férfi vállfogással összezáródik, magas orgosolói fickók narancsszínű, buggyos viseletben, mozdulatlanul állnak, míg vonásaik egyetlen elfordított, előrehajló, összpontosító arcba olvadnak. És ez az arc felnyílik, keskenyre nyitódik, mert tüdejükbe a Földközi-tenger legelső rétegei áramlanak, garatjuk mélytengeri hegyüreg, ahonnan Szardínia geológiai őstörténete mormol elő.

Fojtott, fenyegető dal. Kifeszít, reménytelen menekülésre ingerel, nevetségessé teszi ember-műveltségedet. Mint Poszeidón-oltárba kövült szó. Mint mélyülő tenger. Mint a megformálás és szétbontás együttes hangsora, úgy gyökerezik benned ez a parti ének, ez a vízmádó, honvágygal teli szertartás. Hangáldozat. Ha elhalt már, és az énekesek dermedt tekintete megint eleven, akkor is csak dadogni tudsz sokáig.

(Mólók)

Villanova Tulo *Barbaggia*, a sziklás rablóvidék közepén fekszik. *Barbaggia*. Rozsdás, paraszti erőszakosság a szóban, csak meg kell lélni.

A legtöbb emberrablás, gyilkosság, vérbosszú e belső hegyek között történik, a szárdok ezzel a területtel ríogatják a jövevényeket. Bacsue Vacoa és Merinkai is nagy elővigyázatossággal kerülgeti a vonulatokat, bár Macomertől Oristanoig *barbaggiai* férfiakkal, egy ragyással meg egy hallgatag kövérrel vitetik magukat. Az út menti fákon plakát lobog » Giuseppe kiszabadult!« felirattal. *Barbaggia* Szardínia legháborítatlanabb középső területe, a Sziget reménye, ahol az évezredek föld-műveltség hagyományai keverednek a banditizmuséval. A kacskaringós, sárga hegyi ösvényeken juhnyájak ropogtatják a kiaszott cserjéket, kecskék, öszvérek, kistermetű bandzsa lovak téblábolnak a pásztorok neolitikus kőjurtái körül. A falvakban nyáron alig van élet, a munkaképes férfiak mind odakint a lapályon legeltetnek, őriznek foglyokat, vagy gondoznak bosszúültetvényeket éppen. Mogorva szárd parasztok, tudomást sem vesznek a tengerről – a szárd őslakosság, a Pireneus-lakó sardanák ők, akik valamit mindig mormolnak a foguk között, ha nura mellett víz az útjuk.

Villanova Tulo is zárt és üres, mint a többi Sziget-falu. Bacsue szakadéka lógatja a lábát: csodálja a mustárszínű hegyoldalakat, a szabályos olívaerdőket meg a kaktuszkerítéseket a birtokok körül, lent a völgyben – Bacsue kedveli e szerény növényeket. Merinkai ujjai dühöngve próbálnak szabadulni a füge ragacsos levétől. Napok telnek így.

Vagy legyen inkább *Stintino*? Legyen a *Torre Pelosa*? Nos? Érezni a földnyelvek homokráncait, az állandó kételyt, ahogy a tengervíz oldja-tölti az öblöket? Érezni a tengeri demokráciát? Merinkai átevickél a vízisünök és csalánok között a fagyott lávadarabkára, amelyen a *Torre Pelosa* áll: szakadozott, kapu nélküli őrbástya, magányosan bámul egy távolabbi nyúlvány tornya felé. Merinkai a harcias kis félsziget férfias makacsságában, Bacsue pedig Merinkai keleties árnyékában gyönyörködik a parton, nem messze a helytől, ahol éjszakáznak majd, az ég alatt, kicsipett bőrrel, egy csipkésre dermedt, sószagú lávamező sírförmájú vájtaiban: ami jó is meg nem is, hiszen nem fojtogató a forróság, de aludni sem tudnak a kő szíven a delfinek zakatolásától. A szemvillanásnyi sötéteken a *Torre Pelosa* örökdió, meg az egymással diskuráló öreg parti tornyok körbe a szigeten, és Bacsue azt hiszi, már nem is lehetne gyönyörűbb, amikor reggel, pisilés közben (míg Merinkai a félsziget túoldalán a befutó halászhajókat nézegeti), csak úgy félvállról, érthetetlenül hiányos sziklapárcányt pillant meg, közelebb araszol, óvatosan, hátha valami tengeri madár háta, még közelebb, és ahogy növekednek, majd hirtelen tágra nyílnak a repedések, majd' eláll a szívverése, mert kigondolni se lehetne szebbet, úgy látom, szólal meg mögötte Merinkai, lagúna, te is látod, kérdi Bacsuét. Tengerkék, tengerzöld.

*

(Mint untig ismert térben járkalni, föl és alá, faltól-falig, átvéve a hullámok ritmusát, olyan kényelmes és biztonságos a távolság áthidalása a nevek között. Elég egy gyors, szabad eszmetársítás, elég csak az alaphang felismerése, ami aztán elindítja a zenei folyamatot, elég egy kis szívós forradalom a mozgástörvények ellen – és nem akaszt meg semmi. Bacsue Vacoa és Merinkai például sohasem kívánczik nagy távolságokra, de az aszfalttól áttüzesedve így is mindig mozgásban vannak: sietség nélküli, elszánt útonlét ez, mely akár tucatnyi városrajzzal is teliszúfolhat percek alatt. Máskor napokat töltenek egyetlen eukaliptusz-ligetben, a szárazföldi áramlatoknak engedve. Áldogálnak az út szélén, míg ki nem gyönyörködik magukat a levegőbe robbanó cédrusfákban, amíg kicsit magába nem szívja őket a táj, aztán lehet tovább. Ritkán térnek vissza ugyanarra a pontra, mégis folyamatos körutazások ezek: megérkezéseikből továbbindulva utolsó lépésükbe csomagolják a legelsőt.)

*

Bacsue-kő-áriája:

Három elem kólója, háromé, de mi köveken virrasztunk gyakran, ha ferde parti sziklákon éjszakázunk, minden pillanatban kijebb csúsza, ha látván, akkor a hátunk alatti lassú, bizsergő mocorgás miatt virrasztunk szürke kőhalakon, és csak mészrácson át, bazalttükrökön keresztül bámuljuk a Sziget kőmasszáját, bámuljuk a megfaragott épületkockákban, az utcalemezekben, a vízköpökben forgó nehéz tüzeket, amelyek a mi lélegzetünket elszorítják ugyan, de a tengerparti népségnek erőt, halálfélelmet adnak; három elem kólója: a tengervízé, a kőé és a Napé, de csak a kő és a víz, csak a tenger és a Sziget forog egymás körül. Eleven kő. Tengervíz mozgása a táncokban. Fény-sófár. Kezessé szelídítve, csordákban vonulnak várost formázni a csorda-kövek, magányosan, málló állkapoccsal vicсорognak a ragadozó-kövek, mert csak a tenger és a Sziget. És ha az alvók gyomra megkövesedik, szemgolyóik szurokká sűrűsödnek, és ha krétai asszonyok halszagú csizmákkal bökdösik arcunkat – köveken virrasztunk akkor is, köveken virrasztunk gyakran, mégis jó, hogy ilyenkor elmos bennünket a beltengerek szelíd kólója.

*

(Templomterek)

Nem házasítható a szárd táj, eredetét nem rejti el, mert a kő örökösen küzd a tengerrel, s hogy fönntartsa magát, vadnak kell maradnia. Nem házasítható a táj: az embertörténetet elnyomja a kőtörténet, a kő-kultúra. *Sassari*: ahogy az s-ek siklanak a szóban, úgy tekeregnek a homokkő- és gránitsikátorok, *Alghero*: a vár falaiban engedelmesen remegő katalán csorda-kövek, a kikötőbe ágyazott, kinlódó kavicsmólók, ez a kő-civilizáció, és Arzachena meg a Nuragék Völgye – az erőszakos ásványi hagyomány. A kövek a Sziget belsejéről, Barbaggiáról képzelegnek.

Az áporodott, félhomályos hengerben a föld és a bazaltkockák szaga, egy kimerevített zuhanás és a behorpadt üresség az, ami Merinkait az első pillanattól óvatosságra inti. Az egyik pillanat megtévesztésig hasonlít a másakra, a levegő csonkakúp alakú, és kisebb fényhasábok szűrják át, amikor odakint beborul, de Merinkainak még így is nagy erőfeszítésébe kerül, hogy a nyirkos lépcsőn megcsúsza ne a mélységet válassza. Piruett egy kiveszett civilizáció szélén, krárog le Bacsuénak, csak figyelj, de Bacsue délre már napszúrást kapott, ráadásul havibaj gyöttri, ezért melázó egy kicsit, vagy még a szélén sem, tamaskodik Merinkai, csak kijáratokat látok itt. Hiába, amikor a sárga Völgy végébe érnek: *Nuraghe di San' Antine*, *Nuraghe di Barumini* és sok tucat más, csonka kis nurage, Bacsue Vacochoa és Merinkai enyhe csalódást éreznek.

Számtalan kiváló kőkori toronyt láttam én már a Kócsagok Országában, mormolja Bacsue egy ciszterna peremén üldögélve, s inkább arra összpontosít, hogy milyen elviselhetetlen lúgos kenőccsé keveredik fáradt vérével az izzadtság, a kintornát figyeli a bugyijában. Merinkai körbejárja Baruminit, a legnagyobbat, és körbejárja San' Antine-t, a legépebbet, végigsétál a csukott körfolyosókon, behatol a toronyba zárt kutakba. De képtelen áthatolni az ellenséges hallgatáson. Megnyalja a tapadós falakat. Nuragék. Kóstolgatja a szót. Nuraxi. Egy parasztműveltség vaskos teremtményei. Hegyvidéki kentaurusok, az egyiptomi Középbirodalom piramisáival és a krétai palotákkal egyidőben épültek, furcsa tenger-ellenes hangulattal átítatva. Irtóznak a partvidékektől: bármerre utazzon is Bacsue és Merinkai, nuragét nem találnak a tenger határán. A közel hétezer torony a sziget belsejében alkot láncot, egymástól látótávolságra hullámszerűen északról le egészen délig – kő-ősállatok, kiveszett nyelven üzenetnek egymásnak, gondolja Merinkai.

Kiveszett nyelv kiveszett matematikája és térgeometriája: a Nuragék Völgye hegyek és síkságok találkozási pontjait köti össze ezekkel a magányos vagy kisebb körkamrákkal övezett bástyákkal, a Sziget nyugati oldalán. Talán. Vagy jelképes, kultikus helyek csomópontjait kapcsolja össze. Talán nem tenger-kultúrájú nép emelte a nuragékat és nem is nomádok. Hanem letelepült, tehetséges törzsek, akik a dél-metafizikát elutasítva szabadították föl a Sziget alkotótörvényeit, a sziget-metafizikát. Megalitikus romantika, félbeszakadt építészeti stílus. A nuragék sötét tömörségükkel, misztikus arányaikkal, gigantikusan pontos rendszerükkel Dél iránti megvetésüket fejezik ki: a szigetlétet a szigetlétben. Kétszeresen bevehetetlenek.

Építőikből is csak kő maradt: felismerhetetlen nekropoliszok, megalit-szentélysirok, sok ezer leromlott nurage-kémény, imádkozó és nyilas bronzszobrocskák rejtélye, és a durva, sietős kézmozdulatok nyomai a falakon, gondolja Merinkai.

(Nuraghe San' Antine, ez a hatalmas, formás kőrakás, Baruminnal szemben, tiszta költészet. Magányának tartama van. Földbegyalult bástyák között áll a félig-meddig leomlott főtorony, falakkal, folyosóüregekkel, mellvédekkel övezve. Kőrszerkezet. Összehúzza a köveket, mint a tengerparti táncok, csak körformában lehet mozogni és gondolkodni. A torony kőve lágy, de szigorúan mértani: a tömbök hosszú úton szelídülnek szabályos formává. Disztelen, nehézkes mértaniság mögé rejtőznek itt az istenek, akik maguk is olyan tömzsi és bevehetetlenek, olyan maguknak való és elzárkózók lehettek, mint templomaik.)

Ezen töpreng Merinkai, és idegondolja még *Arzachénát* is: a Tombe Gigantét, mely valóban a halál birodalma, tuskés cserjével borított kultuszközpont. Kiteljesedik a szárd kő-rendszer: a szárazföld belsejében három-négyezer éves toronyláncolatok üzenőkábele, a partvidéken körben kikötői erődök, bástyák, lagúnazárak tartják szemmel a tengert és egymást, és a földrajz-szentelte helyek monolit-temetőket bújtatnak. Háromszoros kő-áram. Összeköttetésük csak a tenger, ahogy, mondjuk, Bonifacio várossejtjeié a repkényháló. Háromszoros kő-áram. Arzachena: Merinkai első sziklaköre és dolmenje, első közös barlangsírhoz Bacsuével.

*

Bacsue második kő-áriája:

Mikor középre érnek, piszmogó csöndbe merülnek, belsejüket mutogatva, mint a vénemberek, saját terület méricskélnek, ez az édesvíz kultusza; majd hengeres felületekké állnak össze, mert a tenger sosincs elég messze. Édesvíz, Holdszarvú Bika, Mediterrán Anya a tömegek közepén, a középpontban, ebben a táguló fényben, mely megbabonáz, elálmósít és megdermeszt nyugalmával mindent, amit magába szippant. Ezért borzongató látvány, hogy amint szétfutnak innen a repedések, a belülről szökő erőtlől vezetve, hogy amint a régi pókhálók fekete csatornákká tágulnak, szinte láthatatlanul, azután egyre súlyosabban érkeznek, és átáztatja és megpuhítja a ligetet, a szüretelők ágyékát – a kitérés pontjait a széleken, térdünkre fut, csípőnkig ér, vállunkhoz csapódik, fölöttünk összeér, alattunk megszilárdul,

és minden visszatál ebbe a középpontba,
ebbe a tűzforró sáros lyukba,
mert nincs mögötte semmi,
amint előttünk tornyosul, megérkeztünk.

(Madarak)

Bacsue Vacocho nem csupán Aztlanban, a Kócsagok Országában találkozott rendkívüli madarakkal, hanem szárd kikötőkben is, (és csak kikötőkben), miután két napig menekültek beszappanozott testtel, keresztül a Szigeten, mert attól tartottak, hogy Luigi, a sovány, kopaszodó algheroi katalán, aki fegyvert szegezett a nők fejéhez, ha szeretkezni akart, s így évtizedeket töltött börtönben, szóval hogy a ködös mosolyú Luigi még mindig a nyomukban van, Bacsue Vacocho húsának reményében. Lélekszakadva futottak két hajnalon át, és amikor felvirradt, *Castelsardo* középkori sasfészeke alatt, a tengerparti sziklák fogyó árnyékában próbáltak megpihenni – Merinkai visket a szappanhabtól, és átkozza Luigit a vadászpuskájával együtt, Bacsue alszik, a tenger pedig majdnem a tarkójuk alatt sistereg; Merinkai egyre éberebben hallgatja *Castelsardo* páros gordonkáját, amint a váracska Genova-szagú útvesztőin kigyózik muzsikájuk, igazi kalózpólisz a város a hegytetőn, közlik a gordonkák, alacsony lovagtermekkel, békésen megfeketedett fakapukkal és persze oroszlánfejes kopogatókkal, igazi szárd városka, mely barokk templomain keresztül is a tengerhez imádkozik, mondják a gordonkák, szeretjük fölfele futó szűk utcácskáit, éber-karcsú tornyait, osztriga- és vitorlaszagú tereit, ezeket a mozgó visszhangokat, mondják a gordonkák, *Castelsardo* pedig a mirtuszort szereti, és szemmel tartani a garnélákat odafönről; Merinkai hallgatózik, Bacsue elveszti árnyékát, és lassan áttüzesednek már, amikor észreveszik ott, a közeli sziklán azt a végtelenül nyugodt, szárítkozó kormoránt, mintha maga a tengervíz lenne, ez az első madár,

a másodikat

meg azon a földnyelv-kiflin, ahol az oszlopokat és a megaronfalakat kétségbeesett honvágy gyötri, a szarkofágok majdnem a vízbe lógva öröködnék a partszegélyen, honvágy, mint a gyarmat alapításakor, az egész kis kolónia remeg a türelmetlenségtől, s belehajlik a tengerbe, nézd, mutat körbe Merinkai, (nem veszi észre, Bacsue Vacocho mennyire izgatott), nézd ezeket a nyomorult kockákat, hogy csúsznak a tenger felé, ilyen pánikot még nem láttam kőületekben, a város hordaléka most is ugrásra készen várja az anyaországi gályát, micsoda sietség, gúnyolódik Merinkai, ejnye, talán még az alapfalakban is ez a honvágy reszket, ez a reménykedő ideiglenesség, *Tharros*, a száműzött város, az utcatöredékek ezért pislognak ma is a Sziget belseje felé, újabb kőbaltarohamtól tartva, és ezért gyönyörködnek a tengerben, leplezetlen megvetéssel a nurage-rakó szárazföldi barbárok iránt, de Bacsue már rettenetesen nyugtalan, nem figyel Merinkai eszmeftuttatására, mert akármerre kóboroljanak is a városrom folyosóin, vagy turkáljanak a színes kagylóhéjak között, bár órák teljenek el – mintha belőlük szakadna ki, fenyegetően, átható hangon vijjogva, magasan és fel-felizzó tollakkal, mindig fölöttük lebeg egy apró kóré-madár, *Tharros*-madár Bacsue-nak, mióta –

és mintha tojást hámozna, óvatosan pepecsel borotvájával Merinkai a komp végében, kivárja a hullámszüneteket, gyors húzás, loccsan a komp, halkan serceg az álla, megint loccsanás, a parton hosszú vörös csikban halászhalók, sügérhús, halványpiros kagylókocsonya, lehetne talán *Isola di San Pietro*, ha kimondom, egész kis sziget formálódik kagylókocsonyából, ahol Bacsue a partra húzott sajkákat rajzolja, miért jöttünk ide, kérde Merinkai dühösen, a nyálkát vakarva cipőjéről, Bacsue elmerülten rajzol, miért jöttünk erre a bűdös szigetre, csak hogy sópárló partján, rothadó eukaliptusz-avaron aludjunk, dögbűz, kopog az avar, besüpped alattuk a főveny, először az egyik, majd órákkal később a másik fülébe, Merinkai mindkét fülébe rovarok bújnak, halántékát püfölve ordít, kürtjei csikorognak, az agyában neszeznek a hangyalábak, recseg a füle, loccsanás, sápadtan, eszelősen várják a reggelt, bámulva a hemzsegő fővenyt, a fekete iszapot, a sós kocsonyát, minek jöttünk ide, kérde Merinkai siránkozva, loccsanás, Afrika-közel, halványpiros csik mozog az ég alján, végre, hajnalodik, sügja nyugtatóan Bacsue, jön a halványpiros csik, lassan jön alá a hegyekből, leereszkedik a sópárló csatornáira, lebegve-gőzölögve, megrázza sokszárnyú testét, forgatja karcsú halványpiros nyakát, iszapos tengervizet iszik, aztán apró darabokra tépi halványpirosságát, mi ez, dadog Merinkai, flamingók, fürdő flamingóraj, lerajzoltam őket, sóhajt Bacsue.

*

Mint a lagúna vize: zárt falak mögött örvénylik, hol határtalanul és nyugodtan, egyhangú belső remegéssel a szélcsendben, saját atomjaiba visszafolyva páncélkemény vízhéjak mögé, jegyzi Merinkai, hol meg fölágaskodik és szétpereg, zártságára ébredve, de abból ki nem csordulva, köröket üzve nyugszik ismét lassú hullámszássa – e zárt tengermozgás: a szárd tánc. Emberzár. Körformában. Összekulcsolt kezekkel. Háttal a külvilágnak, beltengerré változva. Egymáshoz csapódó, kigyózó sorokban, a testre aggatott kolompokat rázza. Örvénylik, szétfreccsen, felcsap ez a tánc – kecskemaszkokat, szigetarcokat mos a víz. A fehér borostás vasutasét: a bosai bakterét, aki, menetrend szerint, minden reggel kinyitja és minden éjszaka belakatozza az állomás vasajtóit, noha a síneken öreg paradicsomindák futnak és kukorica nő, időnként izgatottan kisiet a szemaforhoz, a szerb háborúról faggatózik, és kecskecsöcsű szőlővel csillapítja Bacsue napszúrását. Aztán a kis piros sportkocsis öregúr elégedett képét, ahogy nyolcvannal repülnek a macomeri autópálya déli tűzében. Vagy a köpcös, atlétikós kamionosét, akivel négy órán keresztül beszélgetnek csendőrökről, a cagliari-i cigánytelepről, pénzről és politikáról olaszul-szárdul (Kosztolányi bolgár kalauza, mondja Bacsue) magabiztosan és egyértelműen, ahogy az újszülött úszik a medencében.

(Sziget)

A sziget archetipikus alakzat: közép, ősforrás, epicentrum; a szigetlét: a felmerülés pillanatában autentikus, a körülzáródáskor jobbára anakronisztikus, ám mindig mítoszképző életforma. Persze, az is előfordulhat, hogy a bezáródás megelőzi a felmerülést. Vagy, ami szinte ugyanaz, a bezáródást egyáltalán nem követi kiemelkedés. (Halva) született anakronizmus. Vannak víz alatti szigetek, és vannak víz fölöttiek, amelyeket szivacsos vagy megfulladt, reménytelenül fölpuffadt vagy megkeményedett elemek alkotnak-borítanak. Álzárványok. Ám, ha a születés körül minden rendben zajlik is, a kibukkanó tér, a maga képlékenységevel és nyitott kerületével, a külvilág iránti bosszúvágy topográfiáját kezdi formálni önmagából.

A kilépés az ősanagyból (vagy az ősanagy leapadása, lecsapolása), az önazonosság és a transzcendencia együttes tapasztalata. Eltekintve azoktól a visszás esetektől, amikor magukat megingathatatlanak tételező világok kerülnek váratlanul víz alá, pár

hanyatlásvégi zátonyt hagyva csak a felszínen. A sziget kilépésekor eredet- és azonosságérzés, lojalitás és függetlenedési vágy tusázik egymással: miközben száradnak, szilárdulnak a kövek, még hatnak a vízi és víz alatti hagyományok, a fedettség térélménye; de ahol a két elem szétválik egymástól: a különbség pontján és partvonalában, már záródni kezdenek a peremterületek. A sziget az önállítás, a védelem transzcendenciáját éli át. A legkritikusabb percet: a tenger: a külvilág elvesztését. A víz egyszerre hidrákkal, vízbefült küklopszokkal, gerjedő áradásokkal telik meg, a part kínlódva tűri az immár ellenséges elem ostromát, szöveteiben a cethullák mérszrétegeinek idegenségét.

Kiemelkedik a szél és a közép mítosza. Egyrészt a tenger és az új föld kapcsolatában: a föld-rész tengeri centrumnak érzi magát, mely meghatározó találkozási és viszonyítási pontja anyagminőségeknek, térérzéseknek, áramlatoknak, és amely tagoltta, vagyis megokolta teszi az őszanyagot. Minden sziget a Tenger Köldöke, Ogügia, ahol Kalüpszók laknak. Minden sziget: szünet a tengerben. A tenger viszont, eredeti tagolatlansága miatt, még mindig saját részének, tengelynek tekinti az új földet, de paradox módon sebnek is, amelyet be kell gyógyítania.

A szél-közép viszony másrészt a sziget belső rendszerében hat: a szél a peremvidéki, a határoló, ezért folyamatosan lemorzsolódó dolgok rendjét jelenti, a közép pedig a rögzítettekét: az önállóság, a körbeérhetőség és – járhatóság, a totalitás: a hozzáférhetetlenség és a lekerekítettség filozófiáját: a szigetlet őselveit. Ebből a *középből* árad majd ki az a *szélsőséges* tengerellenesség, mely minden szigetlakót zárt hálózatba, zárt formákba hajszol.

A zártság szellemébe.

Mert szigetnek és szigetlakónak lenni: a zártság paranoiája. Hiába állítja Ortega, hogy a határ a kitágulástól és a megsemmisüléstől óvja a dolgokat, az tehát valami merev, elkülönülő karima, hiába idézi Hegelt, aki szerint a határolt már nincs ott, ahol a határ húzódik – a sziget éppen határaiban a legelevenebb. A folyton morzsolódó széleken. Saját peremein, ebben a befejezett kiterjeszkedésben, falba ütköző nyújtózásban fészkel a szigetlakó, hiszen szüksége van a szélek ingereire. A sziget-szellem a határokon ölt formát – így lesz a peremből eleven, szerves felület.

Eleven és hazárdírózó.

Mert szigetnek és szigetlakónak lenni: a születés és a törvényszerű, de mindig váratlan özönvíz közötti időszak áthidalása. Amikor a közép a szélbe olvad, amikor megszűnik a kettő közötti formális dialektika, és feloldódnak az időnkivüliség határai, egy időre begyógyul a tenger sebe.

A szigetlet passzív természete a zártság paranoiájából adódik. Annak ellenére, hogy fönnállásának ideje alatt mást sem tesz a középpont, csak biztonságát szervezi: szemmel tartja a vízszintet, igyekszik kiszorítani a beszivárgó tengert, mely megrontaná egyneműségét; bátorítja a kényszerű testi és szellemi endogámiát, és a hermafroditizmust sem ítéli el, mivel azt az összezártság eszményi alakjának tekinti – a külvilág kirekesztése miatt mégis minden szigeti tett visszacsuklik magába. A *külső* cél hiánya összpontosításhoz, aprózódáshoz, lelassuláshoz, végül pedig mozdulatlansághoz vezet. Vagy éppen ellenkezőleg: az önmagát totálisnak tételező térforma felpezsdült, önhitt létezésének forgatagában terjeszkedése, kitágulása csúcán fejt le magáról és utasítja a mendemondák világába környezetét. A terjeszkedő üldözési mánia és a passzivitás együttes ellentétes hatására – mintegy kiegyensúlyozandó a paradoxonokat – lép működésbe a szigeti költészet: a *belső* igazság megteremtése, amely kényszeressége, merevsége és korlátoltsága miatt fokozatosan nyomorúságos fikcióvá minősíti mindazt, ami a szigeten található. A szigetlet fikciós válságok sorozata rázza meg létének két végpontja között – a sziget: fiktív tér.

De önvédelmi transzcendenciája, kialakulásának, elérhetetlenségének és morfológiájának körülményei miatt eredendően mitikus tér is. Archetipikus alakzata műveltségünk születésének: az eredetnek, és ősfomája a lejárt időnek: az elnéptelenedés-halálnak és a felejtésnek. Atlantiszban tudásunk *szigeti* származása őrződött meg, annak a háborítatlan ősfészeknek az emléke, amely mindentől elzártan, mégis közvetlenül kapcsolódva külvilágához, egy szellemi ősrobbanás nyomait viselte friss felszínén. Létezésünket, művészetünket *szigetre* vezetjük vissza, egy kiemelkedő terület mikrokozmoszára, mert a születést sem zártság, sem rejtély nélkül nem tudjuk elképzelni. Ha Atlantiszra gondolunk, városkörvonalakat és iszapot látunk, meg ami a kettő között van: látjuk az elképzelhetetlen összesűrűsödést: egy magasabbrendű középpont önteremtését, látjuk a játékot, a delfinszobrokat, majd ennek a középpontnak a kiáradását és lecsillapodását. Végül pedig az elárasztását. A mindenkor *atlanti műveltség* gyarmatai: a széletterületek ebből az emanációból alakulnak ki, de ennek során maga a közép is kimerül, kitágul és peremre szorul. Ahogy az eredeti formának lejár az ideje, s a határok védekezően bezáródnak – az özönvíztől vagy az ösztönös anakronizmustól – a középpontból peremterület lesz.

Atlantisz arra emlékeztet, hogy a *sziget* eredetileg mindig középpont. A közép mítosza.

A sziget mitikus térben (és szigetletet) élnek a tengerészek, a bálványok, a héroszok, a kítaszítottak, a kiválasztottak, a rezerváltak, a hibernáltak, az arisztokraták, a pogányok és a renegátok – akik háttal táncolnak a külvilágnak. Az anakronisztikus szakaszban már a zártság paranoiája alapozza meg a sziget-mítoszokat: a halandók, a névtelenek vagy az élehetetlen utódok kirekesztése fogalmazódik meg bennük. A kelta Almasziget a boldog magány, a halhatatlanság rezervátuma. Thule, Mu, Sanka dvipa – Atlantisz: az ember szellemére, eredetére, művészetére vonatkozó őstudás bezáródásának, az Éden, a *reflexió* végső és jóvátehetetlen elmerülésének a jelképe. Szent Ilona, Ördög-sziget: a visszafoglalhatatlan külvilágé. Utópia: egy spekulatív falansztervilágé, Rapanui: a sorsszerű kihalásé.

Az eredet és a vég szigetei.

A mitikus sziget metafizikus koncentrátum a térben (és az időben), olyan erőter, amely önmagába fordulva – és a bevándorlók számára már ezoterikus homályba burkolódva –, a bekerítés diktatúráját, az elszigetelés, a kizárás abszolutizmusát valósítja meg. A sziget menedék és terror a szigetlakóknak – nemcsak ideális világ, nemcsak az öröklét kertje, hanem a beteges elzárkózás bosszúvágyó diktatúrája is. Atlantisz is hódító zsarnok Plátón Timaioszában, csak a földrengés gátolhatja meg terjeszkedését.

És még nem is beszéltünk az archipelagos-jelenségről.

És még nem is beszéltünk a külvilág diktatúrájáról.

Provincia és diaszpóra.

(Thinakreiába nem.) Castelsardo, Stintino, Alghero és a nagyobb kikötővárosok öbleibe nem, mert vannak betörési pontok, ahol a Sziget partvidéke alkut kötött a tengerrel. A Smaragdpartba nem, mert ott meg művészi egymásrataltságnak: modell és rajzoló viszonyában áll szigetszél és tengervíz, tenger és sziget. És La Maddalenába sem, mert a két elem együttléte sehol másutt nem ilyen érzéki. De Szardínia hegyláncába, tengeremély népdalaiba, finoman rezgő-tajtékzó táncaiba, nurage- és örtony-hálózataiba, belső templomkertjeibe, barbaggiai falvaiba, temetőibe ez a paranoiás zártság vésődött. Ahogy a kövek a közép felé tódulnak. Ahogy a nurage-esztétika emlékeztet, hogy a sziget csupán egy víz alatti hegy csúcsa, vízbefült küklopszok ujjhegye. Ahogy örökösen a hátadban érzed a tenger, a sziget zaklató, döntésre kényszerítő felszólításait. Ahogy a kőkor romantikája nem tud elavulni. Ahogy a kő. Ahogy a flamingók. És ahogy a beltengerek.

(Írja kísérleti jegyzeteibe Merinkai, hol a mentőcsónakok árnyékában, hol a kajütjében üldögélve: megszakítva a fásasztó

hangversenyeket, olykor az akusztikáról elmélkedik, amely felfedhetné azt, ahogy egymáshoz érnek, összepréselődnek és átjárhatóvá lesznek a városnevek.)

*

A Sziget északkeleti sarkától néhány kilométerre, La Maddalenán köt ki Bacsue Vacocho és Merinkai, az apró szigeten, mely kicsinyített Szardínia, ámulva a partvonal művészi gazdagságán, szeszélyesen de aprólékos műgonddal formált sarkantyúin, *La Maddalena*, mondja hangosan Merinkai, és fáradtan, zúgó fejjel üldögélnék a fővenyen, zajokkal és szótöredékekkel megtelve, kinyújtott lábuk előtt tírén tánc és szárd falvak: Florinas, Galtelli, Villanova Tulo, Barumini – Palermo, Segesta, Salem utcáit még pára fedi, amit Bacsue hamarosan elun, és rajzait teregetve hajóépítésbe fog, hiszen valahogy le kell jutni a Sziget déli sarkára, Merinkai a füleit tapogatja, Afrika-közel, mondja Bacsue biztatóan, s a fedélzetdeszkákat egyengeti a merevedő fényben, nem sokkal indulás előtt pedig még beszalad az erdőbe, illatos eukaliptuszgallyat gyűjteni, de nem jár szerencsével, Olbián is túl hajóznak már, talán már Arbataxot is elhagyják, amikor egy reggel, még a köd sem száll fel egészen, távolodni kezdenek a partoktól, rohamosan sodródni a nyílt vizekre, és bármilyen keservesen küszködjenek is a kormányval vagy az ingatag árbocokkal, ismeretlen és rendkívüli erejű áramlás ragadja el hajójukat, és egyik ámulatból a másikba esnének az idegen tengerek csodáit tapasztalva: onixfejű rovarokat, tompán csillanó vízi ösvényeket, úszó mandulaligeteket látva, ha az aggodalom nem homályosítaná el tekintetüket, ám egyszer csak megkocsonyásodik, majd megdermed a tenger, Merinkai vattát dug a fülébe, közben a távoli Sziget elvizenyősödik, már megint rossz vizet választottunk, mondja Merinkai, nincs mit tenni, otthagyják a hajót, ott, a tenger közepén, és csúszkálni kezdenek Dél felé, lábuk halrajokhoz koccan, hónapokig tocsognak majd a szirupos áramlatokban álmatlanul-szomjazva, süketen,

míg

Második szieszta

(Háromszögek)

Perdasdefogu nuri atzara

Oroli strisaili atzara

Perdedu nuráminis teulada

Atzara

*

(Kamrája félhomályában, törökülésben bóbiskol, éppen szünetet tart, hangszalagjai lassacskán elernyednek, szája megpihen. Felsőteste sem egyensúlyozna, hanem öntudatlanul felvinné a hullámmás ritmusát: enyhén balra billenne, míg oda nem huppan az ablak deszkaszegélyéhez, majd enyhén jobbra billenne, hátával végigsúrolva a falat, és megállíthatatlanul dőlné a másik sarokba, ha a víz nem lenne egészen sima, ha nem csak az izzadságcseppek billennének le az arcáról, ha a folyamatosan emelkedő tenger nem lapult volna szét hirtelen, amikor a tetőponthoz csapódott. Így simul a nagy tükörhöz hajójuk is, túl minden utazáson, a dél-pont körül forogva csigalassúsággal; hangszalagjai ernyedtek, szája pihen, felsőteste mozdulatlan: nevei megszívják magukat, és lesüllyednek a víz mélyére.)

*

Egymásba rakott, vakolatlan-üres timpanonok, gyorsan táguló háromszögek, *Trinakié*, mondja Merinkai tagoltan, puhatolózva, és belebámul a piszkos hullámokba, mi lesz már, ha Trinakiét formálom: lélegző geometrikus bordázat emelkedhetne a felszínre; ferde kolonnád piszkossárga utcácskákkal, Bourbon-egyenruhás, kék, déli katonák kigombolt mentével és géppisztollyal – mindez négy kisebb tenger keresztüztében. De a falak zúdíják a meleget, ahogy azok az *igazán* lendületes és szenvedélyes, számítóan fegyelméletlen és dagályos templomok, lakóházak, paloták vagy fellegvárak, amelyek, ellentétben északibb társaik gyakori modorosságával, a legtisztább és legőszintébb barokk megszólaltatói. Mert egyfolytában beszélnek, már hallom is. Sőt, nem csupán beszélnek, hanem erkélyeik támszobraival, a rafinált csiga-cicomákkal, édeskés korlátaikkal hadonásznak, megállíthatatlanul mozgásban tartva, lebegtetve minden téglát és vaskorlátot. Szenvedély emeli az épületeket. És a szökőkutak, elpuhult szörnyeikkel és hőszaikkal. Megállíthatatlanul hömpölyögnek a finomkodó körmondatok a lépcsőházakból és a paloták pórusaiból – *Noto, Modica, Ragusa*: szónoklatok a tűző napon. Kopottas, levendulaszagú dámák, csúszkáló parókával, kik hamiskodásuk és fecsegő fonnyadozásuk ellenére is szépek, mert tiszta a beszédük. A szicíliai barokk: retorikus szerkezetek halmozása, a templomok tornyaikat nyújtogatják, hogy túlbeszéljenek a másik sisakja fölött, még a kaszárnyák négyszögében is van valami piperkőc, de a falak eleven forrósága magyarázatot ad a ránatózó-kigyózó szeszélyekre.

Ragusa Ibla és Noto lépcsőzetes, hegyre mászó, meredek, szabálytalan vonalakkal vezetett barokkja – hihető. A szervesség és a dekoratív egyéniség kultusza Noto homokkőszínű, ismétlődés nélküli kisvárosában: kápolnáinak, görbe utcáinak, romladozó börtönének udvari eleganciájában és galantériájában. Noto és Ragusa Ibla barokk stílusmezőjében, ahol az utcafordulóknál minduntalan egymásnak bókoló katedrálisokba, papi rezidenciákba ütköző, a harangszó meg a levegőhöz ragad, de ahol mégsem a tömjénzagot érezni meg először, hanem a déli barokk csúfolódó-grimaszoló humorának értelmét. Elég a puttóarcokra nézni, vagy belátni egy önmagával szembeforduló utcát – ha nem volna irónia, megfojtának a körmondatok.

Ám ha megérezted a tömjént, émelgés fog el: ez is a szicíliai barokkhoz tartozik. A sok girland a forróságban a hervadás édeskés szagát idézi, mint Bonifacio temetője. És e barokkhoz tartoznak még a déli órák, amikor az ablakokból először dörmögést, aztán kiabálást, majd csámcsogást, végül a paszták megnyugtató suhogását: a teljes szicíliai étkezési skálát lehet hallani.

(Afrika)

Több, mint három égtáj: észak, kelet és Afrika-dél feszíti a Palermo fölötti *Monreale* dómját és a hozzá tartozó klostrot, hiszen a vertikális lendület is az épülethez tartozik. A XII. században épített normann templom kezdetlegesebb, monumentálisabb hajó-formáit az arab és bizánci mesterek ornamentikája és fényimádata oldja fel olyannyira, hogy a sötét monstrum belseje misztikus fénygóccá változik. A bárka gyomrában, a falakon futó mozaikalakokból: Noéból, a szentportrékból, a lelkes angyalokból hő nélküli fénypompá

sugárzik. A színek áhítatos-mély lélektanát, emberismeretről, teológiai tűzről árulkodó ábrázolást érezni a bizáncian merev rajzokban, amelyeket arab csúcsívek és ritmusok tesznek még emelkedettebbé, lélegzőbbé. Izgalmas történetek, figyelmeztető életképek peregnek. A bibliai lények élnek és tántorognak a belőlük zúduló világosságtól. Dóm: fölmerülő hajó. Ebben az aranyló lélegzésben a hősök kidomborodnak a falakból: csontjuk sárga, bőrük sárga, mondataik sárga fénye záporozik az olvasóra. Míg a chartres-i gótikát a határtalan kék emeli, véli Merinkai – Monreale-t az aranyfűst.

Észak, kelet és Afrika-dél közös misztikája. Közösség a fényvallásban. Összehangoltság az art sacrum esztétikai áldozataiban. A templombelső szokásos titok-félhomályát a jelenetek kisugárzásai osztják be, hogy a babonás félelem epikus vallásosságnak adja át a helyét.

*

(Olbia, gondolod, de a futó emléket nem követi az a finom, víz alatti szeizmikus remegés, amit jól érzel padlón keresztül is, ha nyelveddel elindítod keskeny dobozaidat, *Olbia*, mondod most kínos lassúsággal, kellő időt hagyva, hogy a hangok, mintha konyakban fürdenének, kitáguljanak, egyetlen kurta, érdes dallamban csapódjanak a meleg párába – és legalább villanásokra egy pontba szorulnak a tulajdonnév körülhatároló energiái, és ebből az egy pontból bomlik ki a nevek anyaga, innen kezd a hatalmas kereskedelmi kikötő, a néger kiállítások, a por alatt is pezsgő dokkváros gyűrűzni és percekig lebegni a víz tükre alatt, majd mindez kiemelkedik, megszilárdul, ahogy a felidézett utazások és formák szilárdulnak meg a kimondott hangsorokban, ha pillanatokig tart is az egész, megtámaszthatod a fejed, hogy könnyebb legyen nyelvedet megkondítani: ússzanak az ablakhoz keskeny dobozaid, jussanak csak ki a víz fölé, torlódjanak egymásra, horgonyozzanak le, egyik gyűrűzés a másik fölé

Olbia, mondod vagy Palermo –

és más nevek

mondom, lehetne talán: Pluvialia

mondom, olbia, gondolod

ne félj, mert megszólítottalak)

*

Tűzforró terekbe záródva érhető igazán, micsoda oázis-nyugalom, milyen hűvösség árad a magányos szökőkútból, melyet muszlim építészek pálmafa-oszlopai kerítenek és arabeszk-mozaikek díszítenek. Bencés kolostor, afrikai ösztönökkel: a kerengő végtelen kópálma-ligetei jó védelmet nyújtanak a sirokkó és a vándorló sivatagok ellen. Bacsue Vacocha és Merinkai magukba húzódva sétálnak a kút körül, hol a lassan izzó mór oszlopokat, hol meg a normann oszlopfő-gnómokat bámulva. Erotika. A monreale-i klostrom erotikája: az arab kút, a kert háremi édessége, a kerengő keskeny ívei, vékony oszloprácsai cseppfolyóssá teszik képzeletüket. Zárt kert, amelybe beroskad az érzéki, a csábító külvilág, beszűrődik a pálmalevelek közt a mézillatban. Ezek az ívek, sóhaj Merinkai, túloldalukon tevék és mérgező tengerek. Arab szövénység és gnoszticizmus, keresztény kétségbeesés az árkádok alatt. Korán. Csend, a faggatózás békés misztériuma. Mintha a legtisztább vízfüggöny alatt sétálnánk, Bacsue, derű és nyugalom: megszelídített távolság a kút vízében, erotika a vízben és az oszloparázdákban – gyönyörbe fulladt szerzetesi élet. Katonás, élvező szicíliai középkor.

*

Sem Bonifacio tornyai, sem a szárd partvidék nem látszódik már, amikor, legyöngülve a hosszú utazástól, mégis türelmesen várakozva, míg Tonino, a halász fölészívódik a láthatáron és megjelennek az első géppisztolyos Bourbon-katonák – Bacsue Vacocha és Merinkai, vastag hínárcsomókat húzva beszélgetnek *Palermóba*, mely: mocskok, kutyaszar, poklosság, nyomorúságos szuterénsorok patkányokkal, zöldegesbódékkal, mindig távoli műezzinszó és hastánczene a rádióban. Összeérő utcafalak. Prés. A sikátorok bűzös lagunáiban kis vitorlások közlekednek dinnyével, szőlővel megrakva, a csatornák vizén narancsbóják bukdácsolnak – halpiacok, húspiacok, gyümölcspiacok: sikátorpiacok. Bacsue útját apró rákok, kocsonyás zöld csik jelzi, meg a nyomában settenkedő, egyre gyarapodó macskahorda – az emír kertjeiből félszemű hiúzkölykök óvakodnak elő, és gyűlölködve bámulnak a falakra kapaszkodva.

Marcasalepra, piaclabirintus.

Gyomor, kardhal-tömbök, százféle-zöld olajbogyó, zöld disznóhús légyrajban fürdő henteslegényekkel, polipok, ráják, csillagok, kagylók szenderegnek a salátás jégen. Barackíz, ikra citromhulladékon. A piacok, a macskák, a húgyszagú oltárterítők bűze hetekig nem megy ki Bacsue és Merinkai orrából. A város levegője olyan sűrű, kavargó és szutykos, hogy köréjük zsugorodik, fojtón rájuk feszül Palermo kerülete, bőrükbe szívódik a hal- és trippaszag. Bőrükön nyüzsgő afrikai piacok: keskeny fező tuniszi árusokkal és méltóságteljesen, fölényesen szitkozódó palermói arabokkal – szelíd dzsihad a labirintus, lassan mohamedán hitre téríti a várost, a jövevényeket. Mekka-barokk.

Palermo térképei csalókák és irreálisak: az újabb külvárosok még csak-csak ábrázolhatók a bevált alaprajzok szerint, de az óvárosi mag káoszát, lomha intézményeinek, féreggombolyagként vonagló utcáinak, mecseteinek, eltűnedező, majd városrészekkel arrébb bódultan körvonalazódó kápolnáinak, áluhában utazgató, utcaneveket eltörölő hakimjainak forradalmát semmi nem írhatja le. Merinkai a parti erődöt szeretné látni, de petárdás körmenetbe botlanak, mely a templom körüli tereket néhány percre a levegőbe emeli – csaknem ottvesznek mindketten. Bacsue éhes, de folyton ugyan arra a hullamerev sugárútra lyukadnak ki. Mikor halkereskedőket keresnek, kövér, gyulladt arcú arab őrszemeken akadnak fel. Ha muszlim-negyedet, zsebtolvaj kergeti őket apró kézigránátokkal. A zsákutcákon számtalan kijárat nyílik: vannak ártalmatlanabbak, némelyik viszont nemkívánatos helyzetekbe vezet. A hiúzkok Bacsue nyomára bukkannak. Egyiptomi sikátorlányok, robbanékony levegő – folyamatos tébolyban keringő dervisagy foglya vagy.

Palermo agya: déli veszélyérzet, emelkedő hőségfalak bástyákkal, kikötővel, szentképekkel – fenyegetettség és végtelen asszociációk. Palermo: minden szentség színe és visszája. Palermo a füge- és narancskufároké, az imámoké meg a hullamosoké.

A Katedrális, ez az arab-normann és szicíliai barokk épület – maga Szicília: olajszagú, tompa-forró homokkő, egymásra rakódott hitvallások. Az apszis külső falán pogány Nap-minták tucatjai, egy nyers középkor virágoskertje – sós szélszag, a hajósoké. Normann keresztiek. A kert pálmái rászédülnek az ablakok finom arab íveire, s a mellvéd csipkézete sivatagi birodalmakat gyűjt Bacsue Vacohára és Merinkaira. A barokk harangtorony pedig enyhén émelyítő katolikus kőfáklya: pompás feszület. Kultúrák katedrálisai. A sokszínűségé, mely nem összemosza, hanem megtoldja elemeit, amely nem semlegességet, hanem megsokszorozott öntudatot és intelligenciát alkot.

Bacsue, zöld sávok a Corso Tukoryn.

*

A suhanc felsőteste hirtelen megrándul, visszapattan, a válla, a feje szinte átnylik az ülésen, dühös szitkozódás, pattog a fém, de hajuk szála sem görbül, tűzpiros sportkocsiban, két tiranai üzérrel utazik most Bacsue Vacocho és Merinkai, újból felgyorsulnak, körülöttük elmaszatólódik az asphodelos-legelő, a suhanc cigarettára gyújt, Bacsue pedig lélegzetvisszafojtva bámulja az utat, és már sem a fekete ruhás narancsszedő parasztasszonyokat, sem a hajnali viaduktot nem látja, csak valami kátrányos szalagot az ablakon túl, amely egyre folyékonyabb a görcsös rohanásban, a szalalozásban a kamionok között, amikor ismét falnak csapódnak, egy láthatatlan, áthatolhatatlan lemeznek, a suhanc kettéharapja cigarettáját, üvölt valamit albánul, rohanás, visszacsapódás, rohanás.

Bacsue imént az enyhe ködben még érzékenyebb volt, mellei szemérmesen rázkódtak a ruha alatt, kócsagtollai borzasan csillogtak, de most elakasztja lélegzetét a forró levegő, ahogy gyorsulnak; megolvadnak az utak, a parti városok, a szigetek és a kisebb tengerek szélei, és belecserőlnak a dél táguló nyílásába, ahogy ők is: kilőve a reggeli ködből, megelőzve a zajos koradélelőtti órákat, helynevekről helynevekre bolyongva, a széthulló földrajzon át egyenesen előre hajtva száguldanak a déli hőségbe, amely beszippantja őket, elnémítja a motort, és akkor nincs többé megállás.

*

Alvás a parkolóban, jegyzi Merinkai, alvás az autósgrill sörszagú kőpadlóján, szorosan az autópálya fölött, alvás leanderek között, a lon-tenger partján, percenkénti fárosz-pásmában, alvás vidámpark mögött, gépolajszagban alvás. Alvás arab szállodában, másodperc-alvások teherautókban, alvás vézna citromfák alatt, kabócákkal, levéltetvekkel, alvás núbiai homokban, pakurás kikötőben, ahol gyakor Empedoklész. Körbealvás Szicíliában, irányalvás Itáliában.

(Kolóniák)

Halványárga vagy még viaszosfehéren virágzó citromerdők, zöld narancsligetek, a fővenyén pálmafák eksztázisa, viharos szél – Bacsue Vacocho és Merinkai mint a gyorsvonat, robognak végig az északi part mentén, Messinától Palermóig, bosszúsan a dermedt tenger miatt, mely megfosztotta őket hajójuktól, algával vont a bőriket és fáradtságos gyaloglásra kényszerítette őket, keresztül a sós sivatagon, de sietniük kell, mert a tenger már mocoog alattuk; Messinát elhagyva Tonino, az ideges arcú fiatal szicíliai halász csatlakozik hozzájuk, fekete nadrág, nyitott fehér ing, állatias zavarodottság, bánat ül rángatózó vonásain, beszélne Merinkaihoz, de a morzsolódó szicíliai olasz felfoghatatlan, *umba*, mondja a halász, sötét déli katonarc, *umba*, szorítja Merinkai vállát, és pénzt adna, a visszautasítástól sértődött sziszeg, alig kiengesztelhető, a tenger úgy háborog, hogy végül el kell válniuk: Bacsue Vacocho és Merinkai Palermo előtt partraszállnak, Tonino meg siet tovább a szigetek felé, egyensúlyozva a tajtékzó vizen. *Umba*: ez mégis a rokonszenv jele.

*

Inkább a segestai polisz színháza, mint Taormina. Tartósabb művészi mohóság, türelmetlenség és esztétikai uralomvágy tanúja, mégis sokkal szerényebb. Belefeledkezve a színházi misztériumba, az átváltott, kimerevített terek értelmébe és különbségébe, szcenikáját kizárólag a tájjal alapozza meg.

Segesta, az északi polisz, és *Selinunte*, a déli, e két ádáz ellenség másképpen vesz birtokba. Segesta: templom és színház. Selinunte: porladásában is lüktető gyarmatbirodalom, Magna Graecia a tenger fölött, az ösvényeken Odüsszeusz lábnyomai.

A segestai templom: archaikus görög szépségeszmény és filozófia. Látni kell a szentélyeket, Szunion fokát Athén mellett: Poszeidon-templom alvadt tengerrel, vagy Khalkidikén Olynthosz földig rombolt városát, mely csupán szétforgácsolt polisz-arányaival emlékeztet békebeli önmagára, és a hófehér ruhás, áttetsző lányalakkal, aki néha átlép a tűző napon, látni (és lakni) kell a szentélyeket, hogy, legalább figyelmes hallgatásoddal, bekapcsolódhass a platóni dialógusokba. A segestai templom is környezete legszebb pontján, a tájformákat szétválasztó metszésponton áll: a Mount Barbaro dombján, ahonnan *belátni* a meredek olajfaerdőket, a lépcsők előtti völgyuszáját, a száraz hegyeket, a szakadékat a túldalalon és az újabb hegyláncokat. A táj kitüntetett tere ez: esztétikai középpont. Áll a templom, szinte teljesen épen, a legkülönbébb földrajzi alakzatok *határán: a középpontban*, és vaskos dór oszlopai között a földek, a vegetáció szellemei, a magára ébresztett természet-világ úszik át. Nem a légies épületszerkezet a misztikus, mely a vallás és a világ gyönyörködtető képe: a metafizika és a látható-hihető arányok közé nyit szabad csatornákat, s így a létezés, a közlekedést, a szótértést az istenekkel magától értetődővé teszi; és nem is a pátosz hiánya, hanem a térszemlélet, a helykiválasztás zsenialitása. A templom: prizma. A teremtett világ masszája átréselődik rajta, majd értelmes részekre bomlik. Geometrikus, pontos misztika a görögöké. Logosz és kozmosz. A legszebben imádott istenek.

És a színház.

A színház a legellentétebb kultúrák peremvidéki szimbiózisa, mint Monreale vagy a palermoi katedrális: a szentély fölötti hegyen, mely számtalan kor és műveltség üledéke, az egyik mélyedésben a kicsi segestai polisz törmeléke lapul, fölötte muszlim falu imahellyel, pár kőrakással odébb pedig egy félbeszakadt, durva román kápolna, parasztvískók alapfalai. Normann uraság palotája. Lejjebb neolitikus kunyhók-temetők, itt-ott egy bástyatorredék, betemetett frízdarabkák – a hegy alkímikus kelyhe a kultúráknak.

Mert ahogy a dél-szicíliai *Agrigento* mandulafás szentélyvölgyében, Segestában is tiszteletben tartják egymás építkezését a soron következő népek: az újabb épületek nem másznak az előzőekre, nem falják be a régebbi köveket – inkább körbeépítik egymást. Agrigento egyik görög templomába keresztény kápolnát emeltek: az oszlopsorok díszítik és befogadják a mogorva kis kegyhelyet, szervesen összeforva vele. Ám a görög szentély nem lett keresztény, a templom sem pogánykodó – szinkretizmus, önfeladás nélkül. A kémiai mennyegzőben azonosíthatóak az összetevők – így a folyamat eredete is.

A színház szakadék fölé épült, patkója a szakadék betetőzése. Panorámatervezése hasonlóan pontos és szenvedélyes, mint a templomé vagy a taorminai amfiteátrumé: változatos tájak *táruznak* a néző szemébe, de a szenzáció, a dekorativitás lapos esztétikája helyett igazi, nyitott térélményt kínál. Az eszményi rendet árasztó kozmoszt vonja be a darabokba. A háttérdrapéria, a díszlet, a dramaturgiai távlatok, a sorseseemények – a főszereplő: a megidézett Kozmosz. A cselekmények forrása és tagolója, a legvégső mozgató, a konfliktusok valódi megoldása, az atmoszféra, amelyet a hősök belelegeznek és haldokolva kilegelnek, a nézőkkel szembefordított közeg – a Kozmosz. A katarzis a legáthatóbb kozmosz-élmény. Nyitott terek színháza.

*

Bacsue Vacochoa és Merinkai menekülnek *Porto Empedoclesből*, mert ellepi őket a por, a kikötő szemete, az olajos tenger, a pánik. A fehér hegyfalak.

Karbidlánggal égő hegyfalak között araszolnak a délután felé: Bacsue az országúttól undorodva támoľog, de Merinkai is ernyedten vonszolja már magát. Behálózza őket a halolaj bűze, a kopácsolások, dörmögések, kiáltozások hangjai rémisztően kisimulnak, s már egyáltalán semmit sem hallani. Fehér hegyfalak között, a piacon, ahol a villanypóznák fekete kenőcsöt izzadnak, a kikötő három kéménye meg távolodva füstölög, a piacon találják magukat.

Karbidlánggal égő hegyek között menekülnek, vissza-visszapattanva a láthatatlan falakról. Nem jutunk ki, mondja Merinkai. Dél van.

*

(Sziget II.)

Antonello da Messina mester remekműve Szent Jeromos olvasószobájának ikonikus témáját dolgozza fel, a reneszánsz emberkép, műveltségmenny és térelképzelés szellemében. Intellektusát, vallásos lelke bonyolultságát idéző, szinte felfoghatatlanul gazdagon tagolt, művészien szerkesztett csarnokban ül Jeromos, kezei könyv lapjain nyugszanak. Ami először szemünkbe ötlük: a magány, az elmélyült szellemi munka: az olvasó méltóságteljes tartása, mely a könyvön kívüli világgal ideiglenesen de annál határozottabban szakít meg minden kapcsolatot. Ezt az elszigeteltséget erősíti, hogy a szent dolgozószobája, (vagyis szellemi létezésének önmagára összpontosított tere): emelvény, egyszersmind a kép középpontja is.

Ám, ha ez így van, ha Jeromos most valóban a külvilág fölött, a külvilág ellenében létezik, akkor miért nem tudunk szabadulni az ablakok, az árkád, a rafináltan elhelyezett kapuk és boltívek nyílásaiban fölvilágított környezet képeitől: a borús-szennyes ég alig látható madaraitól, a dombes-dombos, zöldellő tájaktól és egy távolabbi város látképétől? Miért nem tudunk megszökni a külvilág fény-üzeneteitől, amelyek a szent alakját is olyan tiszta, emelkedett, ám tökéletesen hétköznapi világosságba öltöztetik?

Talán mert Jeromos sem szokik előlük.

Az alak magánya után szemünkbe ötlük a csarnok elképesztő szellőssége: az olvasó visszavonult, bőrét mégis nap süti, az ablakokból is özőnik a tágasság, a levegő. A szent számtalan csatornát köt össze, olvasó-emelvénye szinte kikötővé változik, központi térré, ahol a külvilág szélei: a legbelsővel határos ég és föld, és a velük határos elmélyültség összeérnek.

Ami pedig harmadjára, utoljára ragadja meg figyelmünket, az Messina trükkje: az egész jelenetet mi is kívülről, egy ablak túlsó oldaláról szemléljük, és úgy látjuk Jeromost, ahogy a tenger láthatja a szigetet, és azon átszűrődve, saját magát.

Diaszpóra az, ha a sziget úgyszólván a semmiből emelkedik ki, de a diaszpóra az is, ha az új terület nem egy tömbben bukkan föl, hanem egyszerűen összeröfődik, mint a korallzátonyok. Az első esetben egy hipotetikus középpont tágul nagy lendülettel, amíg a szélek is elkülönülnek, majd megkeményednek; a másodikként meghatározható (geológiai) sorstényezők hozzák létre a gravitációs mezőt, amely azután előkészíti és megteremti a szél-közép viszonyait. Ilyen mező például a tengeridegenség, a terület-nélküliség vagy a közös időérzék mítosza. A diaszpóra földrajzi gettó: ha elkészült, minden energiáját a külvilág elutasítására fordítja, különben az összeroppantaná, elárasztaná.

Szardínia: diaszpóra.

A kövek eredendő tengergyűlölete miatt más nem is lehetne: szigetléte, sziget-elve a természeti ősellenség cáfolásában merül ki. Falai olyannyira áthatolhatatlanok, olyannyira feltételnek, hogy az emberi műveltség vagy alkalmazkodik a Sziget életformáihoz, vagy kiszorul onnan. Szardínia a Mediterrán terület konzerváló tekintélye – szellemi lényege a kizárólagos természeti alap.

Szicília viszont provincia.

Elegendő egy felületes pillanatás a szicíliai görög gyarmatok templom- és színházépítészetére, szobrászatára vagy a katedrálisok kevert stílusú homlokzatára, a régi városalpok sokszínűségére – azonnal szembetűnik, hogy a sziget művészete bizony provinciális. A kerámia – elrajzolt figuráikkal, sokszor nyers, eseten díszítéseikkel, formájuk, tagolásuk pontatlanságával – elűtnek az attikai mesterek remekeitől; a szobrok erősebb, ügyetlenebb kezekről tanúskodnak, a színházak pedig, bár itt is uralják a poliszt, többnyire sokkal kisebbek, jelentéktelenebbek.

Provinciálisnak lenni: jelenti a középtől való távolságot (vagy távolodást). Ami provinciális, az *kerületi*, tehát olykor lemorzsolódó, olykor eleven és ellenálló, máskor pedig éppen érintkező, ám mindenképpen átmeneti és lemaradó. A provincia szigetformája: a gyarmat, mint Szicília, mely nemcsak kultúrák peremvidéke, lerakata, hanem tektonikusan is leszakadt: elszigetelődött terület. És provinciálisnak lenni: kulturális dokkok építését is jelenti, hiszen Szicília közvetítő földrész, ott a legkülönbélebb kultúrák kénytelenek szövetséget kötni egymással. A találkozás kölcsönös meglepetése, csodálata ez. Hiába a gyakorlati érdekelletét, a hódítási és hódoltatási nyugtalanság, a görög művészet szicíliai provincializmusa a paraszti őslakosság hatásáról árulkodik. Az arabok, az őskeresztények sem tudtak a görög építészetnek ellenállni, és a maradványok hangulatát saját szentélyeikbe foglalták, ahogy a normann középkor is. Intimitás. A kultúrák, elszakadva a középpont önértetétől és korlátoltságától, kíváncsiak lesznek más művészetekre.

A gyarmat ugyanis az a tér, ahol a szélek összeérnek: a gyarmat a középpontok provinciája. Az ideiglenességbe, a szinkretizmusba beletörődve és (főként száműzetéskor) bosszúvágyó szeparatizmussal telepednek oda a műveltségek. Gyarmatot alapítani: berendezkedni egy idegen földrészen. Felszámolni a gyarmatlakó jövevénylétét, de a külsőségekben megőrizni az anyaországhoz tartozását. Alkalmazkodik, határokat átengedni: azaz az új közegbe nyitva mértéktartóan, *körülhatároltan* létezni; de terjeszkedni, téríteni is: *elszigetelődve* a körülményektől, a középpont határait szélesíteni. Gyarmatpoliszok és hódító gyarmatok. Görög kivándorlás vagy konkvisztádor-telepek. A gyarmat vagy a középpontok provinciája, amely, megőrizve és újraalkotva származását, nem rá-, hanem betelepül, vagy pedig a középpont imperializmusa.

Szicília, Szardíniával ellentétben, a lezáratlanság, az áttekinthetőség és átutazás, a szervesség, az összehangoltság, a szintézisigény misztikuma. Szardínia: az egyneműség, az örökös bezáródás mitológiája. Szicília a perem kultúráját, a közvetítés csatornáit jelenti. Azt, hogy a szél, ha elszakad a középpont diktatúrájától, (egyben zseniális virágzásának és züllésének ritmusától, normáitól is), a legátmenetibb, leglélegzőbb kulturális teret hozhatja létre. Amely jóval kezdetlegesebb és esetlegesebb ugyan, mint a közép szellemi világa: ritkán olyan koncentrált és kifinomult, összetettsége, mozgalmassága miatt viszont nem is annyira monoton vagy eleve elrendelt. A provincia a folyamatos mozgás jelképe tehát – a diaszpóra az önálló középpont. A provincia-gyarmat formája: a kikötő, lényege: a kommunikáció, az utopisztikus diaszpóra eleme: a kő és a csönd. Minden kulturális mag: diaszpóra. A diaszpóra: az elszigetelődött, megöregedett, *provinciálissá* vált közép, a peremnél sokkal féltékenyebben ragaszkodik hagyományaihoz, de, mivel rugalmassággal szeretne dicsekedni, leplezi konzervativizmusát, sőt a provinciákat rója áporodottságukért. A középpont terjeszkedő sznobizmusa hagyománytiszteletet takar. A provincia ellenben – noha a közép szerves

részének tételezi magát, és annak zárványaként kíván továbblétezni – nem igazán túri a falakat maga körül. Klausztrófó. A középpont elhatárolná magát a szélről, ha külvilág elleni harcában nem szorulna védelmére. Ezért csak fitymálja. A szél megszegyenítené a középpontot, ha ráébredne saját szellemi függetlenségére, többszólamúságára. Provincia és diaszpóra: kikötő vagy nurage. Ha a két sziget egymás mellé úszna, egyik sem értené a másik mondatait, írja Merinkai kísérleti jegyzeteibe.

*

Lehetne árnyéktalan csönd: mintha minden hangot kiszivattyúztak volna a levegőből, lehetnének csikorgóbb szövegek: kabóca, körmök a bőgőhúron, de Bacsue Vacocho és Merinkai inkább a hólepte taorminai utcákat róják, ahol piros kabátos munkások söprögetik a barokk szökőkutakat, a kis gótikus templomok portáljait, a rózsablaokokról a jégfüggönnyel, vastag hó borítja a római gimnázium vöröstéglás falait és galambdög-hegyeit, a sikátorokban már az alsó ablakokig ér a hó, és nem akar elállni, derék idő, mondja Bacsue, kagylós pasztáját kanalizva egy félreeső kisvendéglőben, később a mediterrán parkban sétálgatnak, fűgét kotorva a hó alól, hómarók a taorminai utcákon. De még így is jól kivehető a tömör hercegi palotában, a félhomály-kedvelő reneszánsz lodzsákban, a lágában ragadt középkor, Taormina gondolja Merinkai, legyen hát *Taormina*, Taormina, mormolja aztán, a hajókörláthoz támaszkodva, a víz fölött fekete kendőben asszonyok lépkednek el, ágyékukból vastag sugárban ömlik a tenger, ha megtorpannak. – Középkor, leszámítva az itt-ott kifakadó római maradványokat: az odeont, a futópályát és az amfiteátrumot. Bár a városban nyoma sincs Csontvárinak, talán a hóesés az oka, Bacsue és Merinkait mégis az amfiteátrum, a volt görög színház vonzza, hol a vérengzést ragyogó színházi panoráma teszi fenségesebbé, lovas gladiátorok kisebb tengeröblökkel, szigonyosok vitorlás gályákkal, bunkósok kitágult éggel és az *Etnával* a háttérben, a hóesésben Mahler 3. szimfóniája sem élvezhető, a színház csorba árkádjain kiszökik a hang, a kórus nem dübörög eléggé, és bár a mester az Etnát is biztosan belekomponálta volna szimfóniájába, ha teheti, a vulkán most néma, nem morog, nem villantja torkát a megfelelő záratoknál, ellenséges a háttér, Mahler elszivárog, Bacsue Vacocho és Merinkai is, térdig gázolnak a hóban, nem is hó ez, mondja Bacsue, hanem az Etna puncsa.

*

(Bacsue)

Hosszú fekete kendőbe bugyolálva imbolyognak a ligetben, ha megtorpannak, ujjait a narancs héjába mélyeszti, feltépik a gyümölcsöt, szétfeszítik az ágak, a fatörzs erezetét, így a narancs kékes-sós leve egyre vastagabban bugyan kézfejükre, megduzzad és kifeszül a mellük, megpuhul a szemérmük, ha megtorpannak, fölázik a homok az olajos masszában, amely elnyeli a hegyoldalakat, a kikötőket, La Maddalenát, Palermot

Salem

és mert hosszú éjszakai rohanás után, fáradtságtól félholtan érkezik Palermoba Bacsue Vacocho és Merinkai, s a felbomló tenger látványától megfélemlítve szállnak partra – elvesztenék lendületüket és megfutamodnának, ha az algheroi katalán vadászpuskája nem csillanna meg figyelmeztetően mögöttük, nem maradhatnak le, nem.

Salem, Saraparuta

Bacsue Vacocho izzadt arcát most hűvös levegő csapja meg a lépcsőn, feje fölött Merinkai motoszka a hevenyészett kabinban.

Salem, Saraparuta, Grinell

motyogja Merinkai, izelgetve a hangzást, a visszhangokat a nevekben, lehetne talán: Grinell. A nevek nemcsak feudumok, hanem felszólítások is, nem vetheted meg rajtuk a lábadat, Merinkai, mondja Bacsue csökönyösen, mert kisiklanak alólad, ellened fordulnak. (A szicíliai barokk szónoklatai, Monreale, ahol a fény beszél, Taormina részleges akusztikája, Segesta gyarmatközi párbeszédei, Palermo nyüzsgése és a gordonkák – összekapcsolódnak benned.) Ha Merinkai a tűzforró deszkáknak támaszkodva szunyókálna, Bacsue Vacocho combjára egyik sikló csavarodna a másik után. Fülét a dohos padlóra tapasztaná Bacsue, de csak egyhangú locsogást hallana, semmi mást, csak az áramlatokat, ahogy a víznek támaszkodnak a falak. Kitérni a sziesztaból.

Körbejárva a Sziget kőkolosszusait, zajokkal és szárd szótöredékekkel megtelve, majd elhagyva Palermot, Szicília északnyugati sarkától nem messze, Taorminában kell tengerre szállniuk, a kisvárosban, mely kicsinyített Szicília, ahogy minden utazás végén, miután új hajót építettek, de mikor Bacsue félrevonul a parti ligetbe cédrusgallyat és narancsot gyűjteni, egy vastagabb faággal gyűrűközve furcsa hangokat hall:

az ág hirtelen lehasad,

és a csonkból zubogni kezd a sós víz,

mi ez, hebeg Bacsue rémülten,

és mohát tömköd a buzgárba, de a víz megtölti a teknőket, lefolyik a partra, sebtében befejezik hát a hajót, épp időben, mert az átázott szigetet már csaknem elborítja az új tengervíz, de haza sem térhetnek, mert ott is tengervíz, az iszapos hullámokon asphodelos-rétek úszkálnak, özönvizet csináltál, Bacsue, mondja Merinkai szemrehányóan, Bacsue elpirul, szerencse, hogy itt van ez a hajó, ahol átvészeltük majd az ítéletidőt, mondja Merinkai békítően, te, Bacsue, lemégy a hajófenékbe, feszülten hallgatózni, mikor sűrű szárazföldet a bárka, amíg én neveket szólítok idefönt, hangsorokat lódtítok a víz fölé, hátha egyikünknek sikerül legalább egy szigetet felszínre hozni, ahol biztosabban átvészeltük ezt a vízözönkísérletet, és a dél-honvágyat, a dél-honvágyat, mondom, így simul hajójuk az emelkedő tükörhöz, egy pont körül forogva csigalassúsággal, mondom, feketén lobban a narancsszedők szemérmé, ha megtorpannak, mondom, lehetne talán: Grinell, salom az utazónak.

Visky András

Pajesz

*ezek azok, akik arccal a töltésnek, a töltés
cserjéinek, a folyónak, a folyó messziről
érkező vizének, akik arccal a tengernek
alusznak el, mit sem törődve a szigorú
szabályokkal, lefeküsznek és oldalra fordulnak,
mindig van köztük egy, aki tudja, melyik a
helyes irány, a töltés, a cserje, a víz, a tenger,
vagy egy magányos fa a dombtetőn, a többiek
egyemberként követik, tagbaszakadt
vándormadarak vonuláskor, egyikőjük fogadós
volt, Pajesz, így szólította mindenki, Pajesz,
magasba emelt karokkal szenderedett el, mint
egy szállításra előkészített szobor, egy szenté,
aki madarakat etet vagy oktalan állatokhoz
szól vagy kéreget vagy vár valakit, aki éppen
fut feléje, ő meg arra készül, hogy összezárja
karjait, erre az utolsó mozdulatra tartogatja
megfogyatkozott erejét, ki ez a Pajesz,
kérdték a többiek az egyiket, aki estéről
estére oldalra fordította Pajeszt és a szalmára
helyezte engedelmes karjait, fogadós,
válaszolta kurtán, hazudsz, ellenkeztek jó okkal
a többiek, más hírek keringenek felőle*

Franz

*a kömyék legegészségesebb embere
vállalkozhatott rá, ki más, konok testét az örök is
megcsodálták, amikor a folyó jegén álltak
főlsorakozva a meztelenre vetkőzött férfiak, már
csaknem bokáig olvadt talpuk alatt a jég, egyre
lennebb süllyedtek, majd csak kilép a sorból,
mintha emelvényre állna fel, hogy mindenki
számára érthető legyen, amit mond, a katonák
rakta tűz megvilágítja, amikor beszélni kezd,
szembe fordul Varvara asszonnyal, aki a parton áll,
a tűz mellett, és most is ölében tartja a telepes
rádiót, mint egy alvó sziámi macskát, vagy mint
egy zaklatott álmú csecsemőt, ráhajtja fejét a
mahagóni dobozra, mintha hallgatózna, hogy került
ide ez a sávszűrős, európavevő Orion, kérdezte
leplezetlen csodálkozással az őmagy, és arra
vártak mindannyian, hogy a kömyék
legegészségesebb embere előrelépjen, még
mielőtt elfogyna a talpatnyi jég és a folyó
acélszürke vize mosná a meztelen férfiak talpát,
és beszédében mindenki számára elfogadható
magyarázatot adjon, az utókort beleértve,
hangsúlyozta az őmagy, de nem történt sokáig
semmi említésre méltó, a férfiak egyre
alacsonyabbak lettek, mint valami emlékezetből
égő, hideg gyertyák, Varvara asszony az Orionra
hajolva ringatózott és alig hallhatóan énekelt is
valamit, pillanatra elhúzódtak a felhők a Hold
korongja elől, amikor Franz fölemelkedett bajtársai
közül, lassú mozdulatokkal levetkőzött,
összehajtott nadrágjára helyezte zubbonyát, a
zubbonyra az inget, a nadrág és a zubbony közé a
gatyát, a kincstári ruhacsomó elé a bakancsot,
végül pedig, legfölülre, a sapkát, és elindult a*

*hóban a meztelen férfiak felé, meztelenül maga is,
majd amikor odaért, balra igazodva beállt a sorba.
Akkor már egy fejjel volt magasabb
mindannyiuknál Szent Franz, a kömyék
legegészségesebb embere legfennebb válláig ha
érhetett, mondják*

„Az irodalmat mindennek ellenére evangéliumnak tartom”

Beszélgetés Visky Andrással

— Visky András Marosvásárhelyen született, iskoláit Nagyváradon és Temesváron végezte. Szatmárnémetiben mémmökként dolgozott, ezután Kolozsváron telepedett le, de itt már az irodalom elkötelezettjeként. Milyen nyomokat hagytak ezek az erdélyi helyszínek írásművészetében?

– A felsorolt öt helyszínhez még legalább egy tucatnyit hozzátehetnék akár, a városok nevei mellé falvakét, átmenetként pedig kisvárosokét. Marosvásárhelyen születtem, de nem laktam benne sohasem; Nagyváradon jártam iskolába, de amikor magam is dönthettem felőle, föl sem merült bennem, hogy Váradon telepedjek le; Temesvárt nemcsak egyetemistaként tekintettem átmenetnek, hanem mérnök szakos hallgatóként is, aki, ha tehette, a szomszédságban lévő bölcsész karon hallgatta Livius Ciocarlie irodalomelméleti és Deliu Petroiu művészettörténeti előadásait; Szatmárnémeti meg – mely még a nyolcvanas évek elején is, fittyet hányva a realitásokra, csodálatra méltó és komikus erőfeszítések árán konzerválta a Partiumban egyedülálló dzsentrí hagyományait – néhány év csendes önképzéssel kecsegtetett, ám otthonnal semmiképp. Családi életünk egyébként valamiféle beállt, mozdíthatatlan átmenet jegyében zajlott, református lelkész apánk folyvást emlékeztetett bennünket a Szentírás szavával, Károlyi Gáspár helyzetünkre mindig megfelelő, kellőképpen pontos (értsd: kíméletlen) és hajlékony (értsd: együttérző) nyelven: nincs itt nekünk maradandó városunk. Az itt azt a helyet jelölte éppen, ahol a dobozokból hatósági engedéllyel kipakolhattunk végre, és egyben azt is, ahonnan majd tovább kell állni, ahogyan az addigiakban történt. Az átmenet mint létmód felől nem magunk döntöttünk tehát, e tárgyban apánk Kant és Königsberg elmélyült, nézőpontunkból persze valótlán, sőt mítoszi kapcsolatát emlegette, na és Pascalt, aki szerint az embernek minden baja abból származik, hogy nem tud nyugodtan otthon ülni. Voltak persze jó évek is: apánk '56 után hét évet börtönben töltött el (a kiszabott 22-ből), mialatt anyánk a hét gyermekkel a Duna alsó folyása mentén várakozott a család újra való találkozásának lehetetlen bekövetkeztére, egy Latesti nevű lágerfaluban, amely azóta a '90 utáni román memoár irodalom kedvenc hivatkozásává vált. Otthon tehát Erdélyben vagyok, a disszidálások a minapi nagy divatja idején a befelé disszidálás módozatait kerestem és Kolozsvárt szemeltem ki otthonomnak, ez a város ugyanis az ízlésem szerinti legszerencsésebb összegzése annak, ami számomra Erdélyt jelenti: egyidőben formátumos és személyes, „nagy” és intimus, mitikus és anekdotikus, fenyegető és önmaga iránt utólréhetetlen leleményességgel részvétet támaztó. A helyszínek mindennek előtt találkozásokot és történeteket jelentenek nekem, és valamiféle befejezetlenséget, amely a töredék formájában mutatkozik meg. Egyetlen verset írok, egyetlen történetet mesélek, sietősen és tökéletlenül.

– „Örömszerző szavakra szakosítanám magam...” – mondta önmagáról 1993-ban. Ennek az önjellemzésnek ellentmondani látszik jó néhány verse. A szavak és a megvalósulás ellentmondása ez?

– Nem, nem, a szavak: megvalósulás, mi más, hiszen a realitás is csak egy szó. Másfelől meg az a kultúra, amelyben élünk, a Szóból eredeztetni a valóságot, sőt a Szó már maga megvalósulás, valóság előtti Valóság. Miért fordul át mégis az ellenkezőjébe: az örömszerzés (egyébíránt részemről emlékezetem szerint ironikusan értelmezett) szándéka rezignációba? Én az irodalmat mindennek ellenére valóban evangéliumnak tartom, ez a görög szó pedig nem jelent egyebet, mint örömhír. Az evangélium eredendő értelme szerint eleve feltételezi a híre (szorongva) várakozót, a Másikat, aki a kapuban ül, hogy meghallgassa és hírül vegye, majd pedig maga is hírül vigye a történeteket. És hát ez a bökkenő: a várakozó, úgy tűnik, a történetekre kíváncsi, arra, ami valóban végbement, és mint ilyen, összefüggésben van az ő életével is. Ha a szó legszűkebb értelmében vesszük, akkor az evangéliumok csak végpontjaikat tekintve közölnek örömhírt: a születést és a feltámadást, és még csak nem is mindenik. A két végpont között pedig a hagyomány jószerevével érintetlenül hagyta a történetek elbeszélését, ezek pedig, mint ismeretes, az értetlenkedés, kicsinyesség, rosszhiszeműség, megalkuvás stb. eseteinek vegytiszta történetei. A nyolcvanas években például valóban evangéliumként olvastuk barátaimmal, és adtuk kézről kézre Tandori Dezső, Orbán Ottó, Esterházy Péter, Nádas Péter, Lengyel Péter, Csalog Zsolt, Hajnóczy Péter könyveit: a szabadság hihetetlen térségeit világították meg számomra is, hihetetlen, mert nem sejtett módon. Ehhez legszívesebben Balassa Pétert vettem hozzá útmutatóul (a számomra határkönek számító *A színeváltozás*), a vele rejtetten drámai és férfias párbeszédet folytató Radnóti Sándort és Bacsó Bélát (*A megértés művésze – a művészet megértése*)... – de álljunk meg itt, másról beszélek. Meggondolatlan önjellemzésemnek bizvást ellentmondanak gyöngye szövegeim, legyenek bár vidámak, de megerősítik a jók, még akkor is, ha a többes használata ezen a helyen az önismeret hiányára vall, megengedem.

– Fontos helyet foglal el versei között a *Goblen*, hiszen legutóbb megjelent kötetének címéül is ezt választotta. Lehet-e ez a művet a kiüresedés, a belső emigráció (egyik) versének tekinteni?

– Lehet. De mit jelent az, hogy kiüresedés? A vers mindazonáltal egy költőzködés leírása (ismét, mondhatnám): egyedül maradni egy történettel, az egyetlen történettel. A heroikus tett ironikus szemlélése. Az én nemzedékem még emlékszik a lázadásra (a másokéra: Ginsberget apánk felolvasásában hallottam először; erről jut eszembe: Bari Károlyt is), és a gyöngy és homok narcisztikus transzszilván példázatán nőtt fel, amiből az következik, alkalmasint szembekerül ezzel a létérzéssel, a heroikus kiállással, bánik vele, szemléli önmagában, számol, és a kegyelem pillanataiban, leszámol vele. De vissza: a költőzködés motívuma itt – ha jól értem a vershelyzetet – az örülettel esik egybe. (A költőzködő helyben marad.) A mítosz felszámolásával. Egy az élet befejezésével. Nagy szavak. Ugyanakkor persze a reménybeli Olvasó megszólítása: a könyv címe is, első verse is. Az olvasat bevallott (és remélhetőleg szelíd) befolyásolása. A kényszer alkalmazása – ez is egy verscím a *Goblen*-ben. Amikor megszerkesztettem, azt reméltem, hogy a különböző színű szálak kiadnak egy képet. S ha lehet, a kép legyen arc. És legyen hozzá közöm. Így kerüljenek egymás mellé a versek, valahogy.

– A befejezés szomorú hetykesége, kiábrándultsága kizárja az újakezdés lehetőségét?

– A kérdésben a befejezés a vers záradékára vonatkozik, ha jól értem, az újakezdés pedig: az életre? Az írásra? A fej és a fal példázatára? Amikor verset írok, nem gondolok arra, hogy a versen túl valami egyéb is befejeződött volna, ami az irodalmat és az Életet súlyosan, drámaian befolyásolná. A *Goblen* első vers, utána már valamennyi szöveg újakezdés. Amikor Székely János megírta híres, adomni röpiratát a költészet haláláról és a versírás metafizikai lehetetlenségéről, arra lehetett gondolni, valamilyen oknál fogva

jambusai megszűntek ugrázni benne, következésképpen a költő maga, mondhatni saját testében élte meg és adta hírül a költészet, vagy általában véve az irodalom problematikus, valamilyen módon álságos létét. Ennek János úr esetében nem triviális politikai okai voltak, ennél fogva bejelentése önmagában lehetett esemény, amely kiemelkedett a gondosan irányított irodalmi mindennapok hivatalnoki szűrkeségéből, miáltal a költészetet elegánsan és mérhetetlen szellemességgel visszahelyezte, amiképpen maga mondaná és mondta is, mítoszi hagyományába. Pillanatra bár a költészetre magára, a vers életére, a nyelv organizmusára lehetett figyelni, és lehetett szégyenkezni is, felszabadultan széttépni kéziratokat, föllélegezni, látni azt, mire nem való az irodalom. János úr akkor a költészet visszavonásával teremtett paradox költészetet ezzel a megvonással, amire önmagát kötelezte a nyilvánosság előtt, nem utolsó sorban pedagógiai, *szent* meggyőződésből. De ez is csak jóval később lett világossá, olvasva a halálverseket (így nevezném őket legszívesebben), azt a vékonyka kötetnyi korpuszt, amelyet a halott költészet jegyében alkotott posztumusz sorsra szánva őket, hamiskásan mosolyogva a csalatkozni vágyó, tehát ezúttal is csalatkozó világon. Egy radikális (de nem narcisztikus) kiábrándulás maga az újakezdés, ilyen értelemben kínál teret minden egyes szöveg egy következő szövegnek, és ebből a nézőpontból igazán érdektelen, kinek a nevéhez köthető az írás(mű). Annyi Szó elszáll, mert az írás megmarad. Ez is vicc persze, mert az írás sem marad meg.

– *Áhitatok című versében (és a többi Áhitatokban) kilép a kiábrándultság börtönkapuján, „és szóba áll a fákkal”. Már csak a fákkal lehet emberi szót váltani?*

– A fákkal lehet. „Kertet vásárol végül a férfi...” Végül. A fákkal lehet, ám a legemberibb szavakat mindazonáltal a halállal váltja az ember. Ezt gondolom. Az *Áhitatok* valamennyi, ebbe a kötetbe fölvevett darabja halál-vers, illetőleg a testi szenvedésről, a test sajátos emlékezetéről szóló szövegek. Ez a tudás alapvetően a mártír *szenteké* és a testükkel kommunikáló színészeké. A liturgiáé és a színházé. A kettő között nincs esszenciális különbség – remélem nem hangzik blaszfémának. A rítus részévé vált szövegek élete, szerkezete, természete, organizmusa rettentően érdekel, hiszen a szertartások szövegei rendszerint fokozhatatlanul egyszerűek, szövegen túli szövegek, nem-szövegek szövegekként. Gyermekkoromban tanúja voltam egy a Dunába fulladt fiatal fiú teste kiemelésének (*Áhitatok. A fehér test*). Olykor azt hiszem, mindenre *pontosan* emlékszem látva magam előtt ismét a képeket: a fehér lepelre, amibe burkolták az asszonyok, a román nyelvű siratókra, amelyek elhangzottak, a lelassult mozdulatokra, amelyek ismert időtlen mozdulatok pontos, fogyatkozás nélküli ismétléseinek tünnek. És amikor azt állítom, *pontosan* emlékszem a történetekre, akkor ez a képsor összeegyeztethetetlen azzal, amire nővéreim és bátyáim emlékeznek. A tanú emlékezete, a halál tanújé minden ismeret fölött áll. A rituális szöveg egy személyek közötti *viszonyt* kódol mindössze, a viszony terét alkotja meg csupán, amiért is *nem olvasható*, legfennebb mondható, létrehozható. Középiszolás koromban (a hetvenes évek közepe), egy este véletlenül meghallottam Pilinszky János hangját a rádióban, amint saját verseit, ezeket a töredékes liturgiákat, apokaliptikus liturgiátöredékeket szavalja. Az az ifjonti érzés kerített hatalmába, hogy eldőlt a sorsom. És hogy a világban alapvetően rendben vannak a dolgok, jó irányba haladunk, az apokalipszis a végső találkozás nagy reménye, Pilinszky tudja ezt, ő mindenképpen garancia, nincs ok a félelemre.

– *Egy rádiónyilatkozatában legutóbb a verset katedrálishoz hasonlította. Ez a meghatározás ráillik-e a modern, az avantgárd, a posztmodern, a posztposztmodern versre is?*

– A kérdés számomra alapvetően a következő: létezik-e a modern, majd posztmodern irodalomnak egy *szent*, avagy a korábbi szóhasználatnál élve, evangéliumi olvasata? Van-e ilyen értelemben vehető *hírértéke* az irodalomnak? Vajon a végső emberi, ami az irodalom (általánosabb értelemben: a művészet) „anyaga”, nem kínál-e számunkra ma is, most is közösséget és otthont a jelentések terében? De ezen a ponton szólni kell arról, mit értek a szent alatt. Semmi esetre sem a tisztát, az antiszeptikumot, a sterilít. A történő kifinomult, preszióz távoltageését. A botrány izléses megzabolozását, a giccs természete szerint. Az ellenállhatatlan poént a humor ellenében. És nem pátoszt, a mélységesen emberi, tehát az isteni szenvedéssel rokonhoz képest. Drámát Richelieu is írt, Moliere-nél jobbakat, mi több, szabályszerűségükben tökéletes műveket. Shakespeare-nél nincs (poszt)modernebb szerző, a *Tróilus* és *Cressida* egyik figurája, Therszitéz valóban kizárólag káromkodásokból, szitkozódásokból, válogatott mocskolódásokból épít katedrális, amely persze őt magát is maga alá temeti, mert túlélni kényszerül a totális háborút, folyvást túléli a véget nem érőt, reménytelenül örökéletű, mondhatni. De hozhatni, ha kell, „szentebb”, kifejezetten kánonjogi értelemben vélt szent példát is: a Prédikátor könyve szerzője hiábavalóságnak nevezi a „sok könyvek megírását”, de maga is megír egy könyvet. Az *élő irodalom* olvasatom szerint véget nem érő módon dekonstruálja a kéznél levő jelentéseket, megtisztítja a teret, magához emel talált tárgyakat, kikökkenti a megszokásból az olvasót, froclizza, cukkolja, bántalmazza, provokálja. Más szóval: számít rá. Ebből a perspektívából teljesen mindegy, hogyan nevezzük az illető korszakot vagy stílust. Az irodalomtörténeti (stílustörténeti) fogalmak démonizálása hatalmi játszma része. És ez egy más tál tézisa. Amennyiben a posztmodern dekonstruálta az avantgárdot, a realizmus stb., a szövegszerzés hagyományába állt be maga is, a dolgok végső természete szerint.

– *Tompa Gáborral közösen írt versei (pontosan negyvenhat) Romániai magyar négykezesek címmel jelentek meg. Ahogyan a prológban írják, közös hallgatás eredményeképpen születtek a négykezesek. A közös hallgatás azonban nagyon is azonos vagy hasonló ihletforrásokat, gondolatvilágot, mondandót rejthet. Valóban így van ez?*

– Gábert a marosvásárhelyi *Zoo story* bemutatója körül ismertem meg, 1981-ben. Ez idő szerint a színház, ez az apám tüneményes, sohasem ismétlődő, titokzatos erőforrásokból megújulni képes istentiszteleihez képest *másik, eleven jelentésekkel dolgozó intézmény* igencsak vonzóvá vált számomra. Nem utolsó sorban persze azért, mert Nagyváradon, az Ady Endre irodalmi körben, ahonnan indultam, minden út a színházhoz vezetett, a prózát és verset környezetemben szükséges, de meghaladó stációnak tekintették a drámához vezető úton. Kőrössi P. József első verseskönyve megjelenése előtt a *Vásott kölyköket* rendezte a Kortárs Színpad emlékezetem szerint *jóval több mint amatőr* társulatával, aztán meg, könyve megjelenése után, mrozeki családi abszurdot írt a *Tangó* mintájára. És a *Tangó* volt az, amely a Tompához való viszonyomat eldőntötte, a kolozsvári előadás ugyanis a közösségben létrejövő műalkotásnak a reális lehetőségét mutatta meg számomra, egy olyasfajta fölmutatott és megmutatott jelenlétet a világban, amely a legdrámaiban tudott bánni az esztétikum és az etikum számomra akkortájt kibékíthetetlennek mutatkozó konfliktusával, amely a önkorlátozó lemondást és/vagy az alkotói identitás feladását kínálta élhető alternatívaként. A legplauzibilisabb életforma itt, ahol élek, végső soron a hazugság volt, etikusnak mutatkozott hazudni a leírt és publikált sorokban, hogy kódolt, kiszóló üzenetek menekülhessenek a sorok közé, minél nagyobb számban. A kolozsvári színházban azonban Harag György mozgásba hozta az eleven színházi tradíciót, amely az emberi mivolt egészére apellált, nemcsak a lépten-nyomon tapasztalható törékenységünkre és kiszolgáltatottságunkra, hanem törékenységünk és kiszolgáltatottságunk metafizikai, végső-emberi dimenzióira is, ebben a színházi fényben pedig a rettegett belügyesek és pártfunkcionáriusok alkalmasint rémségesen nevetségeseknek tünnek, két lábon járó intézmények helyett egycsapásra rövid abszurdok szereplőiként jelentek meg előttem. (Mindezt persze nem szeretném nagyképpen állítani, hiszen éppen 1985-ben tanultam meg félni is igazán, amikor nemcsak a rendszerrel következetesen szembeszegülő és szelíd radikalizmussal engedetlen apám miatt voltam megbízhatatlan, hanem immár alanyi jogon is, „hivatalos” ellenzékiként, számomra változatlanul fontos, mert abban a legmélyebb-emberi szituációban szemléltem és most is szemlélhető személyek társaságában: Cs.

Gyimesi Éva, Szócs Géza, Tabacu Marius az első hullámban, majd pedig Salat Levente, Molnár Gusztáv valamivel később. Látom én persze a széteséseket, eltávolodásokat, viharos egymásnak rugaszkodásokat, nem vagyok naív, de a létrejött és megélt találkozások attól még *vannak* az időben, nemcsak voltak. Megtanultam félni, együtt élni a félelemmel, bevallani a félelmet, öazonosnak lenni és szabadon élni.) A Harag György-i tradícióba aztán pontosan illeszkedett az, amit Gábor a bukaresti rendezői iskolából hozott, ez pedig – ha sommásan kellene megfogalmazni azok után, hogy több román rendezővel dolgozhattam együtt színházi pályafutásom során – az a színházművészeti magatartás, amely az előadás kialakítása során a színházat – tehát a Globe-ot – tekinti a színház legfontosabb, elvülhetetlen problematikájának. A négykezeseknek tehát ez az előzménye és a közös ihletforrása: a színház. A közös hallgatás, az üres színház csendje. Vagy pedig az az idő, amely a kezünkben tartott drámaszöveg és a színpadon megjelenő egyszeri, a művészetet és az életet a legdirektebb módon egyesítő előadás között *van*. Én egy rossz előadást is a maga nemében érdekesebbnek tartok, mint a drámaszöveget, amelyből kiindulva létrejött. Hiszen a legrosszabb előadást is minimum esendő (lásd a mesterembereket a *Szentivánéji álomban*: ők is ennek az álomnak, varázslatnak a szereplői, mindannyian), mégpedig szemünk előtt és a mi részvételünkkel az.

– *Talán szabad a műhelyítkaitokba is belepillantani: mi a „technikája” a négykezes megszületésének, sőt, egy hatkezesének, hiszen a kötet utolsó verséhez Balla Zsófia is társult?*

– Valójában nincs titka, az eddigiekben elmondottakhoz képest. A négykezes könyvünk megírásakor majdhogynem az egész napot együtt töltöttük, színházban és színházon kívül. De még előtte fölmerült valamiféle, egy körbemenő verslevél terve, ennek K[ovács] A[ndrás] F[erenc] is szerepelője lett volna, de a változások utáni felfokozott életformánk nem kedvezett a levélírásnak. Aztán arra is gondoltunk Gáborral, hogy Shakespeare-ről levelezzünk ketten, darabról darabra, vagy hát Shakespeare színházának a mindkettőnkét közelről, egzisztenciálisan érdeklő titkairól. Könyv mégis a négykezesekből lett. Leültünk Gábor fehér írógépe elé, becsavartunk egy ívet, és valamelyikőnk elkezdte a verset. Az egyetlen szabály tulajdonképpen az volt, hogy felváltva kezdtünk el egy új szöveget. És akkor, amikor az írógép előtt ülő valamilyen oknál fogva úgy gondolta, átadta a helyét a másiknak. Egy sor után, vagy négy, vagy tíz sor után – ezt nyilván a szöveg döntötte el a maga módján. Amikor mindkettőnk számára világossá vált, hogy könyv lesz belőle, kitaláltuk a hatkezes záradékot, hogy a kötet vége egy ajtó megnyitása legyen, meghívás.

– *Kovács András Ferencnek is vannak Tompa Gáborral írt „kétkelkezesei”. Erdélyi irodalmi kuriózumnak számítanak a több költő által írt „közös” költemények?*

– Ez még majd elvállik, mármint hogy erdélyi kuriózum volna mindössze. Ami biztos, a játék terét nyitja meg a közös írás, amit persze a próza műfajában több rendben is műveltek már, világirodalmi szinten is, mint ismeretes. Tompa és KAF „balkezesei” egészen más indítatásúak, mint az „ős” négykezesek. Hamarosan kötetben is megjelennek, és meggyőződésem, hogy ezek a versek együtt meglepően más képet fognak mutatni, mint az elszigetelt folyóirat-publikációk eddigiekben sejtették. A parodisztikus, frenetikus, olykor persze gyilkosan szellemes szonett-publicisztikák együtt jóval szomorúbb képét adják az erdélyi viszonyoknak általában. Majd össze fogják tömni ezt a tükröt azok, akik önmagukra ismernek benne. Vagy hallgatni fognak, mint a csuka.

– *Öniróniája a költő veleszületett tulajdonsága, vagy későbbi (esetleges posztmodern) hatás?*

– Az irónia iskoláját a szülői háznál jártam ki. Apánk vezette be azt a szabályt, hogy bármilyen kritikát sértődés nélkül el kell viselnünk egymástól, még az elfogultat, igaztalant is. Ezzel pedig felszabadított bennünket egymás kíméletlen kritizálására: heten voltunk (vagyunk) testvérek, adódott alkalom bőven a kritikai műfajok gyakorlására. Az asztalnál, ahol a család minden étkezés alkalmával együtt volt, mindig keze ügyében tartott egy maga fabrikálta kupát (acélrugó, politúrozott talpazaton), amelyet a rugalmasság megjutalmazására használt. Szerinte nem vall józanságra és helyes önismeretre, ha izomból kikérjük magunknak, visszautasítjuk és elhárítjuk a kritikát, tiltakozunk, igazságot szolgáltatunk magunknak, nem engedünk belőle, a legvégsőig elmegyünk. Aki nem tud felszabadult szívvel önmagán nevetni, azt kinevetik és megvetik, és joggal cselekszenek így. Akinek mindig igaza van, humora biztosan nincs, fáradt és fárasztó, a világ megváltásával van elfoglalva folyvást, és hát ezzel majd' kétezer évet késett. Így apánk. Apánk pre-posztmodern. Az iróniát, főként az öniróniát szent dolognak tekinti. Nincs új a nap alatt, mondaná ő.

– *Az előbb említett öniróniához hozzájárulhatott az a tény is, hogy a kolozsvári magyar színházban Ionesco és Mrozek abszurdjainak is dramaturgja volt?*

– A színházról sokat szoltam már. Ironikusnak nemcsak az abszurdokat ismertem meg, hanem Shakespeare-t is, vagy Székely Jánost a *Caligula helytartójában* és a *Mórokban*, és hát Hunyadi Sándort az *Erdélyi kastélyban*. A dramaturg mindazonáltal a legismeretlenebb alkotója az előadásnak, feladata a távolságtartás, valamiféle ironikus távlat működtetése a próbafolyamat során, a reménybeli néző képviselőjében. Ami azt is jelenti, hogy a dramaturg a saját véleményével, ítéletével szemben is jó, ha távolságot tart. A folyamatosan működtetett anonimitás abban a színházi létmódban, amelyet magam próbálok megélni a rendelkezésemre álló szerény eszközökkel, az anonimitás, igen, szakmai kérdés, semmi esetre sem a fontosság büszke szublimációja. Nem is olyan régen a dramaturg szerepkörét hermészinek írtam le, tekintettel arra, hogy a közvetítésben látom a leginkább a helyén.

– *A színházi munka és az esszé műfaja összekapcsolódott-e életművében?*

– Mielőtt színházhoz szerződtem volna, színikritikát írtam és publikáltam. A *Hétben*, *Utunkban*, később a *Korunkban* is, meglehetősen rendszerességgel. A színikritika önmagában is fölveti az esszéforma nagyvonalúságát egy előadás földidéző leírásában. Ezen az úton Nadas Péter a Ljubimov-rendezté Hamlet előadásról írt híres esszéje iskolapéldává vált számomra az előadás rangjához méltó írásműnek. A világszínházban Jan Kott és Georges Banu esszéi jelentettek és jelentenek számomra a legtöbbet, az immár sokadszor emlegetett színházi tradíció egészének az életét. Amióta színházban dolgozom, nem írok színikritikát, és némiképpen csodálkozom azon, hogy a magyar színházi életben ez nem tűnik magától értetődőnek. Színházról, a színházról azonban változatlanul írok, a legtöbbre a munkanaplómat tartom, amiről egyelőre csak a számítógépem „tud”. Nincs kizárva persze, hogy ott van a legjobb helyen, kitéve a módfelett kifinomult esztétikai érzékkel rendelkező vírusok jótékony és végleges beavatkozásának. Hát így.

Kolozsvár, 1998. szeptember 4.

Az interjút készítette: Erdélyi Erzsébet és Nobel Iván

Peter Pišťanek

Hóra hó

Ha majd az öreg Prepich földobja a talpát, én lépek a helyébe, morfondírozik Polgár. Szikkadt kenyérral tömi magát, vénlegény.

Zakatonak a szivattyúk, az egész gépház remeg bele. Prepich az asztalnál ül, és emelkedett hangon a fiatalságáról beszél. Hogy milyen dolgosak, rendszeretők voltak az asszonyával együtt. Meg hogy őt, bizony, nem veri át senki fia. Húsz év a keményítőiparban, ötvenötől itt, a vízműnél. A virsli akkoriban olyan volt, mint a harmat, elolvadt az ember szájában. Ő is meg a megboldogult asszonykája is mások voltak, mint a mai fiatalok. Akkor csókolták meg egymást először, amikor már rég egymáséi voltak. Két fiukat és Anča lányukat is ebben a szellemben nevelték.

Polgár unott pófával rág. Prepich is eszik, hideg rántott szelettel tömi magát. A sok beszédétől félrecsúszik a falat, és vadul fuldokolni kezd. Polgár úgy tesz, mintha észre sem venné, lustán az ablak felé fordítja fejét, és komótosan tovább rága a falatot. Nem először hallja, nincs új a nap alatt. Anča egy bejárattal vízműves kurva, mindenki ezt mondja. És Polgár miért ne hinne nekik. Nap mint nap látja őt, ha nappal dolgoznak, ebédet, ha éjjel tizenkettesznek, vacsorát hoz az apjának. És esti hírlapot. Egy vízműves kurva, ráadásul vénlány. Polgár már egy éve dolgozik itt, és tudja, hogy a csaj tisztára odavan érte. De az apja teljesen kisajátítja. Számtalanszor eszébe jutott, hogy azért jó lenne neki is valaki, aki főzne, mosna rá meg minden. Lelke mélyén irigyelte az öreget. Mára már lemondott Prepich lányáról, levegőnek nézi, elérhetetlen. Ha megkapná is, osztoznia kéne rajta a falánk vénséggel. Most már örömet leli abban, hogy ignorálja a lány vágyakozó tekintetét. Polgár semmit sem tud megbecsülni. Egy színésznőt talán igen.

Az öreg vadul öklendezik az asztalnál, két kezével a torkához kap. Szeme kigúvad az erőlködéstől. Polgár újabb darabot tör a száraz kenyérből, és minden sietség nélkül a szájához emeli. Maholnap harminc éves lesz. Szalámira már nem futja neki, huszadika van. A tél meg valahogy nem akar engedni. Varjak serege ereszkedik le az ablak előtt. Az öreg fuldokolva harákol, hörög. Arcszíne sötétlilába vált, a halántékán kidagadt erek vadul lüktetnek. Görcsbe ránduló keze lesöpri a lábast az asztról, magával rántva a szanaszéjjel heverő papírokat, végül hanyatt vágódik a padlón.

Polgár feláll, kinyitja az ablakot, és a maradék kenyérral etetni kezdi a varjakat. A madarak közelebb reppennek, fémcsillogású fekete szárnyaikkal türelmetlenül verdesnek a hóban.

Az öreg görcsberándult, reszkető keze jelenik meg az asztal felett, körmei az asztallapba vándorolnak. Polgár befejezi az etetést, visszaül az asztrához, és olvasni kezdi a tegnapi hírlapot.

Prepichnek végre sikerül lélegzethez jutnia, felköhögni a félrecsúszott falatot. Feltápászkodik a földről. Majd szétveti a düh, hogy senki sem ütögte meg a hátát. Polgár füttyöl rá, levegőnek nézi.

Az öreg Prepich hálás társaság. Órák hosszat képes beszélni. Türelmesen végighallgatja magát, kérdez magától, majd meg is válaszolja. Jóízűen megkacagja saját vicceit. A rábizott gépekhez mély kapcsolat fűzi. Mikor Polgárt kellett betanítania, tüzetesen elmagyarázott neki mindent, talán a kelleténél többet is. Végigvezette a hótunott képű Polgárt a zajos gépházon, és részletekbe menően ecsetelte a technológiai folyamatok majd egy évszázada kialakult rendszerét, amikor is az üzemeles beindult. Mindent úgy adott tovább, ahogy ezt ötvenötben az őt betanító öreg Zimótól hallotta. Valami nehezen felfogható, konok konzervatívizmustól hajtva Prepich ott sem módosított a bevett munkafolyamatokon, ahol ez indokolt lett volna. Ha az adott berendezést már leszerelték, kiiktatták a rendszerből, esetleg újjal váltották fel, így magyarázott az ásitó Polgárnak: „Itt valamikor egy gőzszivattyú állt. Valamikor ötvenháromban vagy ötvenötben vagy -nyolcban kidobták az ócskavasba, de a helyére nem tettek semmit. Nem tudom, jól van-e ez így? Víz mindig kell. Ha a szivattyút meg akartad engedni, be kellett fűteni a kazánba. Emitt volt a szén. Nem, amott. Idehóztad a szenet, papírt, finomra vágott gyújtóst tömtél a nyílásba, és meggyújtottad. Petróleumot tilos volt használni, mégis mindenki csinálta. Mindenkinek volt a szekrényében egy üveg petróleum, de úgy, hogy a másik műszak ne tudjon róla. Amikor aztán begyújtottál, el kellett fordítani a szelepet. Az meg itt volt. Nem, emitt. Sárgaréz, szép cifra. Kézimunka!” És így ment ez körbe-körbe.

Polgár egy másik generációhoz tartozik. A gépekhez nem ért, fél tőlük. Polgár annak örül a legjobban, ha a vezérlőben ücsöröghet és kedvére elmélkedhet. Elvan. Magának való. Annál gazdagabb a lelkivilága. Csak ez az elhülyült vénember ne csócsálna az idegeit. Polgárról meg azt tartják, hogy: „Igaz, hogy nem sokat jár a szája, de a keze se. Lusta, mint egy példás disznó.”

Tíz körül megjelenik a laboránsnő a minőségellenőrzésről, hogy vízmintát vegyen. Így megy ez hétről hétre. Polgár ilyenkor mindig lekiéri őt az alagsorba. Ez az előírás. Felkapcsolja a villanyt, és a kapcsolónál figyel a laboránsnőt, hogyan tölti meg a lombikokat. Most is ugyanarra gondol, mint mindig. A laboránsnő dús idomú, hidrogénezett szőke. Polgár azzal hergeli magát, hogy mi lenne, ha kikötőznél a csövekhez, letépnél róla fehér köpenyét meg a ruháit, és jól kitombolná magát rajta. Hány óra van?, kérdi a laboránsnő. Rámosolyog a kapcsoló mellett lecövekelt Polgárra. Polgárnak feltűnik, hogy a nő fekete harisnyát visel. Neccet. Érdekelne őt, hogy harisnyanadrág-e, esetleg valódi harisnya, mint annak a magazinós kurvának.

Hány óra van?, kérdi ismét a szőkeség. Vállon ragadná, és nekidöntené a nedves falnak. És ha védekezik? Jól bepamcsolna neki! Tíz tíz, feleli Polgár. Alig öt lépés választja el a nőtől. Egy csipetnyi elszántság elegendő lenne ahhoz, hogy megtudja, mit hord a szoknyája alatt. Polgár azonban gyáva. Sohasem teszi meg a döntő lépést.

A szőkeség befejezi a mintavételt. Elmosolyintja magát, amint ellibeg az ábrándos Polgár előtt. Előremegy a lépcsőn. Csípője telt, fara húsos. Ma még nem, gondolja Polgár. Annyiban hagyja a dolgot. Minden át van gondolva. Elgondolkodik. Ha tudna róla valamit, amivel zsarolhatná! Ki lenne szolgáltatva kényére-kedvére. Teljesítenie kellene a legtitkosabb, legperverzebb vágyait is! Verhetné, megaláztatná!

Fenn, a vezérlőben a vízmű főnöke dühöng. Főnöke látván Polgár erekciója villámgyorsan alábbhagy. A főnök az asztralt veri. Itt senki se akar dolgozni! Mindenki csak hentereg meg zabál! Miért kapják a fizetést? El kellett volna takarítani a járdáról a havat. De mindenki szarik rá! Hol vannak a tél elején vételezett hótúrók meg lapátok? A főnök meg sem kíséri a választ. Egy sincs meg.

Prepichnek tiszta a lelkiismerete. Az összes lapátot és hótúrót hazavitte. Otthon is van túrnivalója, nyakig. Nem csak nekik! Neki is!

A főnök ordítása vészjósól suttogásba megy át. Az utcai rendőr bírságot rótt ki a vízművekre. Valaki agyoncsapta magát a gépház előtti járdán. Spárgába csúszott a jégen, valósággal szétrepedt. Tegnapi éjjel, sötétben. Férfi vagy nő?, érdeklődik Polgár. A főnök nem válaszol, csak nyomtatja a magáét. Konkrét felelősre van szüksége. Akinek a zsebébe nyúlhat.

Prepich hímezve-hámozva védekezik. Nem a legfiatalabb már. No meg a szíve, a gyomra, a veséje, sőt a lába is. Ma szerda van, holnap csütörtök, azután meg péntek. Az agya el van meszesedve. Rosszul hall. Húsz év a keményítőiparban, aztán meg itt. Na és az

érdemek. Alvása se a régi. Na de mit lehet tenni? Öt koronáért vett Baťa cipőt. Bőrt. Máig szolgál. Hanem a kor nagy úr. A kor az kor. Volt ő már orvosnál is. Hogy, asszongya, nem érzi jól magát. Mire az orvos: És ki érzi jól magát manapság? Prepich fél belefogni bármibe is, mert rögvest megszédül a feje. Mert hogy valami nincs vele rendben, érzi. Nem fogja a meleg, egyfolytában a hideg rázza. Egyébként, ihol az ifjúság, dolgozzanak azok! Az öreg Polgárra tekint. Mert hogy ő már ledolgozta a magát. Keményítőipar, satöbbi. Végte is ő már nyugdíjas. Jó ideje. Tudja ő azt jól, mi a munka. Neki ne prédikáljanak!

A főnök fűtül az érdemekre. Az érdem olyan, mint a szerelem; folytonos megújulást követel. Prepichet is csak kegyelemből tűrik meg. Nem mintha ő, a főnök, ellene lenne. De neki se prédikáljanak! Elég egy görbe pillantás, és Prepich úgy eltűnik innen, mint gömbvillám a vazelinban! És ki vesz fel máma egy nyugdíjast? A hetvenöt év nem semmi. Persze, ha Prepich nem vedelt volna annyit, fiatalosabb lehetne. Különbösen sem érdeklik őt a negyedszázados érdemek, amelyeken Prepich élősködik!

Polgár szótlánul figyel. Nem akar összeakaszzkodni senkivel se. Se ezzel, se azzal. Cigarettára gyűjt. Megengedheti magának. Igaz, hogy valaki elsuvasztotta a hólapátokat, de ő itt még újfíú. Az a pár év mit számít!

A főnök parancsba adja, hogy holnapra legyen megtisztítva a járda, és bevágja maga mögött az ajtót.

Prepich mérgelődik. Ilyen is régen esett meg vele. Káromkodva bekapcsolja a rádiót. A kellemes zene megnyugtatja. Ezt nem gondolhatja komolyan, dörmögi egy kis idő múlva. Húsz év a... satöbbi. Még ha csak az! Most meg ez is!

Kínos csendben ülnek. Polgár lehunyja a szemét, megvan a véleménye. Prepich még mindig meg van döbbenve főnöke kirohanásán. Dül-fül magában, miközben a protézisét kattogtatja, törí az inyét.

Polgár kinyitja a szemét és a párás ablak felé fordítja tekintetét. A varjak mozdulatlan sziluettjeit látja, ahogy elmosódott fekete vattapamacsokként gubbasztanak a hóban. Feláll, az ablakhoz megy, ismét kinyitja. A varjak megriadnak, csillogó szárnyaikkal nehézkesen verdesve a közeli fák kopár ágaira telepednek. Hideg levegő áramlik a vezérlőbe, a csikorgó fagy fémesen friss illatát hozza magával odakintről.

Prepich egyszer csak kijelenti, hogy már régóta, nem fordít gondot az öltözködésre. Én, bizony, nem költök ruhára, mondja kissé diadalmasan. Mert ami van, az éppen elég. Újat nem vesz. Minden drága.

Cipőre se költ. Bezzeg a Baťa cipő, satöbbi. Ma megveszi, holnap elszőlítják. A sírba ruházkodjon? Szakadt, rongyos ruhákban jár. Utoljára öt évvel ezelőtt vett magának valamit. Egy pár kalocsnit. Azóta vár. De a halál is kivár. Ami nem jelenti azt, hogy hagyja magát átverni, azért se vesz magának semmit. Még mit nem! Még hogy ő! A koporsóba való öltönyt is rég megvette. Lehet, hogy időközben kiment a divatból, de nem számít.

Prepich azon töpreng, hogy ugyan rajtahagyják-e a szemüveget a koporsóban. Méltóságteljesebb lenne. Ki tudja, szabályos-e? Mindenesetre a megboldogultak nagyon igyekeznek méltóságteljesek lenni. Úgy áhítják, mint gyerekek a szőlőcukrot.

Ebédidő van. Megérkezik Anča. Vénlány, a vízműveknél dolgozó valamennyi férfi átment már rajta. Mindenki továbbpasszolta valakinek. Senki se vette el feleségül.

Anča a villanykályha mellett ül, és ostobán vihorászik. Ágybahívogató szemei vannak.

Az öreg mohón eszik, olykor reszketeg kezébe is beleharap. Most a nyelvbe harap bele. Vadul felpattan, száját előnti a vér. Dühödött káromkodással a folyosóján tölti ki a mérgét. Teljes erejéből bevágja. Nem könnyebbül meg tőle; másik kezét az ajtókereten felejtette. Szemgolyói majd kiugranak a helyükből. Polgár tippelni se tud, hogyan tölti ki most az öreg a mérgét. Prepich az ajtó mellett áll, és megütközve vizsgálgatja, mozgatni próbálgatja összelapított ujjait. Mély lélegzetet vesz, tekintete egy pillanatra elhomályosul. Végül az éhség győzedelmeskedik. Lenyeli az előkészített szitokszóáradatot, és élénk léptekkel az elhűlt ételhez siet.

Megint beborult az ég, szólal meg Anča. Az apjának mondja, közben Polgárra néz. Magas, sovány és aszott. Közel a harminchoz, de többnek is kinéz. Arca nyüzött, szemei karikásak. Végtagjai nyugrág. Ujján elmocskolózott ragtapasz. Egyre csak Polgárt fürkészi, vigyorog. Bal metszőfoga hiányzik. Kötényruha van rajta, alatta, úgy tűnik, semmi. Meztelen lábán ronggyá szakadt tornacsuka.

Prepich egy pillanatra abbahagyja a dühödött állkapocs-csatogtatást és a lábas aljának kapirgálását, sárga szemeit Ančára mereszti: Mi van?, bödül el a kelleténél hangosabban. Nagyothalló, satöbbi.

Az előbb még napfényes volt az idő, de most megint borult az ég, ismétli meg Anča Polgárra meresztgetve szemeit. Hosszú nyelvvel megnedvesíti fakó, száraz ajkait. Polgár előtt igyekszik magát okosan, intelligensen kifejezni. Úgy válogatja meg a szavakat, hogy minél választékosabban hangozzék a fülének.

Úgy van, ma szerda van, helyesel az öreg, holnap pedig csütörtök. Szétkövhögi az ételt. Mindjárt itt a péntek, folytatja. Azután megpihenünk. Azután meg jön a hétfő.

Ismeri maga Jano Kertešt?, kérdi Anča Polgártól, ez talán az első alkalom, hogy megszólítja. Lesüti hosszúszállú, kifakult szempilláit.

Nem ismerem, motyogja fülíg pirulva Polgár. A nőkkkel nehezen boldogul.

Hát Klačanskýt?, érdeklődik Anča.

Azt se, csóválja a fejét Polgár. Undort, ugyanakkor féktelen izgalmat vált ki benne a feltételezés, hogy, talán csak az apja kivételével, itt mindenki megvolt neki.

Anča összeállítja az ebédhordót, menni készül. Hozzak esti hírlapot?, kérdi még az ajtóban.

Csak hozzá, feleli az öreg a fogait piszkálva.

Polgár mereven néz maga elé. A fejébe tululó vér riadót dobol a halántékán.

Ha ő nem lenne nekem, hát, nem is tudom, dicsekszik Prepich, és böffent egyet. Tökéletesen elégedett a tulajdonával. Jól főz, nem ijed meg a munkától. Újságot is hoz. Otthon dolgozik, alig jár el valahova, ő nem olyan!

Prepich özvegy. A felesége tönkrement mellette. A múltat mégis rózsaszín szemüvegen keresztül látja. Az idő múlásával elhittette magával, hogy régen mindnyájan boldogok voltak, s erre a nagy boldogságra az ő pusztá létezése szolgáltatta a fő okot.

Közeledik a fájrönt. Prepichen a fokozódó izgalom jelei látszódnak. Halántékán kidagadnak az erek, szeme kidülled, kezét ökölbe szorítja, majd kinyitja. Még egy óra.

Polgár törülközőt, szappant vesz magához, hogy lemossa magáról a semmittevés nyomait. Prepich nem igyekszik átöltözni, nem szokott. Egy saroknyira, mindössze száz méterre lakik innen.

Anča visszatér az újsággal. A kifésülködött, civilbe öltözött Polgárt fixirozza. Amaz zavarában a körmeit nézegeti. A váltást várja. Szeretne kiesni innen. Nem nagyon tetszik neki Anča, bár, ha az alagsorban kedvét tölthetné vele, meggondolná a dolgot. A fekete neccharisnya azonban feltétel. Amilyen a laboránsnőnek is van. Ki tudja? Anča talán még megdumálható...

Az öreg az esti hírlapot forgatja. Polgár figyelni őt. Tudja, hogy ma csupán a címetek silabizálgatja, holnap lát hozzá igazán az olvasáshoz. Undorral fordítja el a tekintetét, óvatosan Anča felé pislant, aki szétvetett lábakkal melneti átfagyott fenekét a villanykályhán.

Polgár azon morfondírozik, mit csinálhatna még ma. Elmehetne a Mamutba egy sörre. Csakhogy nincs pénze. Legvalószínűbb, hogy otthon marad a tévé előtt. Legalább szexet adnának. Ha semmi érdekes nem lesz a tévében, maradnak a régi pornomagazinok, amiket összekuporgatott pénzen vett a régi munkatársaitól. Meztelen férfiak meztelen nőkkel, akik mindenfélét engednek magukon

elkövetni. Ennyi Polgár szexuális élete. Féltség és szégyenlős, de aránytalanul nagy a fantáziája.

Anča együgyűen babszalyog. Eszébe jutott valami a kályhán melegegdedve. Bármin képes röhögni. Lehet, hogy debil, vagy még rosszabb.

És nem fázik ebben a lenge ruhában?, kérdi tőle elvörösödve Polgár, amivel akaratlanul újabb röhögőgörohamot vált ki Ančánál.

Nekem ide csak egy köpés, feleli Anča, miután jól kivihogta magát. Átfutok az utcán, és már itt is vagyok. Frankó itt a kályhán. Újabb vihogás.

Nemsokára megérkezik a váltás. Két szakállas pacák. Betropált művészek. Most a vízműnél dolgoznak. Ez biztos kenyér.

Polgár utálja őket, mindent szörnyen megkomplikálnak. Csak baromságokról képesek dumálni, semmihez sem értenek. Egyszer véletlenül kihallgatta egyikük telefonbeszélgetését. Egy óra hosszat beszélt a semmiről. Olyan volt, mint egy kisfiú, egy kisiskolás, aki iskolai feladatok megoldásáról beszél.

Prepich nem osztozik Polgár ellenszenvében. Műértőnek tartja magát. Évekkel ezelőtt a búcsúban vett magának egy képet, valódi olajt. Gyönyörű és jó nagy. Értékes.

A szakállasok Ančával évődnek. Felmelegedett, sovány fenekét csipkedik. Látszik rajtuk, hogy régóta és jól ismerik egymást.

Polgárnak ez nem tetszik. Csalódottnak, megbántottnak érzi magát. De hogy ki és mivel bántotta meg, azt nem tudná megmondani.

*

Másnap Prepich nem jön munkába. Helyette Anča szalad át, csak úgy melegítősen.

Gondterhelt. Apja tegnap este berúgott, rohamot kapott és estében beverte a fejét az asztal sarkába. Csak fekszik, meg se szólal. Esetleg, ha Polgár úgy gondolja, áthozza neki lábában a vacsorát. Meg esti hírlapot. Az apjának szemmel láthatón nincs étvágya, csak fekszik maga elé meredve. Mikor Anča az ágyhoz támogatta, még beszélt, de az öreg Bartók Zimót vélte benne felismerni, aki ötvenötben betanította. Anča nem tiltakozott, hideg borogatást tett a fejére, és megvárta, míg elalszik. Azóta csend van náluk. De enni mindig kell. Polgár számára is főzött.

Polgár nem mondja, hogy nem. Zavartan motyorászik valamit. Prepich elmondásából tudja, hogy Bartók Zimó már húsz éve halott. Ezek szerint jól összezavarodott az öreg.

El is menne az öreg megnézni, de Anča is tudhatja: itt állandó üzem van. A gépek dolgoznak, nem szabad elmennie.

Anča lihegve bólogat. Tegnapelőtt este valami nő kiáltozott az utcán segítségért, de aztán betörték a száját. Reggel vérnyomokat látott a hóban. Sötétedés után nem veszélytelen az utca. Ő, bezzeg, nem fél. Szívesen hoz neki vacsorát. Esti hírlapért is elugrik.

A vacsora egyszerű, de laktató és izletes. Polgár mohón, fuldokolva kanalazza. Odakint sötét van, de a szikrázó hótakarónak köszönhetően elég jól látni.

Anča a kezét melengeti a kályha fölött. Tegnapelőtt majdnem szétpasszíroztam az ujjam. Ezt ni!

Polgár nagyon sajnálja. Anča hosszú nyelvvel megnedvesíti rúzsos ajkait. Távoluló szemei ravaszsgot kölcsönöznek hosszúkás arcának. Ma ráadásul ki is pingálta magát. Testhezálló melegítője látni enged mindent. Csontos térdeit meg egyebet.

Nem marad sokáig. Összeszedi az edényt, máris siet az apjához. Polgár úgy dönt, kikíséri az utcára. Csikorog a hó a talpuk alatt. A szivattyúállomás előtt hórulaszok tornyosulnak. Polgár nem esett a fejére, füttyül a főnök parancsára, esze ágában sincs eltérni a havat.

Visszamegy a vezérlőbe, bekapcsolja a rádiót. Hosszan hallgatja az idegen nyelvű adó érthetetlen zagyválását. Aztán letakarítja az asztalt, és felfekszik rá aludni. Feje alatt összegöngyölt pufajka. Minden rendben van, a szivattyúk dolgoznak, a tartályok telítődnek, mi kell még? Nem pilóta ő, se nem mozdonyvezető.

Éjszaka Anča zörgetésére ébred. Rémülten kopog az ablakon, míg fel nem ébreszti az alvót.

Az apja rosszabbul van. Nem mozdul, nem lélegzik. A szoba sarkába meredve fekszik. Anča sír, nem tudja, mitévő legyen. Polgár morcosan ásítózik, kialvatlan szemeit dörzsöli. Majd feláll, kirángatja magával Ančát az utcára, bezárja a gépházat, és együtt mennek Prepichet megnézni.

Prepich tök halott. Polgár kábultan rogyik a székre. Soha nem látott még élő hullát.

Visszamegy a gépházba mentőért telefonálni. A telefonközpontos közli vele, hogy ha az illető teljesen halott, akkor játszva kibírja reggelig. Nincs elég mentőjük az élők számára sem, nem hogy még megboldogultakat furikázzanak.

Akkor hívjunk taxit, indítványozza Anča. Van még egy ötvenesem.

Polgár nem helyesli. Mit mondjon a taxisnak? Különben is, ez gépház, nem galambdúc. Míg ő a hullával huzakodik a jeges úton, kiéghet valamelyik szivattyú motorja.

Nem, mondja. Meg kell várni a reggelt.

Anča fél egyedül maradni a megboldogulttal. Egész éjszaka Polgárnál dekkol, szünni nem akaró jajveszékelésével nyúzza Polgár idegeit. Azt szeretné, ha vigasztalná.

Mire mennél vele?, gondolja Polgár. A következő pillanatban azonban rádöbben, hogy tulajdonképpen most ő lett a főgépész. A műszak főgépésze. Segédgépész osztanak be melléje. Ő majd kioktatja, beoktatja, ugráltatja. Beköszöntött az aranykorszak. Senkire sem kell többé hallgatnia. Csak most tudatosult benne igazán. Kellemes érzés töltötte el. Prepich mindig is az idegeire ment. Mindig is utálta őt. Csak azt kapta, amit megérdemelt! Most pedig ő, Polgár, elnyeri méltó jutalmát. Főlemelik a fizetését. Főgépész lesz belőle!

Mindjárt vidámabban színleli a szörnyű gyászt. Hirtelen sokkal nagyobb kedvel gyászolja az öregot. Vigasztalja Ančát, ahogy csak bírja. Közben a kezét fogja.

Hajnamban megérkezik a mentőautó. Polgár épp az üzennaplóba jegyzi fel az adatokat, amikor véletlenül megpillantja az ablakból. Felébreszti Ančát, aki a siratástól kimerülten elaludt a kályha melletti fotelben. Hazasiet, hogy a mentősöknek ajtót nyisson.

Polgár a varjakat figyeli, akik egészen az ablakig elszemtelenedtek. Nemsokára megjelennek a mentősök, letakarítást cipelnek a hordágyon. Összevissza csúszkálnak a jeges járdán, káromkodnak.

Polgár először életében saját kezűleg aláírja az üzennaplót. Felemelő pillanat a számára. Eltűnődve megáll, egyfajta különös érzés, az elhunyt iránti hálaszerűség hatja át. Örömteli várakozás keríti hatalmába, alig bírja kivárni, milyen pofát vágnak a nagy hír hallatán váltótársai.

*

Másnap elhatározza, hogy meglátogatja Ančát. Felveszi fekete öltönyét, nyikorgó félcipőjét, haját beolajozza.

A lakást elárasztották a rokonok. Anča talpig feketében, sír. Polgár figyelmét nem tudja elkerülni Anča fekete harisnyája. Nem necc ugyan, de hátul csíkkal.

Az öreg a nappaliban van kiterítve, két székre helyezett koporsóban, oldalán gyertyatartókkal. Méltóságteljesen néz ki, bölcsen és jószágosan. Elernyedten fekszik. Szemüvege nincs rajta. A gyertyák sísteregve égnek, füstölnek. A szobában erős fenyőbűz terjeng. Polgárnak gyerekkora karácsonyait juttatja eszébe, amikor még éltek a szülei.

A falon ott lóg a kép, amit Prepich vett a búcsúban. Szép nagy. Minden olyan rajta, mint az életben. Polgár észrevétlenül körülnéz. Szép nagy lakás, régimódi. Ančával némán bámulják a koporsót. Jól néz ki az öreg, állapítja meg. Jobb nem jut az eszébe. Inkább Anča karcsú lábikráira sandít. Aztán az odakészített edényből szentelt vizet hint a halottra, egy pillanatra még megtorpan, úgymond néma elfogódottságban, majd hagyja, hogy Anča átvezesse a konyhába.

A konyhában Anča két bátyja gubbaszt feleségestül, amolyan korosabb, őszülő halántékú férfiak. De itt van a megboldogult nővére is a férjével. Mindketten közel a kilencvenhez, a korukhoz képest meglehetősen elevenek. Igaz, úgy tudják, hogy valamelyik rohozniki unokahúg temetésén vannak, harminc évvel ezelőtt.

Anča bemutatja Polgárt. Némán maguk közé ültetik. Ülnek az asztalnál, mint az ázott tyúkok.

Polgár zavarában a körmét nézegeti, fürkésző, sunyi pillantásokat érez magán.

Anča pálinkát tölt neki. Holnap lesz a temetés, mondja. Polgár rejtett megkönnyebbüléssel sóhajt fel, ami együttérző sóhajnak is tűnhet. Holnap a kollégáját helyettesíti. Tizenkettesezik, nem tud elmenni. Úgyis utálja a temetéseket. Nagyon sajnálom, mondja Ančának. Szeretnék elmenni, de nem tudok kivel cserélni. Szabadságom pedig már nincs.

Anča újabb üveget vesz elő a kredencből. Feketében nagyon morbidul néz ki. Amikor lábujjhegyre áll, hogy a legfelső polcra valamit leemeljen, Polgár ellenállhatatlan vágyat érez, hogy itt és most, a rokonok szeme láttára magáévá tegye. Szíve egészen a torkában dobol.

Anča megint elsírja magát. Hosszú nyelvvel a könnyeit nyalogatja.

*

A temetés napján Polgár egyedül ül a gépházban, és az ablakot bámulja. Néhány napba még beletelik, míg új gépészt osztanak be melléje. Addig így dolgozik. A főnök mondta. Mit lehet tenni? Jövő hónaptól nyolcas osztályba sorolják. Ez három és fél ezer tisztán.

Anča rögtön a temetés után ájtön hozzá. Otthon tort ülnek, csak egy pillanatra futott át. A villanykályha mellett melegszik. A temetőben rendesen átfagyott.

Lehúzza magas szárú csizmáját a cipzárt, szorítja. Valamiről beszél, de Polgár nem figyel. Bokája és lábfeje láttán újra izgalomba jön.

Anča azt panasolja, hogy bal harisnyáján fut a szem. A cipzártól. Megpróbálta nyálas ujjával megállítani, de nem sikerült. Mutatja is Polgárnak, hogy hol. Kilencven koronát dobott ki érte a feketepiacon. Nyugatnémet. Van ám neki pénze elég. Otthon dolgozik, ejtőernyőt varr a hadseregnek. A szakadtat már kidobhatja. És azzal a fél párral mit csináljon?!

Polgár feláll, méregetni kezdi. Anča megnedvesíti ajkait, szűk szoknyáját hosszú combjaira húzza, és fürkészőn Polgárra néz.

Maga sem tudja hogyan, egyszer csak arra eszmél, hogy szoknyája feltúrva, bugyija letolva, és a villanykályhának támasztva döngeti őt Polgár. Jajgat a hirtelen belehasító fájdalomtól. Nem várta ilyen hirtelen. De Polgárt már nem lehet megállítani. Nem tart sokáig. Alig hatol bele, s már kész is van.

Ančának megpörkölődött a fenéke. Zokog, de nem tűnik mérgesnek. A kályhán serceg valami. Megigazgatja magát, egyik csizmájának kitörött a sarka. A sokk hatására könnyebben meg tud békélni apja elvesztésével, pillanatokon belül a tőle megszokott bárgyúsággal vihorászik.

Polgár csalódott. Nem gondolta volna, hogy Anča ennyire csontos. Figyeli, hogyan törli magát szárazra a kölcsönadott törülközővel. Most, hogy elszórt szeme elől a vörös köd, előnti a szegényen.

Ančának vissza kell mennie a torra.

Műszak után gyere el hozzám vacsorára, mondja és megnedvesíti ajkait. Gondoskodom róla, hogy addigra elmenjenek, teszi hozzá.

Megpörkölődött farával elégedetten riszálva távozik.

*

Az új gépész csak egy hét múlva érkezik meg. Egy idősebb férfi, sokkal idősebb Polgárnál. Polgárt ez elkedvetleníti, fiatalat várt. Nem fogja tudni úgy szívatni, ahogy eltervezte.

Ez ideig kétszer sikerült Ančát kikötnie az alagsorban lévő csövekhez. Anča tők hülye, bármit hagy magával csinálni, csak szórakozóttan vihorászik közben.

Polgár azonban csalódott. Nem egészen olyan, mint amilyennek elképzelte. Az alagsor túl hideg. Tiszta libabőrösek lettek.

Az új gépész tisztelettudó, engedelmes és tanulékony, akárcsak egy majom. Noteszébe mindent részletesen feljegyez, amit Polgár a szivattyúállomás technológiájáról mond. Polgár semmihez sem ért, csak a ki- és bekapcsoló gombot ismeri, de mindenfélét kitalál, hogy fontosnak látsszon. Titokban jól szórakozik az újíú szorgalmán, amint gyöngybetűkkel feljegyzi a tőle hallott marhaságokat. Egy csapásra meggyűlöli.

Mikor Anča meghozza lábaskában az ételt, no meg az újságot, Polgár mindent megtart magának. A másikat meg sem kínálja.

Az új gépész szájában összefut a nyál, ádámcsutkája föl-le jár.

Polgár degeszre eszi magát, és elégedetten bőfög. Ančát gusztlálja, ahogy leszedi az asztalt. Aztán hátrább tolja a székét, és a vakítóan fehér hóban bucskázó varjakat veszi szemlére.

Ma hétfő van, mondja később elgondolkodva. Mindjárt itt a péntek. Holnap éjszakára jövünk, azután meg pihenünk két napot!

Hizsnai Tóth Ildikó fordítása

Lőrincz György

Az áruló

1 1946 forró nyarán egy idegen férfi érkezik Hargita megye legnyugatibb városi rangú településére, a Székelyudvarhely Segesvár felezőpontján fekvő Székelykeresztúrra.

Az ismeretlen, középmagas, sportos, edzett testalkatú férfi Mikulich Tiborként mutatkozott be. Elmondta, Budapest bombázásakor elvesztette a feleségét, s mert a felesége erdélyi volt, itt, a Székelyföldön akar új életet kezdeni. Hogy miért éppen Székelykeresztúron, s miért nem a felesége szülőhelyén, erről nem magyarázkodik, ahogy arról sem, hol született a felesége. A nők, de a férfiak is, mert hinni akartak – és miért ne hittek volna neki – gyorsan megbarátkoztak a megnyerő külsejű, ha nem is szép, de határozott férfival, s nemcsak a beteg, az egészséges asszonyok is kezdték látogatni a patikát...

Mikulich Tibor dolgozni kezd, baráti kört alakít ki, kártyázik a kissé novás keresztúri bor mellett – éli a kisvárosok lakóinak mindennapi, egyhangú életét. Barátai közt ott vannak a városka jeles személyiségei: tanárok, pénzügyigazgatók, de a rendőrpáncsnok is. Így telt el egy év, kettő. Ekkor azonban a már porosodó, elhalványuló történetet megkavarja, hogy egy csitri lány, a régi újságok közt kutatva felfigyel valamire.

– Nem szép, de „sármos” pasas volt – emlékezik özvegy doktor Kovács Endréné – épp ezért, ahogy megjelent Székelykeresztúron, föl is rázta érkezésével városunkat, ahol minden idegen arc feltűnt, ahol mindenki mindenkit ismert, ahol évekig nem történik semmi, csak a napi sajtó érkezése jelentett eseményt. Persze, mert minden nő, mi kamasz lányok is, igazi, nagy szerelmről álmodoztunk. Az idegent mindig körülengeli egyfajta titokzatosság, hát, ugye körülengte őt is, épp ezért, észre akartuk vetetni magunkat vele. Ekkor egy nap, miközben a régi újságok közt kutattam, hirtelen fölfigyeltem valamire. A *Magyar Úriasszonyok Lapja* címlapján, egy ismerős és mégis idegen arc tűnt fel, egy ismerős és mégis idegen arc, egy férfi, akit már láttam valahol, egy férfi katonatiszti egyenruhában. Először föl sem figyeltem rá, csak elsuhan a látvány a szemem előtt, de át is villant rögtön valaminek a hiánya. Megnéztem jobban a fényképet – esküvői kép volt – mi, ki olyan ismerős rajta? A fénykép Mikulich Tibor főhadnagyot és menyasszonyát örökítette meg. Először elcsodálkoztam, aztán megdöbbenem, Mikulich Tibor sohasem beszélt arról, hogy katonatiszt volt – rohantam a patikába.

– Láttam magát – mondtam, ahogy rányitottam.

– Engem? – nézett rám elszigorodó tekintettel. – Hol?

– A *Magyar Úriasszonyok Lapja* címlapján.

– Aha – mondta – aha! És komorrá, gyanakvóvá vált a tekintete.

Elhallgatott, elhallgattam én is. Aztán elköszöntem. Később, évek múlva tudtam meg, Imecs Jutka megpróbálta megtudni, kiknek járt egykor a *Magyar Úriasszonyok Lapja*, és megpróbálta összeszedni azokat.

Mikulich Tibor itt és ekkor döbönt rá, hogy nincs teljesen biztonságban. Nincs, még itt sem, Budapesttől hatszáz kilométerre keletre, ebben a kis erdélyi porfészekben sem.

– Hogy szép nő volt-e Imecs Jutka? – kérdez vissza Láday Károlyné, Matild asszony, nem, egyáltalán nem. És ez nemcsak az én véleményem. A szép nő fogalma is ugye minden ember számára más és más, ízlés dolga, mint minden a világon. Vannak férfiak, akiknek egy mozdulat, a tekintet egy elsuhanó rebbenése többet ér bármínél. Mások a csinos nőket szeretik. Megint mások a teltkarcsúakat. Vannak, akik a szép, okos nőket – ilyen volt a sógornóm, Láday Piroska, tartózkodóan szép, kívánatos. Imecs Jutka egy nagydarab barna nő volt, szépnek egyáltalán nem lehet mondani.

– Akkor, hogy került kapcsolatba Mikulichcsal, akiről a szóbeszéd úgy tartja, hogy megnyerő külsejű, „sármos” férfi volt?

– Mikulich Tibor ott étkezett Imecs Jutkáéknál.

– Ha ott étkezett, miután eltűnt, miért nem keresték ott soha, miért nem tartottak házkutatás?

– Tartottak. Tartottak, csak sohasem találták meg.

– Hol rejtőzött?

– Egyesek szerint a nagy szoba alatti pincét képezték ki lakhelyül. Az asztal alatt, a szőnyeg alatt volt a lejárata. A pincén sem ajtó, sem ablak nem volt.

– És ott élt kilenc éven át?

– Igen.

– Senki sem sejtett semmit?

– Nem.

– Mikor tűnt el Mikulich Tibor?

– 1948-ban. Az egész történetben volt valami elmosottság, álomszerű, szinte senki nem tudott biztosra semmit, de nem is tudhatott, mert a rendőrökön és Mikulichon kívül senki sem volt jelen a letartóztatási kísérletnél. Egyébként is, hogy mennyire bizonytalan minden, ami Mikulich történetét körülveszi-körüllengi, hogy két-három variánst is őriz Mikulich sorsáról, életéről az emlékezet. Azt beszélték, suttogták, hogy aznap, amikor megpróbálták letartóztatni, talán mert gyanús volt, hogy a parancsnok nem egyedül ment – együtt szoktak ugye kártyázni – az ablakból rákérdezett Mikulich: – Hová, merre parancsnok úr? – Mi éppen hozzád – mondta tört magyarsággal a parancsnok –, de mire beértek a lakásba Mikulich eltűnt, mintha a föld nyelte volna el. Ez volt az egyik variáns. A másik úgy szólt, hogy már le is tartóztatták a délutáni álmából pizsamában felszenderedő Mikulichot, amikor azt mondta: – Jól van, na, jól van. Legalább engedd meg, hogy végézzek. El is engedték, a WC-nek kettős ajtaja volt, elől bement, hátul kiment, tény, kilenc és fél évig nem került elő.

– A városban először nagy vihart kavart föl a történet – később az emberek megfeledkeztek róla. A város elfeledte, nemcsak Mikulichot, hanem az egész történetet is. Jött az államosítás, jöttek a kulák idők. Az osztályharc évei. De, talán mert pizsamában tűnt el Mikulich Tibor, a gyanú ott lebegett – a hivatalosság részéről – a város fölött. Annál is inkább, mert se élve, se holtan nem került elő.

– Ami gyanús lehetett – mondja özvegy Kovács Endréné –, ahogy eltűnt Mikulich, Imecs Jutka rögtön terjeszteni kezdte: Bukarestbe ment, Bukarestben látták. Valahol ott rejtőzködik. De, hogy ki látta Bukarestben, ki beszélt, találkozott vele, arról hallgatott. Az igazság az, hogy az izgalom, az első napok, hetek után, nem is rázta meg nagyon a várost. Jött egy ember, s eltűnt egy ember. Idegen volt, nem volt sem rokona, sem ismerőse. Végül is még a háború vége volt... Emberek jöttek, emberek mentek. Volt, aki a fogságból

érkezett, volt, aki csak átutazott a városon. Néha-néha azért újra és újra végighullámozott egy-egy hír a városon, hiszen befejezetlen történet volt, az emberek szerették volna tudni a történet végét. Egyszer-egyszer házkutatást is csináltak Imecs Jutkánál – aztán csend lett. Egy évtizedig belepte a történetet a csend, s a por.

– Hogy Imecs Jutka rejtegetheti Mikulich Tibort – veszi át a szót Láday Károlyné – a Jutka édesanyján és a sógornőmön kívül, egyetlen ember tudhatta: Patakfalvi Sándor. Patakfalvi történelemtanár volt, s míg Mikulich el nem tűnt, együtt kártyáztak, boroztak mindig. Azt viszont, hogy később is tartotta vele a kapcsolatot – Patakfalvi tagadta. Tagadja ma is. Viszont, hogy Piroška Pipi – mert úgy hívtuk Piroškát magunk között – tudta, hogy Imecs Jutka rejtegeti Mikulichot, az biztos. Utólag még az is kiderült, hogy Mikulich föl járt ide, Székelyudvarhelyre. Fogat csináltatni. Olyankor itt is aludt Piroškánál. Persze mi ezt nem tudtuk, csak később, a tárgyalás során tudtuk meg. De azt, hogy ki volt Mikulich, még akkor sem. Azt hittük, sejtettük, hogy valaki kémet rejtegetnek – ez a variáns terjedt el a két városban is – bár az is lehet, hogy ők, akiket elítéltek, ők tudták az igazat. Csakhát, egyészen más az igaz ügyért, vagy egy rossz ügy áldozataként élni le az életet. És ezért nem mondták meg soha az igazat. De az is lehet, hogy valójában ők maguk sem tudták az igazat, vagy ha mégis, nagyon nagy törést idézhetett elő az életükben...

– Akkor egyébként is – folytatta az emlékezést özvegy doktor Kovács Endréné – nagyon sok kémhistória forgott közszájon. Itt, Udvarhelyen is volt egy ilyen kémtörténet, itt is nők voltak benne. – Ön nem tud erről? – Nem? Egy jugoszláv kém tartózkodott sokáig a városban. S ez terjedt el Mikulichról is. Az, hogy Jutka és Piroška egy magyar kémet rejtegettek. A nők fantáziáltak, a nők képzeletét egyébként sem tudja jobban fölajzani más, egyéb, mint egy szerelmi történettel összefonódó kémtörténet. Ráadásul egy magyar kémet rejtegetni egészen más, mint egy árulót. Egy árulót, akinek a lelkén sok, igaz magyar embernek a vére szárad. Egy magyar kém, az magyar kém! Nagy és titkos szerelemről suttogtak, mikor végül is letartóztatták Mikulichot, nagy titkos szerelmet álmodtak maguknak is! De persze, börtön és szenvedés nélkül. Vagy az is lehet, hogy azzal együtt. Hisz van-e szebb, igazabb szerelem, mint a szeretet férfiert szenvedni? A börtönt vállalás is beragyogta ezt a szerelmet, s vont glóriát, nemcsak Imecs Jutka, de még Láday Piroška körül is. Igen, így van! Láday Piroška körül! Hiszen fölmerült sokunkban a kérdés, hogy nemcsak Jutka és Mikulich, hanem Mikulich és Láday Piroška között is volt szerelem. Csak épp meggyőződve nem voltunk erről. Róla! Csak nem láttuk át. Mint ahogy azt sem, hogy Imecs Jutka tudott-e erről a szerelemtől? Mit és mennyit sejtett? De az is lehet, hogy ez csak később, a tárgyalás után fogalmazódott meg bennünk. Amikor suttogni kezdtek az emberek! Akkor, először csak azt éltük meg, micsoda nagy szerelem lehetett Imecs Jutka és Mikulich között, hogyha Imecs Jutka képes volt kilenc és fél évig rejtegetni valakit. Őrizni. Rettegni. Érte élni. Szóval, bárhogy vesszük is, nem szokványos szerelmi történet ez. Nem. Egyáltalán. Bár az is igaz, hogy nem látjuk át, és már sosem tudjuk meg itt a férfi szerepét, a Mikulich Tibor szerepét, hogy számára mennyire volt szerelem a szerelem Imecs Jutka iránt, abban a kényszerhelyzetben. Mint ahogy azt sem tudjuk meg biztosan, Mikulich szerette-e Láday Piroškát...

– Hogy Piroška is szerethette Mikulichot? – néz rám minden meglepetés nélkül sógornője, Láday Károlyné, Matild asszony. – Vagy Mikulich is szerethette Piroškát? Hogy Piroška a szeretője is lehetett? Egy szerelmi háromszög áll fenn ennek a tragikus történetnek a mélyén? Miért ne? Piroška pontosan az ellentéte volt Imecs Jutkának. Finom, törekeny, diszkrét, nagyon diszkrét bájjal, álmodozó szomorúsággal. Igen. Nemcsak lehetett szerelem – volt is. Biztos, hogy volt, mert a tárgyaláson Jutkának volt egy kijelentése... Ráadásul Piroška is, Imecs Jutka is, mindketten vénlányok maradtak. Egyikük sem ment férjhez soha. Nemcsak a fiatalágukat, de az egész életüket Mikulichnak szentelték. Teljesen magányosan élték le az életüket. Igen.

– Hogy beszélgettek-e később a börtönből szabadulva? Találkoztak-e? – Nem. Nem beszéltek soha egymással. És nem is találkoztak. Soha, de soha. Ezt biztosra tudom. Viszont, hogy volt valami közös a sorsukban, valami megrázóan tragikus, az tény. Mert ahogy meghalt Imecs Jutka, másnap ugyanabban az órában meghalt Pipi is. Mintha sorsuk, jó vagy rossz sorsuk s az Isten, még halálukban is összekötötte volna őket.

– Nem – válaszolja kérdéseimre Patakfalvi Sándor nyugdíjas tanár – , azután, hogy Mikulich Tibor eltűnt, a letartóztatásáig sohasem láttam. Hogy kártyáztam volna vele? Nem. Ez nem igaz, kérem. Csak, amíg patikusként dolgozott, addig. Addig igen, persze. De azután, hogy Jutka rejtegetni kezdte, azután sohasem láttam.

Patakfalvi Sándor, a Mikulich-féle per egyetlen életben lévő elítélt tanúja, ősz hajú, pirosposzsgás férfi. Tartásában, megjelenésén egyáltalán nem látszik, hogy az ötvenes évek végén öt évet ült Erdély egyik leghíresebb börtönében, a nagyenyediben. Úgy tűnik, készséges, amikor rákérdeztem: – Hajlandó-e a Mikulich-féle ügyről nyilatkozni? – Igennel válaszolt, valójában válasza a köztudott, a közismert tényeken kívül nem mélyítik a valóságot, okosan, hogy ne mondjam „szemfülesen” tér ki minden olyan válasz elől, amelyet nem akar megvilágítani.

– Pedig a közvélemény úgy tartja, Sanyi bácsi sokkal többet tud annál, mint amennyit hajlandó bevallani, sokkal, de sokkal többet. És jó lenne, hogyha az igazat elmondaná. Ha nem másért, az igazságért. A Mikulich-féle történet, az egyik fontos mozzanata a huszadik századi magyar történelmünknek, jó lenne tisztán látni ebben a kérdésben. És Sanyi bácsi az egyetlen életben lévő tanú. Persze az is igaz, hogy joga van nem válaszolni, nem muszáj beszélnie. Hisz megértem, mennyire kellemetlen önnek, hogy egy ilyen ügybe keveredett. Érthető, ha szégyenkezik. De tény az is, hogy bárkivel megtörténhetett volna mindez. Az önk helyzetét enyhítheti, hogy becsapták önöket. Arra lennék kíváncsi, hogy Sanyi bácsi mikor tudta meg, ki volt Mikulich, milyen sötét figurája történelmünknek?

– Amikor a nyolcvanas évek végén megjelent az a cikk a *Magyarország* című hetilapban.

– Addig nem tudott róla semmit?

– Nem.

– Sanyi bácsi nem olvasta Simonffy Andrásnak a *Kompország katonái* című könyvét?

– Nem.

1944. november 22-e, még népünk tragédiáktól, tragédiákkal sűrített huszadik századi történelmében is jelentős helyet foglal el. Az október 15-i Horthy-féle sikertelen kiugrási kísérlet után hatalomra jutott és sok névtelen és sok neves áldozatot követelő nyilaskeresztes kormány ezen a napon csapott le a Bajcsy-Zsilinszky Endre országgyűlési képviselő által szervezett összeesküvésre. Az *Andrássy út 29. szám* alatt, a találkozó színhelyén kirobbant tűzharc során hősi halált haltak: Messik János hadnagy és gróf Széchényi Pál zászlós. Még aznap megkezdődnek a letartóztatások is, majd december 6-9-e közötti tárgyaláson halálra ítélik és kivégzik Budapesten:

Kiss János altábornagyot

Nagy Jenő vezérkari ezredest

és

Tartsay Vilmos nyugállományú vezérkari századost,

Sopronkőhidán: Bajcsy-Zsilinszky Endre országgyűlési képviselőt.

Halálra ítélik, de 15 évi, illetve 10-10 évi fegyházbüntetésre változtatták át Almásy Pál alezredes, Révay Kálmán nyugállományú százados és Makay Miklós polgári egyén ítéletét.

Ahogy ilyenkor lenni szokott, a túlélőben rögtön fölmerült a kérdés: ki volt az áruló?

Simonffy András Kompország katonái című könyvéből idézem: Ki, kik az árulók? Legalább sejtetni lehetett valamit? Almásy Pál: – Ezt a nevet, hogy Mikulich... Ezt a nevet én addig soha nem hallottam. És még utána sem, évekig. Fogalmam se volt róla, hogy él, létezik egy ilyen nevű ember. Illetve főhadnagy... Na, most így utólag visszagondolva beugrott nekem, hogy még ott, Tartsay lakásán, ahol egy csomó egyenruhás csendőrtiszt, csendőr altiszt nyüzsgött... Hogy támasztotta ott a hátát az ablaknál, kissé a függöny takarásába húzódva egy civilbe öltözött pasas is, aki bement a nevünket, amikor beléptünk. Megnevezett bennünket. Még fölűnt nekem, hogy ki lehet ez az alak, honnan ismer engem, s vajon mit keresett ott. De aztán nem volt sok időm töprengeni...

Később, miután Makayval és Révaival mi megúsztuk az akasztást, s eljutottunk Sopronkőhidára, rettenetesen törtük a fejünket azon, hogyan is történt mindez... Hol hangzott el vigyázatlan mondat, ki ismerhette az időpontot és így tovább. Egyszóval: szándékkal vagy szándék nélkül, ki árulta el a mozgalmat? Különböző teóriákat állítottunk, ezeket ma már említeni sem érdemes, mert aktualitásukat veszítették. Persze, azt is meghánytuk-vetettük, nem éppen mi voltunk-e azok, akik valahol mások, illetéktelenek előtt, elszólták magukat. Éppen ezért egy jellemző esetet elmondok neked.

Amikor mi 1945 júniusában előkerültünk Nyugatról – már azokra gondolok, akik túléltek Sopronkőhidát, és haza is jöttek, szóval lényegében mi hárman, – érdeklődtünk, mi van Radványi Imrével. Most tudni kell, hogy a mi részünkről ő volt az összekötőnk a kommunista vonallal, tehát katonai téren Pálffy Györggyel és Sólyom Lászlóval. Ő ott volt azon a bizonyos Hársfa utcai tárgyaláson is... Szóval épp úgy benne volt az ellenállási mozgalomban, mint jómagam, épp úgy részt vett ezeken a tanácskozáson. De nem volt – ez tény – meghíva a november 22-i összejövetelre. De én aznap délben, amikor a már említett Lánchíd presszói találkozás után visszamentem a Hadik-laktanyába (tehát mielőtt Belezsnaynak telefonáltam volna), a kapuban találok Radványi Imrével, és megemlékeztem neki, hogy este lesz egy fontos tanácskozás Tartsaynál, ott lesznek-e?

Azt válaszolta, hogy nem, s hogy tudtával Kóvágót sem hívták meg. Nem volt tehát ott, s nem került be a Margit körútra, később sem.

No, engem az első napokban egy Pozsgai nevű törzsőrmester hallgatott ki, aki nem volt vadállat. Egyszer, amikor ültünk egymással szemben az íróasztalnál, s ő, ugye a vallomásomat veszi fel, azt veszem észre, hogy lassan tologatja felém a dossziét, mintha szándékosan tenné, s én olvashassam, hogy mi van a fedelére írva. Ott pedig az állt, hogy „Almásy Pál alezredes bűnügye. Kihallgatandó tanúk: Tóth István és Radványi Imre” (Tóth István akkor még nem volt lefogva, ő csak később került be a Margit körútra).

Akkor, abban a helyzetben én is arra gondoltam, hogy esetleg ő? Hiszen Tóth István néhány nap múlva bekerült, Radványi nem. Kiderült aztán, hogy időközben itthon is bizonytalan hírek kezdtek terjengeni róla. Ez a hír magának Radványinak a fülébe is eljutott, s akkor ő Vörös Jánostól (aki akkor már az ideiglenes nemzeti kormány honvédelmi minisztere volt) becsületügyi eljárást kért maga ellen. Ez a bizottság össze is ült Plattthy altábornagy elnökletével, és alaposan kivizsgálta a dolgot. Itt aztán Radványi Imre szerepe tisztázódott, méghozzá számára teljesen megnyugtatóan: szeplőtlen a dologban.... Mire mi hazaértünk tehát, addigra róla már kiderült, hogy tiszta.

– De hát akkor ki?

Sanyi bácsi történelemtanár volt, hallott a Bajcsy-Zsilinszky-féle összeesküvésről?

– Igen.

– Mikor és mit tudott róla?

– Csak később, a szabadulásom után. S azt, hogy a Szálasi-rendszer megdöntésére szerveződött.

– Mikulich nem beszélt soha erről?

– Nem.

– Arról sem beszélt, hogy részt vett az összeesküvésben?

– Nem.

– Akkor mit mondott, miért bujkál?

– Amikor én ismertem, nem bujkált. És nem mondott semmit.

– Csak kártyáztak, csak boroztak, nem beszéltek soha a politikáról?

– Nem. Vicceket mondtunk, meg a nőkről beszélünk.

– De hisz azért csak nem ítélnék el senkit, mert együtt borozik, kártyázik egy ismeretlennel.

– Mondom, csak patikusként ismertem.... Később, amikor kiszabadultam, utánajártam a dolognak, de csak annyit tudtam meg, hogy azért menekült Erdély felé, mert a felesége erdélyi volt. Először az derült ki, hogy gyergyói születésű, később, hogy kovásznai születésű Bajnok lány, a kovásznai Bajnok patikus lánya. Elterjedt az is, hogy nem is halt meg, de végül is kinek volt ideje mindennek utánajárni. Kiderült az is, hogy először Kovásznára menekült Mikulich Tibor, de az apósa, talán mert megtudott róla valamit, elzavarta. Onnan először a Székelyudvarhely melletti Gyepesbe ment, s csak onnan érkezett Székelykeresztúrra. Kell tudni, hogy a hivatalos megkeresés is csak 1948-ban érkezett meg Romániába Magyarországról. Tehát szinte egyidőben, amikor felismerték, s amikor le is akarták tartóztatni.

– S akkor tűnik el?

– Igen. A letartóztatási kísérlet után rejtőzik el.

– És csak 58-ban kerül elő. Sanyi bácsi addig semmit nem tudott róla?

– Így van.

– És Imecs Jutka? Ládai Piroska? Ők mit tudhattak?

– Hogy Ládai Piroska mit tudhatott, azt nem sejttem. Imecs Jutka kellett tudjon valamit...

– Mit? Ezt szeretném tudni. Mit tudhatott Imecs Jutka? Hisz tény: Imecs Jutka szinte az egész életét rátette, hogy megmentse Mikulichot. Emlékezzünk, amikor felismerték a Magyar Úriasszonyok Lapja címlapján, végigjárta a várost, összeszedi azokat. Tudom azt is, az elítéltek közt volt egy Jakab János nevű pecsétkészítő, akivel a magyarországi, rákospalotai plébános nevében pecsétet akar készíttetni. És készített is. Olyan értesülesem is van, hogy akkor, amikor letartóztatták, már készen volt az új születési bizonyítvány is, csak a személyazonossági vagy talán a honosítási igazolvány volt hátra, hogy Mikulich végleg eltűnjön. Igaz ez?

– Igaz.

- Azt mondják, hogy amikor rajtaütöttek, meg is találták a pecsétet, s az új születési bizonyítványt.
- Így tudom én is.
- Mikulich Tibor rákospalotai születésű volt?
- Nem tudom, lehet.
- Sanyi bácsi az egyetlen életben lévő tanú. Feltételezhető, hogy Mikulich Imecs Jutka mellett Ládai Piroskát is szerette?
- Nagy a valószínűsége.
- Egyesek emlékezete szerint úgy tűnik, mintha Imecs Jutka jelentette volna fel Mikulichot?
- Igen. Ez elterjedt vélemény volt...
- Sanyi bácsi is így tudja?
- Tény, aznap Marosvásárhelyre volt hívatva...
- Féltékenységből? Rájött valamire, amit nem vett észre Ládai Piroska és Mikulich között?
- Hát, ezt nem tudhatom.

- Ne haragudjon, Matild – bogozgatom a Mikulich-rejtély titkát Ládai Károlynéval – Ládai Piroskát végül miért ítélték el?
- Mert tudott a dologról, s nem jelentette.
- Vajon csak azért?
- Nem lehetett pontosan tudni, tény, hogy aznap, amikor Mikulichot letartóztatták, Imecs Jutka Vásárhelyen járt...
- Marosvásárhelyen?
- Igen.
- Mit akar ezzel mondani?
- Onnan jött a különítmény.
- Értem. De hogy kaphatott néhai Ládai Piroska is tizenöt évet? Annyit, amennyit Imecs Jutka? Hisz végül is Imecs Judit rejtegette. Ő akart új papírokat szerezni Mikulich számára. Mi lehetett, mi volt, amiért Ládai Piroskát is ugyanannyi évre ítélték, mint Imecs Jutkát?
- Épp ez az. Innen gondoltuk, hogy volt valami Mikulich és Piroska között, mert Imecs Jutka, a tárgyaláson egy adott pillanatban kijelentette: „Kérdezzék Ládai Piroskát, vele szokott Tibi beszélgetni.” Mintha Mikulich, azok ellenére, amit Jutka tett, csak Piroskát szerette volna!
- Így?
- Igen.
- Féltékeny lehetett?
- Valószínű.
- Feltételezhető, hogy éppen ezért feljelentette?
- Igen.
- Végül is a Mikulich-ügy során hány személyt ítélték el?
- Hatot.
- Kik voltak azok?
- Imecs Jutkát tizenöt évre. Ládai Piroskát szintén tizenöt évre. Patakfalvi Sándort hét évre. Ana Mihályt és feleségét (Ana Mihály román ember volt), öt-öt évre. Jakab Jánost szintén öt évre.
- S Mikulichot?
- Őt nem itt ítélték el. Azt beszélték, kiadták Magyarországnak.
- És?
- Mást nem tudunk.
- Semmit?
- Semmit.
- Imecs Jutka sem tudhatott semmit?
- Nem.
- És Ládai Piroska?
- Ő sem.
- Mégis? Mikor tudták meg, hogy Mikulich Tibor nem az volt, akinek vallotta magát?
- Megjelent egy cikk egy magyarországi lapban.

- Ön benne volt abban a különítményben, aki, akik letartóztatták Mikulich Tibort?
- Így van.
- Mit tudtak, miben vesznek részt?
- Nem tudtunk semmit.
- Hogy érti ezt?
- Talán részletesen kellene beszéljek magamról. Én, akkor, egy vagy két héttel korábban kerültem le innen Székelyudvarhelyről Székelykeresztúrra. Itt már kétszer beadtam a felmondásomat. Alighogy lementem Székelykeresztúrra, az első dolgom az volt, beadtam ott is. Harmadik vagy negyedik napja voltam ott, amikor azt mondta a főnököm: – Holnap be kellene menj Marosvásárhelyre.
- Jó – mondtam. – Mi lesz a feladatod?
- A feladatod az, hogy elkísérsz egy nőt – észrevétlenül.
- Ismerem?
- Meg fogod ismerni.
- Ott mit tegyek?
- Semmit. Két tiszt várni fog, ismered mindkettőt, jelzed, ki a nő, s jöhetsz vissza.
- Értettem.
- Tehát akkor ön kellett elkísérje Imecs Jutkát?
- Igen.
- Ő tudott erről?
- Nem tudott ő semmit. Hogy tudott volna?!
- Azt beszélték, állították, hogy aznap, amikor Mikulichot letartóztatták, Vásárhelyen járt!

– Így van. Imecs Jutkát aznap valóban berendelték Marosvásárhelyre, a *pénzügyigazgatóságra*. Ugye ő itt is a pénzügyigazgatóságon dolgozott, az Vásárhelyhez tartozott, s azért oda. Csak sosem jutott el oda. Mint mondtam, a feladatomban az volt, hogy az autóbusszal kísérjem el, nehogy meggondolja magát, s ne menjen fel Vásárhelyre. Merthogy *innen* elmenjen, az nagyon fontos volt. Megmondom őszintén azt sem tudtam, hogy ki ő. Vásárhelyen majd várnak – mondta a főnököm. Az érdekesség az volt, hogy azon az autóbusszal utazott a vásárhelyi sógorom is, aki mindegyre rámkérdezett! – Hová mész? – Vásárhelyre – mondtam. – Hozzájuk elmegyek-e? – Meglátom – mondtam.

– Erdőszentgyörgyön egy kicsit többet időzött az autóbusszal. Imecs Jutka végézet, bement a cukrászdába, megivott egy kávét. Gondterhelt volt, komor. Mintha megsejtett volna valamit. Valamit, ami bekövetkezik. Amikor leszálltunk Marosvásárhelyen – tényleg vártak. A tekintetemmel rámutattam Imecs Jutkára, őt rögtön igazoltatták. A másik tisztől megkérdeztem, más egyéb dolgom van-e?

– Nincs – mondta.

– No, akkor mehetünk – mondtam a sógoromnak.

– Hová? – lepődött meg.

– Hát hozzátok.

– Azt mondtad, dolgod van?!

– Vicceltem – mondtam.

– Elmentem a testvéremhez, egy fél óra múlva indultam vissza. Akkor tizenhét lej volt a napidíj, el kellett menjek a szeku előtt, gondoltam, lepecsételtetem a kiszállási papíromat. Bementem a kapustiszthez, s már éppen indultam volna ki a kapun, amikor K. őrnagy meglátott. – Jó, hogy itt vagy – mondta. – Ismered Te Székelykeresztúrt? – Valamennyire igen – mondtam. – Akkor ne menj el, szükségem van rád – szólt rám.

Majd:

– Rögtön indulunk.

– Hova? – kérdeztem.

– Székelykeresztúrra.

– Miért?

– Majd meglátod.

– Őt lengyel származású dzsip, s egy teherkocsinyi katona indultunk útnak. Erdőszentgyörgy után K. őrnagy megállította a karavánt, hagyta, hogy mindenki végezze el a dolgát, majd elővette Székelykeresztúr térképét, s megtartotta az eligazítást. A ház alaprajza is nála volt, minden ajtóra, minden ablakra két-két embert irányított.

– Tehát akkor biztosra mentek?

– Igen.

– Beszélhetett, vallhatott Imecs Jutka?

– Igen. De az, hogy ő jelentette fel, az nem volt igaz. Azután is többször, nagyon sokszor végiggondoltam, Imecs Jutka nem azért jött Vásárhelyre, hogy elárulja Mikulichot. Nem. Ő a pénzügyigazgatóságra volt hívatva. Tehát, nem jószántából jelentette fel Mikulichot. Mégcsak haragból sem. Itt azonban történt valami. Valószínű itt, és ekkor tudta meg, hogy ki is Mikulich Tibor. Hogy nem hős, mégcsak nem is kém, hanem áruló. Ezt onnan gondolom, hogy amikor letartóztattuk, megpróbált bátortalanul védekezni Mikulich, az őrnagy rászólt. – No, elég legyen Mikulich. Kár volt eddig is magának a jó erdélyi levegőt szívnia... Tehát az őrnagy tudott valamit. Tudta, hogy ki Mikulich. Elmondhatta Imecs Jutkának is. De az is lehet, hogy Imecs Jutka idegei kimerültek az eltelt tíz év alatt...

– Maguk nem tudták, ki Mikulich?!

– Nem.

– És itt, és ekkor következett be valami Imecs Jutka tartásában, megszakadt benne valami. De az is lehet, hogy már nem is szerette Mikulichot. Ő, aki kilenc éven át rejtegette, etette, itatta, falat húzott a szobába, mert nem a pincében rejtőzködött, ahogy a szóbeszéd tartotta – észrevett valamit. Valamit Ládai Piroška és Mikulich között. Vagy, lehet, elég volt mindaz, amit megtudott...

– Végül is, ki és hogyan fogta el Mikulich Tibort?

– Én.

– Ön?

Beszélgőtársam középmezőnyes, de szelíd, nagyon szelíd arcú férfi.

– Igen. És meg kell mondjam, hogy ezután a történet után egy hónappal le is szereltek...

– Én, s a társam az udvar felőli, a szőlőlugas alatti ablakot kaptuk. Amikor az őrnagy a jelt megadta – egyszerre ugrottunk mindannyian az ajtókra.

– Mikulich épp abban a szobában volt, ahová önök hatoltak be?

– Igen.

– Megpróbált védekezni?

– A párna alá próbált benyúlni.

– Fegyverért?

– Nem. Méregért.

– Nem is találtak fegyvert nála?

– Nem.

– Keményen védekezett?

– Nem. Egyáltalán nem. Szinte erő sem volt benne. És sápadt volt, elnyűtt. Azt is modnhatnám, meg volt vénülve.

– Tehát semmi fegyver nem volt nála?

– Nem. De a legérdekesebb az volt, hogy nálam sem volt fegyver.

– Hogyhogy?

– Ezt kérdezte az őrnagy is, amikor véget ért az akció.

– És?

– Jelentem, nincs – válaszoltam.

– Hogyhogy nincs?

– Nem is volt.

– Nem volt fegyvere? – húlt meg az őrnagy arcában a vér.

– Nem – mondtam – erről, amikor indultam, nem volt szó...

– Ezt miért nem jelentette?

– Mert az őrnagy elvtárs nem kérdezte.

– Az őrnagy elhallgatott. Nem tudom – ennek volt-e köze a felmondásom elfogadásához, de két hét múlva elbocsájtottak.

Székelyszerűen aznap sorban következtek be a letartóztatások. Most már valóban vihart kavart a Mikulich-ügy. Hős volt – mondták egyesek, kém volt – mondták mások. A történet, s az emlékek annyira elmosódtak az idők folyamán, hogyha néha-néha fel is idézi valaki az egykori történetet, ma is ugyan-azt mondja: Hős volt... Kém volt... Tehát ki is volt Mikulich Tibor? Újra Simonffy Andrászt idézem: *Egy szép napon aztán Radót meghozták Nyugatról, mint háborús bűnöst. Az amerikaiak adták át. Bekerült az Andrassy út 60-ba, az Államvédelmi Hatóság fogságába. Nekem pedig egy meghívó jött az ÁVH-tól, már abban az értelemben, hogy az ellenállási mozgalom életben maradt tagjai és az özvegyek jelenjenek meg ekkor és ekkor az Andrassy út 60-ban, Péter Gábomál. Bementem. Ott volt Bajcsy-Zsilinszky Endréné, ott volt Tartsay Vilmosné, ott volt Révai Kálmán, ott volt Kővágó József... Ekkor Péter Gábor felvezette a cellából Radó Endrét, akit... Hát... Alig lehetett felismerni. A fél szemét az amerikai őr lőtte ki, menekülni próbált a salzburgi táborból. Az őr utána lőtt, s a szemét találta el. Fekete micsodával volt lekötvé a fél szeme, és amúgy sem leledzett jó bőrben. Azt mondja neki Péter Gábor:*

– Na, Radó, tudja, hogy kik ezek?

– Igen. Az ellenállási mozgalom tagjai és a kivégzettek özvegyei – feleli Radó.

– Na, mondja, tud erről valamit előadni nekünk?

És ekkor hallom életemben először a Mikulich nevét. Radó szépen elmondta, hogy Mikulich aznap délelőtt jelentkezett Orendynél és nála, ugye, és elmondta, hogy létezik egy katonai ellenállási mozgalom, ennek az Andrassy út 29-ben lesz máma összejövetele.... És beköpte szépen az egész históriát.

Sárközi Sándor: A vizsgálatot megindító eseményekről először az ellenállási mozgalom katonai vezetőinek kihallgatását végző Orendy Norbert és Radó Endre vádoltak beszéltek a népbíróság előtt. A részletek azonban még ekkor sem váltak ismertté. A teljes kép – melyet a következő oldalakon ismertetek – csak az ellenforradalmat követően alakult ki.

Magyarország német megszállása után, a Békepárt Központi Bizottsága a Magyar Frontban lévő lehetőséget felhasználva, nagy gondot fordított a hadsereg tagjait felvilágosító és mozgósító propagandájára. Röplapokat juttatott el a német- és fasisztaellenes parancsnokokhoz, alakulatokhoz. Ezek az anyagok néhány mondatban meghatározták a teendőket is: *Támogassák a nemzeti ellenállás harcosait! Juttassátok fegyverhez, lőszerhez, robbanóanyaghoz, egyenruhához őket... Az arcvonalban ne harcoljatok!*” – és így tovább.

Ilyen röplap jutott el az 1. honvéd huszárszázad parancsnokához, Fodor Károly századoshoz is Munkácsra.

Fodor Károly ellen azonban 1944. június 16-án, egy feljelentés nyomán németellenes magatartás miatt nyomozóparancsot adtak ki, augusztus 10-én pedig a katonai bíróságon vádat emeltek ellene, és beosztásából leváltották, felfüggesztették.

Betegség ürügyén a front alakulásának felhasználásával Budapestre utazott, ahol kapcsolatba került Nagy Jenő ezredessel, az ellenállási mozgalom egyik katonai szervezőjével. Azt a feladatot kapta tőle, hogy próbáljon a fővárosi alakulattól lőszert és fegyvert szerezni. Októberben az Alkotás úti helyőrségi kórházban találkozott ismerősével, Mikulich Tibor páncélos századosal. A folyosón beszélgettek az ország katasztrofális helyzetéről.

– Van-e kiút, ha igen, merre? – kérdezte Mikulich százados.

– Igen, van! – felelte határozottan Fodor Károly százados. Elmondta, hogy kapcsolatban van néhány olyan vezérkari tiszttel, akik készek és képesek ezt a nyilas vezetést elsöpörni.

Nem sokat tudtak beszélgetni, mert sokan voltak a folyosón, Fodor ezért elkérte Mikulich telefonszámát, és felhívta a figyelmét arra, hogy a hallottakról ne beszéljen senkinek sem.

A találkozó létre is jött (...)

Mikulich Tibor a munkatáborból visszatért Túri és Lichting segítségével, ezután kapcsolatot keresett a Nemzetközi Vöröskereszthez is. Egy alkalommal elmentek Nagy Jenő ezredes Stahlí úti lakására, ahol Nagy és Túri elég nyíltan beszélt az ellenállás előkészítéséről.

Nagy Jenőt az illegalitásban egyébként Szűcs ezredes néven ismerték, de Mikulich Tibor már régebből, Kassáról ismerte, ahol együtt szolgáltak. Rövid beszélgetés után Nagy szólt Mikulichnak, hogy menjen el Tartsay Vilmos lakására, az Andrassy út 29-be, ahol majd további feladatot is kap. – A jelszó „mozijegy” – mondta.

Mikulich a következő napon el is ment, de csengetésére senki sem nyitott ajtót. Másnap ismét elment, de hiába (...)

– Pár nap múlva aztán hívtak a Böszörményi úti csendőrlaktányába kihallgatásra – vallotta Mikulich Tibor a felszabadulás után a bíróságon. – A kihallgatáson Radó Endre csendőr százados először Fodor Károly lakása és telefonszáma után érdeklődött, aki ellen elfogató parancs volt kiadva, majd megkérdezte:

– Mit keresett az Andrassy út 29-ben?

– Jelentem, egy illegális tiszti csoport tevékenykedik ott, őket akartam megismerni.

– Ez rendkívül fontos ügy. Indulunk a Honvédelmi Minisztériumba. Ezt ott is jelentenie kell! – mondta Radó. (...) Orendy Norbert átvette az ügyet, és gépkocsiján magával vitte Mikulich Tibor századost a Naphegy téri parancsnokságra. A nyomozást Könczey Gyula őrnagyra, a nyomozó osztály parancsnokára és Radó Endrére, a nyomozó alosztály parancsnokára bízta.

A kihallgatást közvetlenül Radó Endre csendőr százados vezette. Mikulich ismét elmondta, hogy egy Szűcs nevű ezredes ellenállási mozgalmat szervez, fegyveres tevékenységet készít elő. A lakására gyűjti az embereket. Már ő is járt nála, és részletesen beszéltek erről. Különböző eligazítások és tervelőkészítések is folynak a lakáson. (...) A kihallgatás végén Mikulichot Radó csendőr százados megbízta, hogy folytassa illegális tevékenységét, és minden fontos eseményről tegyen jelentést.

– Radó Endre népbírósági tárgyalásán aztán minden újra lezajlott – folytatta Almássy Pál. – Tanúvallomást tettünk. Radót halálra ítélték és kivégezték, a Népügyészség pedig azonnal körözést rendelt el Mikulich ellen.

De Mikulich még sokáig nem került elő. Engem még egy ideig beidéztek, talán még 1948-ban is. Minduntalan kihallgattak Mikulichról. Hogy mit tudok róla, ki ismerhette. Hogy tudom-e, van olyan föltevés, miszerint Romániába szökött át... Annyi kiderült, hogy Mikulich sógora, Mester István a nyilas párt vezetőségi tagja volt, s hogy Mikulich előtte is fecsegett, családi körben...

Ugy emlékszem, hogy Mikulich nyilvántartásban volt még a demokratikus honvédségben is, és csak amikor Révay Kálmán és én életben hazatértünk Nyugatról, akkor lett neki forró a lába alatt a talaj, s szökött meg Románia felé. Mások azt mondták, hogy hamarabb kerekelt oldott már, de ezt máig sem tudtam tisztázni. A lényeg az, hogy a Népügyészség kiadatási kérelmet indított Románia felé. Erről tudomásom van.

Sárközi Sándor: (Mikulich) 1945 februárban esett fogságba, onnan májusban szabadult ki, és folytatta egyetemi tanulmányait 1945 decemberéig, akkor szökött Romániába. Az új hadseregbe tehát nem állt be.

– Aztán én újra fogságba kerültem, 1950-től 1956-ig, a koncepciós perek során. Így aztán Rákosi évei alatt csend volt, nemcsak Mikulichról, de az egész ellenállási mozgalomról is. De csend volt 1956 után is, még évekig. Révay Kálmánt 1950-ben kivégezték, Makay és Kővágó az Egyesült Államokba vándoroltak ki. Lassanként beszélgetni sem volt kivel ezekről az évekről.

Végre, 1959-ben, amikor a Szabványügyi Hivatalban dolgoztam mint mémök, belép valaki a hivatali szobámba azzal, hogy egy „úr” keres téged. Mondom, hát jöjjön be. De nem, ő kint akar veled beszélni a folyosón.

Kimegyek a folyósra, ott áll egy férfi, aki azonnal igazolja magát, hogy ő az Államvédelmi Hatóságtól jött. Én hirtelen meglepetésemben tréfára veszem a dolgot, és mondom neki: „Jaj, azt nem szeretem”. Azt mondja erre, nagy komolyan: „Kérem, ne ijedjen meg, nem arról van szó...” S hogy valami ügyben szeretnének kihallgatni, menjek be a Gyorskocsi utcába másnap délután három órára.

Jó. Gondoltam, ha ezt már csak így mondják az emberek, hogy fáradjon be a saját lábán, akkor nem veszélyes.

Bementem. Ott elém tettek több fényképet azzal, hogy válasszam ki közülük azt, akit ismerek. Volt ott egyenruhás fénykép, civil ruhás, csendőr ruhás, miegymás. Nézegettem a fényképeket, de azt kellett felelnem, hogy nem ismerek senkit. Mert így volt.

Erre a nyomozó kiemelt a halomból egy képet, s azt mondja, hogy hát ez volt Mikulich Tibor. Most fogták el Romániában, Románia kiadta nekünk, itthon van már fogságban, s hogy most már fény derült az egész ügyre. S ahogy újra megnéztem a fényképet, rájövök, hogy ez volt az a pasas, aki november 22-én Tartsayék lakásán, majd később Radó szobájában felvilágosításokat adott a csendőryomozónak...

Engem ott rögtön szembesítettek Mikulichcsal. Aztán jött Mikulich főtárgyalása, ahová beidéztek Bajcsy-Zsilinszky Endrénét és Tartsay Vilmosnét is.

Mikulich Tibort kötél általi halálra ítélték és 1960. október 6-án ki is végezték.

Másnap, október 7-én újra bejött hozzám az az államvédelmis férfi, aki előzőleg keresett, s hát tőle tudom, hogy előző nap Mikulichon végrehajtották az ítéletet. Ejnye, mondom, éppen október 6-án, az aradi vértanúk kivégzésének napján... Minek beszennyezni egy áruólval ezt a nemzeti ünnepet? Azt mondja az államvédelmis, hogy „erre nem is gondoltunk”.

Bombitz Attila

Indiántánc

Németh Gáborral a huron tó partján

1.

Hogy lehet-e.

Persze kezdettől fogva lehetett, de nem akárhogyan. Peter Handke legutóbb az *Egy évem a Senki öblében* jelentette be, hogy csak magáról, a benne kavargó semmiből tud írni. És minden saját énjének része és változata, ami így elbeszélésein keresztül megmutatkozik. Nem is tudnék mást. A semmiből teremteni mindent: emléknymok feltérképezése a fantázia segítségével. A semmiből írás azonban félreértésre adhat okot: nem a semmiről írás a tét, a *semmi könyvei* az írásmóduson keresztüli létezésről szólnak. A mindenkori én a semmiből teremődik a fehér papíron újjá, és legyen bármilyen poétikai világállapotában, létezése csupán beszédmód, írástudás kérdése. Ahogy a mítoszé is, a benső kijárat nélküli labirintusé, amelytől egy másfajta – magán – mítosz megteremtésén keresztül vezet el az út.

Nyomasztó destruálódása után most mintha a maradék személyiség egyre nagyobb teret kívánna újra. Nyilvánvaló, hogy a személyes élmények, a posztmodern közben vagy után maradt maradék én tapasztalatai, kimondva, kimondatlanul átszövik a legdermedtebb szövegegységeket is. És persze már nem prousti értelemben vett emlékezésfolyamok történnek vastkos köteteken keresztül. Rendelkezésre állnak kipróbált technikák, amelyek az írói-elbeszélői tárház módusaihoz alakulva és az ismétlés veszélyét kerülve igyekeznek saját rendszert teremteni önmaguk reflexív legalizálásához. A kilencvenes évek második felét – tematikus mátrixot feltételezve a maradék én történetéhez – alapvetően meghatározza a személyiség vagy a személyesség újrakódolt leírása. Az utolsó, igazi (alig modern) emlékirat Nádás Péteré volt még 1986-ból. Ami mostanság történt, az a nagy monolit árnyékával szemben aprócska menhírsor-állítás: törmelékekből, darabkákból, maradék értörténetekből összerakosgatott, vékonyka könyvecskék sorozata.

Legújabb emlékirataink könyvei (a sikeresen destruált én sikeresen újraírt változatai) közül a következőket érdemes egybeolvasni:

Garaczi László kezdte az összetett évezést egy könyvével korábban, az *Egy lemúr vallomása* 1.-vel, a *Mintha élnél* címűben, amelyben bejelentette a szilánkos emlékvilág összerakosgatásának hagyományos eredetű igényét (Jelenkor, 1995). Závada Pál a nagyszerű *Jadviga pámáját* megelőzve addigi *magán* történetét igyekezett irodalmi technikák minden megmozgatásával feltárni a *Mielőtt elsötétül* elbeszélésében (Jelenkor, 1996). Sándor Iván a *Tengerikavics*ban teszi a személyes megszólalás veszélyeztettségének tudatában még elmondhatóvá a minden gyanú felett álló maradék én időt és teret átlényegítő történetvilágát (Jelenkor, 1996). Kukorely Endre szinte minden könyve, ha nem is elsődlegesen, de megkerülhetetlenül akceptálta e *részén* *rész* megszólalásait. Legújabb, *H.Ö.L.D.E.R.L.I.N.* című kötete azonban értelmezhetetlen szövegtömbként maradna ránk, ha nem olvashatnánk ki emléktöredék-hasadékaiból egyfajta elmosott létezés-történetet (Jelenkor, 1998). Garaczi László a *Lemúr... 2. Pompásan buszozunk!* fejezetében sokkal konzekvensebben és így tradicionálisabban fókuszálja az én és az ént relativizáló világ emlékeken és dokumentációkon alapuló történetét. És sorra került most Németh Gábor. Nem kétséges, hogy meglepetés ez a könyv, nem a Németh Gáborról megszokott, hidegen okos könyvek sorát folytatja *A huron tó* (Filum, 1998), mert bár továbbra is szigorúan kidolgozott, tökéletesen helyére rakott mondatokkal, bekezdésekkel és szövegekkel van dolgunk, a hang, amin e mondatok életre kelnek a fehér és magányos papírlapokról, sohasem volt ennyire meleg és személyes.

Úgy tűnik, számomra legalábbis, szükség van a hiteles és megélt szavak nem kizárólagosan légből kapott, fikcionált és kifecamított történetesoraikra is. A gyanú persze mindenütt kísért: hogyan lehetne egyszerre szemérmesen és személyesen megszólalni, miközben mégis védeni kell a mindenkori megszólaló ént a leírt vagy leíratott eseményrendszerek valóságcsapdáitól.

Emlékiratozás és életrekeltés.

Szükséges, de nem feltétlen része komoly életműveknek.

Mégis: mintha maradék darabjaiból, az életművek művi egészéből, újraéledni, körvonalazódni látszana a szelíd én maradéka. Csupa magánzó technika. Persze mindenki a maga poétikus beszédmódjának megfelelően alakítja-hajlítja a maga énjét, hogy legalább jelzésértéke legyen annak, aki vagy ami még beszélne itt, elbeszélne valamit. Distanciát kell teremteni: Garaczi elviccel, Sándor Iván imaginál, Závada túltranszponál, Kukorely grammatikáz. Ahogyan az a kilencvenes évek végéből látszik.

2.

És itt kerül sorra a maga énképének virtuóz transzformálásával Németh Gábor. Az igencsak ötletes (kézenfekvő) mediopalatális-zöngés spiráns, egyébként pedig macskakaparásos névjelölétével, az *engével* (legyen ez az *angyal* monogram a könyv egyes szám első személyű hőse), ugyanakkor pedig azzal a hihetetlen merész tartással és kitartással, amelyet a *(függőben)* című szöveg ír le (most és itt, kiszakítva az idézet függőségéből):

„(Akkor nyilván nálam nagyobb erő tart valami fölött. Most már csak ezt kellene értelmeznem. Hogy mi az, ami tart, a *Törökfürdő* szerkesztői » a *felkérőben*« megnevezték. Úgy látják, a józanságnak volnék kiszolgáltatta. A józanságnak volnék kiszolgáltatta. A józanságnak. Ez zavarbaejtő. Az enyém, de rajtam uralkodik. A részem, de elborít egészen. » *Rímel*.« Uralkodom magamon. Ez nem demokrácia, nincs szavazás négyévente. A józanság diktatúráját csak egy forradalom söpörheti el. / De engem jobban érdekel az első kép. És abból is valami fölött. » *Csapláros*.« És abból is a valami. Mibe zuhannék, ha nem tartana fenn a józanságom? Hát, nem föltétlen egy hordó unikumba. Bár Az » *amibe zuhanna*« is sötét. De inkább, mint a kátrány. Rossz hasonlat, és mégis jó. Mert bár nem sűrű, mégis nehéz az anyag. Anyag? Inkább szellem. Sötét és meleg. De nincsen határa. Örvénylik mégis. Húz, lefelé. Annyira könnyű volna engednem neki. Behunyom a szemem. És csak rá kell gondoljak arra a leheletnyi területre, a két szemöldök között, nagyjából, ahol a harmadik szemét sejtjük, azonnal elfog valami könnyű szédülés. Könnyű? Bárhová elvinne, tényleg, szemhunyásnyi idő alatt. Nem emlékszem, mikor éreztem ezt először. Semmiféle segédeszköz nem kell hozzá. Csak lehunyni a szemem, és odafigyelni. Néhány másodperc múlva elkezdnek repedezni az éndarabok. Hogy semmi fölösleges ne maradjon. Irány a névtelenség. Kozmikus vihar. Soha nem mertem engedni neki. Ahogy megérzem, elkezdek kapaszkodni. Félttem magam. Túl sok minden tart itt. Túl sok minden érdekel. Érzelmeim vannak. Félttem a dolgaimat. Személyes névmásokat akarok, egyes szám első személyt. Ént, igen. Nem akarok elrepülni. Nem akarom siettetni a dolgot. Amúgy persze nagyon érdekes volna. Például, hogy azután

mi maradna itt. Egy halott? Egy tetszhalott? Magammal vinném az életemet? De hová? Visszadöbbenek.)”

Döbbenetes látás és józanság. Ha az egyes szám első személyű névmáshoz ragaszkodót itt és most Németh Gábor nevével azonosítom (indiánbátorság), akkor azt kell mondjam, ilyen önkontrollal rendelkező, és szimpatikusan kérdező figurával – mostani történeteim közt – régen nem találkoztam. Minden valószínűség szerint az az állandó szinten tartott és működtetett látásmód tesz bizalmas és cinkos olvasójává Németh Gábor *é*ntörténetének, amely felér itt és most akár egy századvégi indiánéval: mélyreható és lényegretörő, ugyanakkor rövid és egyszerű. Kinyilatkoztat egyfajta igazság nevében (ez az igazság maga a megélt és élni kívánó élet), és vallomás is ez egyben ugyanarról: a ’ mennyi pillanat van ’, a ’ mennyi szenvedés van ’, a ’ mennyi egyedül van ’ régi, ritmikusan visszatérő mondataival körülírt létezésről. Mindez indiánbecsületből, amely nem a kajováé és a szüé, csak és kizárólag engéé, a Nagy Fehér Indiáné.

Mert van a (*függőben*) egy kérdőjel, amely mintha visszavonás is lenne egyben, de csak éppen, jelezve, az egészre vonatkoztatva így vissza:

„(Nem egy olyan érdekes történet ez. » *Igaza van.*« Ki vagyok én » ?« , hogy erről kelljen beszélnem?)”

És ide idézek egy régebbi, *elevenhalas* Németh Gábor mondatot is, amely, ha nagyon akarja bárki, *A huron tó* személyes varázsát varázsigeiként védi a rosszakarnokú démonoktól:

„A legfontosabb emlékeimről nem tudom eldönteni, valóban megtörténtek-e.”

Eleven halál hát arra, aki *A huron tó* legfontosabb emlékeiről ezt nyilvánosan eldönti.

3.

Előre szeretném bocsájtani: ha van olyan kategória, hogy szelíd könyv, akkor a Németh Gáboré biztosan az. *A huron tó* Németh Gábor legszelídebb könyve. Mintha nem is akarna irodalmat csinálni. Mintha (halkan mondom) végre odalenne a történet problematizálása. Mintha (ezt pedig örömmel mondom) megszületett volna az *Angyal és bábu* igazi folytatása.

Németh Gábor nemcsak abban rokon Peter Handkéval, hogy mindketten vállalják és írják könyvről könyvre a *semmi* könyveit (*A huron tó* most különösen megcélzza a valószerű leírhatóságának mondatát), de abban is, hogy a képbe írt – vagy átírt – valószerű (a leírás tárgya) félelmetes elevenességgel, elevenebben, mint az a bizonyos valóság, a semmi, az üresség helyébe kerülve jelenik meg. A mondattal történő poétikai operálás (jól szól, kicentizett, puritán és mégis elég gazdag ahhoz, hogy hangulatot teremtsen), a képalakítás – képközvetítés – színessége és nem túl súlyos reflexivitása, a mintha meginduló személyes történetesorok alakítása, az elsősorban formailag jelzett állandó kontroll, javítás, kiegészítés (egy más módon létező én *én*modifikációs törekvései), az emlékek, álmok, történések kavargása olyan kellemesen olvasható könyvecskét rakosgat össze, amelyben, ha esni kezd a hó, az olvasó is vele havazik.

Tizenhét, majd egyforma hosszúságú szövegblokk található egybeformázva a könyvben. Apró történetek, esetek, emlékek. Tördelés, bekezdés nélkül, a pillanatnyi váltást, vagy a mondatok hangjának váltását, az *ön*javítást, betoldást és kommentárt szövegszerkesztői jelekkel kiemelve. Ha *kurzívál*: ’ mert bízok az olvasóban ’, ha » *kettős zárójelben kurzívál*« : ráír, beleír, javít és felülbírá, megteremtve egyfajta szövegbelső dialógust, ha vastagít: *ólombólöntetűit*, a nagybetűzés dumaidézet; azután még szövegfőleíratok is vannak, *minthacímek*: pl. (*a huron tó*), ez pedig: / az egybeöntött betűk, mondatok, képek és szerkezetek belső, rejtett, mégis átvehető, élő lüktetését jelzik.

Diáriumszerű és régen kívánt keményfedeles könyv a végeredmény. Mindenfajta gög és félelem nélkül, biztos nyugalmat árasztó, mert (hogy válaszoljak egy belső, idézett kontrollra) van benne elég mély bensőség és ugyannyi megértés. És bár *A huron tó* nem annyira originális, mint Németh Gábor eddigi kötetei (az enigmatikus *Angyal és bábu*, a mesterkelt *A Semmi könyvéből* és az unalmas: *eleven hal*), de tüdösebb benne a mindent megértés. Talán az előző Németh Gábor-szövegeken edzett olvasók még meg is sértődnek ennyi eredmény olvastán. Mert *A huron tó* tájkép – *engeről* –, ahogy lát, él, ír a kilencvenes években, oda és vissza. Miközben a keményfedél, a ’ kitiinpáncél ’ védi a megnyilatkozó és kibuggyanó bensőségességet.

Személyes névmásokat akarok, egyes szám első személyt. Ént, igen.

Én » én! ÉN! ÉN!« speciel azért írok, mert közben jól érzem magam.

Személyes is túlon túl *engé*, de azért jó beléhelyezkedni. Már az *Angyal és bábu* felvetette a személyesség kérdését, abban a könyvben, ’ ön-ös ’ és önöző formájával Németh Gábor még erőteljesen retorizálta elbeszélőjét, itt már az én megszólalása az egyes szám harmadik személy belebeszélő keverésével lazul, és változtatja kedélyessé a túlszigorított hangot. Józan magánmitosz teremtődik *A huron tó* partján, és ha beindul a metafora, a történet, a retorikus érzelmesség, mindez azonnal visszavonódik. Olyan az egész, mintha az, aki beszél, állandó kontroll alatt tartaná beszélőkéjét, odavigyázzon mindenre, amit mond. Nekilődül és bár vonná vissza az én – vissza is vonja – pillantnyi gyengeségéből fakadó elszólalását, a nekiindulás, a *gyanútlan régi gennyessé tétele* jelezve van. Ez a vétlen hullámvás kölcsönöz mégis (akaratlanul is) az új szövegeknek különös hangulatot.

Ilyen mondatok teszik különössé a könyvet (a legkedvesebbek):

„Ültem a hátsó ülésen, nemcsak az éjszakába törölt az ablaktörő, hanem mintha belém is.”

„Állandóan ott rotyogott a holdleves a szedőgépek tartályában, hogy visszavonhatatlan hülyeséggé dermedjen félhalott munkaslányok letördelgett körmei alatt.”

„Olajszínű volt a délutáni ég, mintha a szakadozott felhőrongyokkal hiába próbáltak volna feltörölni valamit.”

A huron tó partjain többek között autózhatunk *engével*, aki előre fél a megérkezéstől, mert nincs nála kulcs, a pályaudvartól egy percre lakó barátját pedig valamiért nem meri megkérni. „Könyved kis mondat, talán még örülne is, kicsit beszélgetnénk, talán meginnánk egy üveg bort.” És most emiatt a bátortalanság miatt nem megyünk fel, talán éppen Kukorellyhez. (A tulajdonnevek problémája.) Helyette éjszakázunk egy olasz és szörnyű pizzériában. Garaczi val Jugóban marhára félünk a cápától. Szijj Ferivel szöveget átírásra ajánlunk. A Zeke ajándékát pedig, a subtitankás üvegbe töltött törkölyt öt évig nem isszuk meg.

Ott van a személyesen túl a gyerekkor. A számháború, az indiánözás, az első út külföldre (*engé* is ott kap először bőrkabátot), a lányok. A címadó történet (*A huron tó*) évtizednyi találkozásokot pakol egymásra. *Mintha vissza lehetne valahova menni.* (A legjobb írás.) Aztán arról, hogy a régi félelem (minket mikor földelnek el) eloszlik, nem vagyok zsidó. És gyitovább.

Szilasi (névtelenül), Krasznahorkai (névvel) a kedves Gábornak írt *határtalan* levelével (itt viszont tényleg mindegy, kié a Gábor neve, mert aki olvas, aki olvassa a Krasznahorkai levelét, az mind kedves Gábor) arról, hogy milyen ez az irodalom, amit élünk, és miért nem vált már meg semmit és senkit.

És sétálunk, járókelünk. (Nekiindulunk az első mondatért, mint Krasznahorkai a levélben.) Ha kijön a lépés, adunk pénzt koldusnak, hajléktalannak. Többször is. Olykor szégyenünk és dühünk összekeveredik. Érződik a szövegben, ahogy emelkedik egy ököl. Aztán lehanyaglik. Egyszer még feltámad benne a szerkesztő is, az ő lapjukat olvasva.

És felvillannak azok a parányi, mégis fontos képek. Mondanám: otthonról. Szikár prózában egyszer csak előmlik a meleg. „Feküdni az ágyon, nem gyújtani benne lámpát, nézni az ablakon át a havazást. Nagy tollpíhek. Holle anyó párnái. Itt bent meleg van. Itt bent a boldogság van. Barátságos, meleg szobában. Feküdni, együtt, egy másik testtel, de olyan, mintha én is az volnék.” Korcsolyázunk, és megállapítani, hogy bár jól működik a pokol, létezik a jóság. Hallgatni lehet a szuszogását.

„Csak süttött a Nap erősen, és boldog voltam. Néztem a Nőt, a Gyereket. Éreztem a boldogságot. / Azonnal múlni kezdett. Minden épp úgy múlik el, mint a fájdalom. Annyi marad csak, mint a kezünkben, » *beim Griff in das Spinnennetz*«, ha belemarkolunk a pókhálóba.”

Visszafogottan boldog beállítódás. Akár gyanús is lehetne. Már ha ez volna annak a réginek az újragyártása. De ott az örökös kontroll, a belebeszélés. *Engé* nem engedi el magát, nem száll el, ha jön valami szép (giccses?), akkor odafigyel, és lecsap. Saját magára.

Indián oszon így.

Vagy ahogyan a keményborítóra is kiírt, rendkívül erőteljesen poétikai töltésű mondat lassan nekifeszül: „Végül aztán megindult egy mondat, hogy mennyire keveset szabad tenni, tényleg csak néhány mozdulatot, menni, bal láb a jobb után, lehetőleg menetirányban, egy indokolható menet irányában, bizonyos szavakat mondani bizonyos sorrendben, bizonyos, nagyjából jól meghatározható hangerővel, vigyázni, semmi különöset, semmit, ami lebuktathat, semmit, amire fölfigyelhetne valaki, hogy meghúzódnak a parkoló autók védelmében rád irányíthassa a tekintetét, a tekintet, amelyben nincsen, mert honnan volna, se kegyelem, se irgalom, se megbocsátás.”

(Jó volt ezt a mondatot ide is leírni.)

A *huron tó* óvatosságból és bizalmatlanságból változik szelíd könyvvé. Rendszeres olvasmányoknak lehet csak választani. Lassan, kimérten, szelíden, hogy közben tényleg elkezdhessen bennünk hullani a hó.

4.

Ami *A huron tóban* történik, nem egyedül történik: igen látványos és közös a módosulás. Garaczi és Kukorelly legújabb könyveit is illeti a radikálisan posztmodern visszahagyományozódása a túlzott jelentésszóró stratégia feladásával és a zárt struktúrák felvállalásával. A radikális poszton belül ez a beszédmód megszelídítését, jó esetben 'klasszicizálódást', kellemetlenebb esetben 'megmerevedést' jelent. Az egyes életműalakulások (bármennyire is nem időszerű tett az életműírás) egyre mélyebb törésvonalakat mutatnak fel, és pedig nem a korábban elkövetett és kanonizált poétikai váltások, hanem azok 'fellazított' változata szerint. Ha már Garaczi a *Pompásan buszozunk!*-kal látványosan mesél, kérdés, nem lesz-e megszokottá és így aranyműves mestermunkává a folytatás. És Kukorelly, aki a *H.Ö.L.D.E.R.L.I.N.*-ben legalizálja édes manírjának, grammatikai frivolságának és egzisztenciális téjténeke klasszikus mintára épülő egységét, nem változik-e a későbbiekben valódi menhírré. És Németh Gábort is kell, hogy most valóban megszólítsa a kérdés (mert *A huron tóval* – meglátásom szerint – hideg és konstruktív szövegeinek ellenirátát teremtette meg, és nagyon is jól tette, hogy engedett a könnyedség látszatának), most akkor innen tényleg hova?

Mert a maradék én történetét ugyancsak leíró másik két szerző, a poszton túli Závada Pál és Sándor Iván, miután elbeszéléssé alakították személyes történetüket, nagy regényt adtak ki a kezük közül. Závada a *Jadviga párnáját*, Sándor Iván a *szefforiszi ősvényt*. Nyilvánvaló, hogy máshonnan történik a közelítés. Az utóbbi két könyv példa arra, hogyan történik meg a posztmodern visszahagyományozódása a metanarráció fabularizálódásával és a mítoszok újraképezésével.

Fordulóponthoz érkezett életművek a poszton belül. Ha életművek. Mert lehet, hogy Németh Gábornak van igaza, és ahány könyv, annyi hang. Ha könyv, ha hang. De 1998 Garaczi, Kukorelly és Németh számára egyaránt a személyesség terhének jelzőjévé változott. Könyveik szárazúrtartalma (a mesemondókéhoz) képest mintha mégis nagyobb volna tényleges (átlátszó) poétikai téjtüknél. Most és talán kivételesen közös véletlenségéből: a lazulás eredményeképp.

Angyal *engére*, a Nagy Fehér Indiánra ezek az indiántáncok várnak.